

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

УДК 342.951:351.765:343.58

ТУРСЬКА Віта Олегівна

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ
ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
КІВАЛОВ Сергій Васильович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	
1.1. Захист тварин від жорстокого поводження: історія організаційно-правового забезпечення та стан дослідженості.....	11
1.2. Теоретико-методологічна база дослідження.....	32
1.3. Поняття та зміст правового захисту тварин.....	53
1.4. Правові засади захисту тварин від жорстокого поводження.....	78
Висновки до розділу 1.....	97
 РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ	
2.1. Система органів, що здійснюють захист тварин від жорстокого поводження.....	101
2.2. Характеристика повноважень органів виконавчої влади у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.....	129
2.3. Засади взаємодії органів державної влади та громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.....	153
Висновки до розділу 2.....	163
 РОЗДІЛ 3. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ.....	
Висновки до розділу 3.....	190
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	206

ВСТУП

Актуальність теми. З набуттям тваринами нового статусу, усе більшої уваги привертає питання щодо їх охорони та захисту від жорстокого поводження. Людське суспільство розглядає тварин не тільки як власність, але і як членів родин, розумних істот, що мають стійку емоційну прив'язаність до людей та залежність від них. З огляду на це, законодавство, з метою забезпечення охорони тварин та захисту їх від жорстокого поводження, постійно змінюється та удосконалюється. Слід зазначити, що вирішення проблем організаційно-правового захисту тварин починає активізуватися в 60-х рр. ХХ ст., поступово змінюючи вектор із захисту тварин до питання їхнього благополуччя. Європейська спільнота довела свій намір щодо захисту тварин шляхом прийняття п'яти основних конвенцій: Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 р., Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах 1976 р., Європейська конвенція про захист тварин, призначених для забою 1979 р., Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей 1986 р., Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р.

Прийняття міжнародних правових актів у цій сфері послужило каталізатором для відповідних зрушень у законотворчому процесі України і 21 лютого 2006 р. було прийнято Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що стало надзвичайно важливим кроком у соціально-правовому полі України, який свідчить про суттєві зрушення у менталітеті українців. Із прийняттям цього закону Україна, насамперед, продемонструвала усвідомлення соціальної значимості проблеми жорстокого поводження з тваринами та нагальної необхідності їхнього захисту. Водночас, ухвалення цього закону зумовило необхідність приведення національного законодавства у відповідність до нього: численні правові колізії, відсутність термінологічної єдності у нормативно-правових актах із зазначеної проблематики,

недосконалість системи органів державного управління у цій сфері, недовіра інституту юридичної відповідальності за відповідні правопорушення тощо.

Окремі аспекти захисту тварин від жорстокого поводження з тваринами було розглянуто у ряді робіт з: а) кримінального права – С.А. Хімченко, І.А. Головка, В.А. Копилян, В.В.Кузнєцов, В.С. Мірошніченко, Д.О. Калмиков, А.О. Данилевський; б) адміністративного права – Н.С. Бондаренко, В.О. Морозова; цивільного права – Д.Є. Захаров; в) міжнародного права – Н.І. Зубченко, О.І. Буткевич, Т.Р. Короткий та ін.

Названі наукові доробки є теоретико-методологічним підґрунтям для подальших досліджень обраної проблематики. Водночас, невирішеним залишається цілий ряд питань щодо: розмежування понять «охорона тварин» та «захист тварин від жорстокого поводження»; концепції «права тварин»; з'ясування ролі державних органів та їх повноважень у сфері захисту тварин від жорстокого поводження тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану наукових досліджень «Система адміністративного, адміністративно-процесуального та фінансового права у контексті адміністративної реформи». Вона є частиною роботи університету в рамках загальної тематики «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає у характеристиці адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження в Україні, виявленні колізій і прогалин у регулюванні зазначеного питання та наданні пропозицій щодо їх удосконалення та усунення.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких задач:

охарактеризувати стан наукової думки щодо захисту тварин від жорстокого поводження;

охарактеризувати теоретико-методологічну базу наукового дослідження та визначити основні напрямки його подальшого здійснення;

надати теоретико-методологічну характеристику сутності правового захисту тварин;

визначити стан правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження та основні напрямки його реформування;

виокремити та охарактеризувати основні види взаємодії органів державної влади та громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

визначити та охарактеризувати систему органів, що здійснюють захист тварин від жорстокого поводження;

розкрити зміст та надати характеристику повноважень державних органів, що здійснюють захист тварин від жорстокого поводження;

охарактеризувати особливості юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

Об'єктом дослідження є тваринний світ як правове явище.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є система підходів, принципів і методів наукового пізнання. Теоретико-методологічна база роботи містить у собі обґрунтування обраних підходів, характеристику принципів та аналіз обраних методів дослідження. Предмет дослідження обумовив застосування, діалектичного, системного, структурно-функціонального та інформаційного підходів. Відповідно до зазначених підходів, дослідження базується на термінологічному принципові, принципах системності, цілісності, ієрархічності, структурності тощо. Підходи та принципи знаходять своє тактичне втілення у методах дослідження. При проектуванні структури дисертаційного дослідження незамінним став метод формальної логіки. Історико-правовий та порівняльно-правовий методи використано при дослідженні генезису становлення захисту тварин у світі та на

вітчизняних теренах, дослідженні конкретних етапів розвитку такого явища (п. 1.1). Порівняльно-правовий метод застосовано для порівняння правових норм, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами у межах української держави (р. 3). Нормативно-догматичний метод у тісному зв'язку з методами аналізу та синтезу дозволив проаналізувати низку нормативно-правових актів (п.п. 1.3, 1.4, 2.1–2.3, р. 3). Метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять застосовано в процесі обрання єдиного понятійно-категоріального апарату дослідження, у процесі формування та конкретизації таких понять, як «захист тварин від жорстокого поводження», «жорстоке поводження з тваринами» (п.п. 1.2, 1.3, р. 3). Метод класифікації використано при дослідженні правових засад адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження, виокремленні основних етапів становлення захисту тварин, дослідженні системи органів державної влади, що здійснюють регулювання у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, та характеристики їх повноважень (п.п. 1.3, 1.4, 2.1, 2.2). Методи аналізу та синтезу використано під час дослідження змісту правового захисту тварин, при характеристиці повноважень державних органів у зазначеній сфері (п.п. 1.3, 2.2). Статистичний метод використано у процесі дослідження відповідальності за жорстоке поводження з тваринами (р. 3).

Науково-теоретичною основою дисертаційної роботи є наукові положення, що містяться у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: В.Б. Авер'янова, Л.Р. Білої-Тіунової, О.І. Буткевич, І.А. Головка, І.П. Голосніченка, А.О. Данилевського, Є.Є. Додіної, Д.Є. Захарова, Н.І. Зубченко, Д.О. Калмикова, С.В. Ківалова, В.А. Копиляна, Л.С. Кучанської, О.М. Коропатова, Т.Р. Короткого, В.К. Кудрявцева, В.С. Мірошніченко, С.А. Хімченко, Ю.А. Тихомирова та ін.

Нормативно-правовою основою стали положення законодавства України, міжнародно-правових актів, нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України, а також відомчі нормативно-правові акти.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є одним із перших монографічних досліджень у галузі адміністративного права щодо характеристики адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження у контексті адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу.

У результаті здійсненого дослідження сформульовано ряд положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, до найбільш значущих із яких належать:

уперше:

обґрунтовано невідповідність між назвою Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та його змістом, оскільки Закон містить норми щодо: особливостей права власності та інших речових прав на тварин (ст. 12), умов угод, предметом яких є тварини (ст. 13), створення притулків для тварин (ст. 15) тощо;

визначено поняття «захист тварин від жорстокого поводження» як сукупність заходів правового, політичного, організаційного, економічного, фінансового та іншого характеру, що здійснюються компетентними державними органами, установами та організаціями з метою запобігання порушенням вимог утримання тварин та поводження з ними, що виключають жорстокість, та забезпечення умов для реалізації прав учасників цих правовідносин;

обґрунтовано недоцільність затвердження та розроблення правил утримання тварин органами місцевого самоврядування і запропоновано передати Міністерству екології та природних ресурсів повноваження з розробки єдиних загальнодержавних правил утримання тварин із визначенням та деталізацією особливостей утримання собак потенційно небезпечних порід;

встановлено невідповідність використання експериментальних тварин у науково-дослідних цілях нормам Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», яка полягає у відсутності спеціального Порядку

видачі дозволів на проведення наукових експериментів над тваринами та контролю за дотриманням законодавства в зазначеній сфері;

запропоновано ухвалення посади Урядового уповноваженого з прав тварин, визначено його основні функції та окреслено перспективи запровадження такої посади в Україні;

здійснено класифікацію повноважень органів у сфері захисту тварин від жорстокого поводження за змістом: 1) щодо прийняття імперативних рішень; 2) контрольно-оцінювального характеру; 3) наглядові; 4) щодо взаємодії з іншими суб'єктами; 5) пов'язані з розробкою та затвердженням правил, вимог та стандартів; 6) дозвільні;

обґрунтовано недоцільність встановлення адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, запропоновано виключити ст. 89 з КУпАП і залишити тільки кримінальну відповідальність, передбачену ст. 299 КК України;

удосконалено:

понятійно-категоріальний апарат у сфері охорони тварин від жорстокого поводження шляхом розмежування понять «захист тварин від жорстокого поводження» і «охорона тварин»;

дефініцію «жорстоке поводження з тваринами» у частині деталізації способів жорстокого поводження з тваринами;

перелік основних напрямків здійснення державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження шляхом виокремлення такого напрямку, як розробка і запровадження освітніх програм щодо запобігання жорстокому поводженню з тваринами;

набули подальшого розвитку:

обґрунтування можливостей використання зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів захисту тварин від жорстокого поводження в Україні;

положення щодо правил утримання собак як потенційно небезпечних порід, так і визнаних небезпечними;

запропоновано зміни до КУпАП.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальших розробок, спрямованих на вивчення проблематики та ефективності удосконалення адміністративно-правового регулювання охорони тварин від жорстокого поводження в Україні;

правотворчій діяльності – для внесення змін та доповнень до чинного законодавства України та під час підготовки нових нормативно-правових актів у сфері захисту тварин від жорстокого поводження (Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»);

правозастосовній діяльності – для покращання ефективності практичної діяльності органів публічної адміністрації;

навчальному процесі – для підготовки підручників та посібників «Адміністративне право України», при викладанні відповідної дисципліни.

Апробація результатів дослідження. Підсумки розроблених питань у цілому, окремі їх аспекти, одержані узагальнення та висновки було оприлюднено на науково-практичних конференціях: «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16 – 17 травня 2014 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 15 – 16 травня 2015 р.), «Сучасні правові тенденції та міжнародні зобов'язання України у сфері зоозахисту» (м. Київ, 17 червня 2015 р.), «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Взято участь в обласному зборі Дитячого екологічного парламенту з презентацією «Правове забезпечення захисту тварин від жорстокого поводження» (м. Одеса, 5 листопада 2015 р.), Всеукраїнському з'їзді зоозахисників та зоозахисних організацій (м. Одеса, 5 грудня 2015 р.), з'їзді зоозахисників України (м. Одеса, 9 квітня 2016 р.).

Результати дослідження використовувалися при викладанні відповідних тем із навчального курсу «Адміністративне право України»,

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації містяться у 9 статтях, у т.ч. 4 – у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, та 1 – у зарубіжному науковому виданні, 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, із них основного тексту 205 сторінок, список використаних джерел містить 251 найменування і розміщений на 27 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

1.1. Захист тварин від жорстокого поводження: історія організаційно-правового забезпечення та стан дослідженості

Не викликає сумніву той факт, що у сучасному світі боротьба за гуманне ставлення до тварин є одним із ключових показників цивілізованості суспільства. Утилітарна точка зору на все існуюче уже давно стала неприйнятною, поступово зникає оцінка усього існуючого відповідно до того, якою мірою воно є корисним для людини. Приходить новий світогляд, у якому людина є істотою у грандіозному ланцюгу інших істот, кожна з яких має автономну цінність безвідносно до її користі для людини. Людство уже давно підтвердило своє бажання захистити тваринний світ від протиправних посягань, і причина цього криється у багатьох аспектах. По-перше, утилітарне ставлення до всього живого, як би грубо це не звучало. По-друге, емоційний аспект, який полягає у тому, що більшість із нас відчуває до тих чи інших видів тварин особливий вид симпатії, прив'язаності або естетичного захоплення. Та, безсумнівно, найголовніший аспект – це гуманність та співчуття до всіх живих створінь.

А. Гіляров у своїй статті «Людина і тварини: етика взаємовідносин» пропонує таку класифікацію причин, які примушують людину дбайливо ставитися до тварин [1, с. 25]:

1. Багато видів диких тварин – один із найважливіших харчових ресурсів людства. Перш за все, це риби (морські та прісноводні), моллюски, ракоподібні, а також багаточисленні об'єкти мисливського промислу.

2. Тварини – джерело різноманітних нехарчових продуктів, які використовуються людиною (хутро, пух, ріг, кістка тощо).

3. Дикі тварини з часом можуть бути одомашненими. Крім того, вони являють собою генетичний фонд для селекції самих різноманітних сільськогосподарських порід.

4. Багато тварин являють собою цінність як регулятори чисельності небажаних для людини видів тварин та рослин (шкідників сільського та лісового господарства, переносників захворювань тощо), а також «санітари», відбраковуючи хворих та слабких особин у популяціях економічно цінних видів.

5. Тварини можуть використовуватися як модельні об'єкти у медицині та біоніці.

6. Тварини – об'єкти спортивного полювання та риболовлі.

7. Естетична цінність тварин. Дикі тварини як об'єкти фото- та кіно полювання.

8. Релігійні заборони, що діють у багатьох країнах Азії та Африки, на вбивство певних видів тварин.

9. Міркування етики, моралі та відчуття жалю до тварин.

У наведеній класифікації шість груп причин із дев'яти так чи інакше несуть пряму матеріальну користь для людини. Можна стверджувати, що матеріальні стимули в охороні тварин будуть завжди чисельно переважати над міркуваннями етичними. Основне етичне питання у ставленні людини до тварин може бути сформульоване як питання про право тварин на існування безвідносно до їх користі для людини, у т.ч. потенційної. «Право» як юридичне поняття саме по собі є надбанням людської культури та є регулятором відносин у межах людського суспільства. У тих випадках, коли закон захищає тварин від посягань людини, підставою для такого захисту зазвичай є цінність цього виду або цієї особини для людини, як правило, матеріальна. Варто зазначити, що останніми десятиліттями гуманне ставлення до тварин безвідносно до їх матеріальної цінності набирає усе більшої популярності. Видається, це спричинено підвищенням благополуччя людства, зміцненням людської моралі та розвитком етики, відповідно до етичного ставлення до всього живого.

У преамбулі Всесвітньої Декларації прав тварин від 15 жовтня 1978 р. наголошується на тому, що життя – єдине, адже всі живі істоти мають спільне походження і набули відмінностей лише під час еволюції виду; що всі живі істоти мають природні права, нехтування якими завдає істотної шкоди природі і призводить до вчинення злочинів проти тварин; що співіснування видів передбачає визнання людським видом права іншої тварини на життя, а також наголошується, що повага тварин людиною є невід’ємною від поваги людини людиною.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а саме ст. 6 визначає виховання гуманного ставлення до тварин важливою складовою етичного, культурного та екологічного виховання громадян, яке передбачає формування високого рівня еколого-етичної свідомості та культури громадян. Відповідно до законодавства, таке виховання забезпечується шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Незважаючи на нормативне закріплення, практика застосування цих положень не сформувалася жодним чином і її можна розглядати лише як перспективу державного регулювання у сфері охорони тварин від жорстокого поводження. Безглузде знищення тварин, їх катування та тортури не тільки ображають моральні почуття громадян, але й, відбуваючись на очах дітей, розвивають у них такі негативні риси, як жорстокість і душевну черствість, байдужість до страждань живої істоти, сприяють формуванню садистських нахилів, тобто завдають величезної шкоди їх вихованню [2, с. 343].

Жорстокість стосовно тварин стає нормою поведінки, поширюється і на взаємини з людьми, відіграє негативну роль у вихованні молоді [3, с. 888]. Судова практика свідчить, що багато засуджених за вчинення тяжких насильницьких злочинів проти особи, починали саме із знущання над тваринами [4, с. 125].

Жорстоке поводження з тваринами є проявом аморальної поведінки людини, яке свідчить не лише про відверте нехтування природними правами представників тваринного світу та загальноновизнаними суспільними цінностями,

але й може призвести до «викривлення» психіки оточуючих людей (особливо дітей), переосмислення ними бачення подальшого співіснування людей з іншими представниками живої природи [5, с. 10].

Міжнародне співтовариство уже давно підтвердило своє бажання захистити тваринний світ від протиправних посягань, і підтвердженням цьому є прийняття як на універсальному, так і на регіональному (європейському) рівні таких міжнародно-правових актів, як: Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.) [6], Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.) [7], Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей (1986 р.) [8], Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) [9] та ін.

Крім того, у більшості зарубіжних держав створено інститут захисту прав тварин, функціонують громадські організації та спеціалізовані відомства щодо захисту тварин, а також розробляються новітні нормативно-правові акти, що встановлюють правила поводження з тваринами. Що ж до України, то, на жаль, слід констатувати той факт, що українська держава й досі є лідером у рейтингу серед країн, яким притаманне явище прояву жорстокості у поводженні з тваринами.

Виникає запитання, де, якою мірою і в який спосіб питання поводження з тваринами та їх захисту врегульовуються адміністративним правом. Якщо вести мову про міжнародне право, то норми щодо захисту тварин можна класифікувати на три категорії у відповідності до особливостей видів тваринного світу: 1) захист тварин (видів), яким загрожує вимирання (Міжнародна конвенція про регулювання китобійного промислу 1946 р., Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., Конвенція про охорону тюленів Антарктики 1973 р., Угода про збереження білих ведмедів 1973 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р., Конвенція про охорону біологічної

різноманітності 1992 р. та ін.); 2) захист диких видів тварин (Міжнародна конвенція про охорону птахів 1950 р., Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 р., Боннська конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин 1979 р., Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р. та ін.); 3) захист домашніх тварин (Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 р.). Якщо перші дві категорії на теперішній час належать до галузі міжнародного права навколишнього середовища, то з правовою приналежністю категорії домашніх тварин визначитися дещо складніше.

Спершу в міжнародному праві склався інститут захисту окремих видів тварин, як правило, тих, яким загрожує знищення. Потім, із розвитком правосвідомості цей захист став поширюватися на інші види тварин і, зокрема, на домашніх. Захист домашніх тварин у кожній державі регулюється декількома галузями права, серед яких адміністративне право займає провідне місце.

Особливість домашніх тварин як об'єкта правового захисту полягає у їх близькості до людини, ареалу проживання і соціуму людини та їх власного ступеня соціалізації. Так, коли мова йде про захист тварин від жорстокого поводження, то це природоохоронна норма («право» тварин) чи норма прав людини (про захист моральності населення); коли йдеться про регулювання чисельності тварин, зменшення кількості безпритульних – то це захист благополуччя тварин чи право людини на безпечне довкілля, збереження здоров'я населення тощо [10, с. 5]? Питання захисту тварин регулюється різними галузями права: цивільним правом (тварина, як власність людини), кримінальним правом (криміналізація жорстокого поводження з тваринами), екологічним правом, адміністративним правом (державне управління та регулювання захисту тварин) тощо.

Необхідність наукового дослідження захисту тварин від жорстокого поводження виникла у зв'язку з недосконалістю правових норм, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами в адміністративному та кримінальному праві та труднощами у їх практичній реалізації, недосконалістю, а

часто і відсутністю правових норм, що регламентують державне управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Проблема захисту тварин від жорстокого поводження досліджувалась як вітчизняними, так і зарубіжними вченими протягом багатьох десятиліть. Однак, здебільшого, наукові розробки у контексті захисту тварин мали філософське та морально-етичне спрямування, аніж юридичне. У науці кримінального права і кримінології питаннями охорони тваринного світу займалися такі науковці: Т.С. Бакуніна, Ю.С. Богомягков, С.Б. Гавриш, К.Ю. Гаєвська, О.С. Колбасов, А.В. Куліченко, Ю.С. Кулик, В.К. Кудрявцев, В.В. Лазарєв, Н.А. Лопашенко, І.І. Лобов, В.Ф. Ломакіна, Ю.І. Ляпунов, В.О. Морозова, В.О. Навроцький, В.С. Нерсесянц, В.Я. Тацій та ін.

Проблематика поводження з тваринами та захисту їх від жорстокого поводження включає загальнотеоретичні, міжнародно-, цивільно-, кримінально-, адміністративно-, еколого - правові аспекти.

Надзвичайно вагомий внесок у розробку питань юридичної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами було зроблено у 2010 р., а саме – захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук І.А. Головка на тему «Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами»[4], присвячену кримінальним та кримінологічним аспектам протидії такому злочину. Ця праця стала першим монографічним дослідженням, у межах якого здійснено комплексний науковий аналіз історичних та порівняльно-правових аспектів кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, надано кримінально-правову характеристику складу злочину, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Дослідженням положень ст. 299 КК України у межах окремого дисертаційного дослідження також займається В.А. Копилян [11]. 2014 р. Д.Є. Захаровим в Уральській державній юридичній академії захищено дисертацію на тему «Тварини як об'єкти цивільних прав», присвячену питанням цивільно-правового режиму тварин, що обумовлений специфікою зазначеного об'єкта [12].

Достатню увагу дослідженню адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами присвятила вітчизняна вчена В.О. Морозова у своїй дисертації «Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі» [13]. Торкалися теми жорстокого поводження з тваринами у межах своїх дисертаційних досліджень такі вчені, як А.В. Ландіна «Кримінально-правова охорона моральності» [14], Л.С. Кучанська «Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України» [15], С.П. Репецький «Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони» [16]. Аналіз кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами було здійснено В.В. Кузнєцовим у монографії «Злочини проти громадського порядку та моральності» [17].

У 2013 р. В.С. Мірошніченко захищено дисертаційне дослідження на тему «Жорстоке поводження з тваринами», в якій розглянуто кримінально-правові та кримінологічні аспекти зазначеної проблематики [18].

Важко переоцінити фундаментальну працю Д.О. Калмикова та А.О. Данилевського «Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами». Монографію присвячено аналізу українського законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження; визначенню змісту жорстокого поводження з тваринами й усіх його форм прояву; дослідженню складу правопорушення, передбаченого ст. 89 КпАП України, та заходів впливу, що застосовуються до осіб, що його вчинили; кримінально-правовій характеристиці основного та кваліфікованого складів злочину, передбаченого ст. 299 КК України тощо.

У 2013 р. великий колектив авторів із країн пострадянського простору розпочав роботу над укладанням бібліографічного видання «Антологія інтерекоправа» [19]. Видання являє собою каталогізацію наукових публікацій, присвячених міжнародному екологічному праву, а також забезпечення доступу до повного тексту (посилання в мережі Інтернет). «Антологія» включає перелік більше ніж 3500 об'єктів обліку (бібліографічних описів), під час укладання «Антології» було використано велику кількість бібліографічних видань. Окрему

увагу також приділено проблематиці забезпечення добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження засобами міжнародного права. «Антологія» налічує близько 50 джерел, що тією чи іншою мірою зачіпають проблему поводження з тваринами.

Серед вітчизняних юристів-міжнародників, які безпосередньо чи опосередковано у своїх наукових працях торкаються проблеми міжнародно-правових та внутрішньодержавних аспектів поводження з тваринами слід назвати професора О.В. Задорожнього, М.О. Медведєву [20], І.І. Коробко [21], О.І. Буткевич, Т.Р. Короткого, Н.І. Зубченко.

У 2016 р. Н.І. Зубченко було захищене дисертаційне дослідження на тему «Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження». У роботі досліджено теоретичні та практичні питання міжнародно-правового регулювання співробітництва держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Особливу увагу приділено європейській системі регіонального співробітництва у зазначеній сфері.

Особливе місце у сфері захисту тварин від жорстокого поводження займають наукові праці вітчизняного вченого Т.Р. Короткого та С.А. Хімченко. На велику повагу заслуговує те, що ці вчені займаються не лише теоретичними, але й практичними питаннями захисту домашніх та безпритульних тварин від жорстокого поводження, є членами Спільки захисту тварин м. Одеси. Доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» С.А. Хімченко також є засновником притулку для тварин «Ковчег» у м. Одеса. Т.Р. Короткий, доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» разом із Н.І. Зубченко для аналізу ступеня наукового дослідження проблеми підготували бібліографію з проблематики правового регулювання поводження з тваринами [22].

У теперішній час в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка готується дисертаційне

дослідження з питань міжнародно-правового регулювання поводження з тваринами та їхнього захисту.

Аналогічні дослідження можуть і повинні здійснюватися і в інших галузях юриспруденції. І якщо питання кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами досліджуються [23, 24, 18] то, на жаль, у галузі адміністративного та екологічного права вони практично відсутні. Інтерес науковців на постарадянському просторі викликають саме питання кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами – у Російській Федерації 3 роботи, в Україні – 1 і одна готується, і близько 80 публікацій. Перспективними є кримінологічні дослідження, у тому числі з питань кореляції проявів жорстокості по стосовно тварин і злочинів проти особистості.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок щодо того, що ця проблематика привертає увагу не тільки іноземних, але й вітчизняних науковців. Тим часом, значна частина важливих аспектів захисту тварин залишилася поза увагою вітчизняних вчених, а саме: особливості державного управління та регулювання захисту тварин від жорстокого поводження; аналіз поняття «тварини» відповідно до українського законодавства; дослідження генезису прав тварин та їх закріплення на законодавчому рівні; заходи адміністративного забезпечення захисту тварин від жорстокого поводження; окремі аспекти розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами тощо.

Сфера захисту тварин набуває усе більш активного міжнародно-правового врегулювання. Причому в рамках цього права відбувається зміна концепції зоозахисту, в якому на перший план виходить ідея не цінності тварин для людини чи екосистем, а існування в них свідомості, здатності до переживань та емоцій. Міжнародні стандарти у цій сфері можуть стати підґрунтям для розробки і прийняття відповідного національного законодавства.

У міжнародному праві починають з'являтися норми не тільки щодо захисту життя тварин (біорізноманіття), але і їхніх інтересів (зокрема, у сфері спілкування, соціалізації) та благополуччя, як істот, близьких до людини.

У такому контексті цікавою є думка П.В. Безобразова, висловлена ще на початку минулого століття: «У світі багато страждання. Страждають всі живі істоти, люди і тварини, за власною провиною і безневинно. Сенс нашого земного існування досі ніким не осягнуто і не з'ясовано остаточно. Але немає сумніву, що людині, як істоті, наділеній найвищим розумом, належить применшити страждання, розлиті по всій землі»[25].

Звичайно, Україна значною мірою відстає від міжнародної наукової думки, проте перед вітчизняними науковцями відкриваються величезні перспективи розвитку щодо формування сучасної концепції захисту прав тварин в Україні. Зокрема, провідне місце у державному управлінні та регулюванні зазначених питань належить науці адміністративного права. А саме практичне втілення та нормативне закріплення сучасних наукових підходів етичного ставлення до тварин мають бути одними з першочергових завдань сучасної юридичної науки.

Стандарти та норми поводження з тваринами на теперішній час в Україні знаходяться на належному рівні, але норми, прописані на папері, практично не реалізуються. Така ситуація свідчить про небажання відповідних органів державної влади України приєднатися до руху щодо унеможливлення жорстокого поводження з тваринами, наслідком чого є й недосконалість правового регулювання та правозастосовної діяльності щодо захисту тварин на внутрішньодержавному рівні.

Байдуже ставлення до жорстокого поводження з тваринами та неналежного поводження з ними, а також порушення правил утримання тварин та поводження з ними, що спричиняє їх невинні страждання, є типовою рисою для країн пострадянського простору. Особливо небезпечною є ситуація з безпритульними тваринами на вулицях Української держави та тотальна бездіяльність та безвідповідальність органів державної влади. До теперішнього часу вчені адміністративісти не займалися дослідженням зазначеної проблематики в Україні, чого не можна сказати про науковців кримінального права та криміналістики. Вони наголошують на необхідності пам'ятати про те, що прояв жорстокості і

байдужості до безпритульних тварин є свідченням того, що людина, яка випромінює такий негатив до тварин, здатна зорієнтувати його також на людей.

Статистика свідчить, що близько 90% злочинців-рецидивістів формували свої «схильності» на основі жорстокого поводження з тваринами [26]. Судова практика України, у контексті захисту тварин від жорстокого поводження, у т.ч. захисту безпритульних тварин – є мізерною, напевно, через малодосвідченість громадян у цій сфері.

Україна однією з останніх держав Європи прийняла Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження». На сучасному етапі розвитку Української держави створення розгалуженої і дієвої системи державних та недержавних органів і організацій, діяльність яких повністю або частково пов'язувалася б із захистом тварин, є необхідною. Слід зазначити, що подібна система суб'єктів, які беруть участь у зазначеному напрямку роботи існує, але вона ще не в усьому відповідає потребам сьогодення та нездатна належним чином виконувати покладені на неї завдання. Виникає нагальна потреба у відповідних наукових розробках, зокрема, адміністративно-правових, оскільки на теперішній час зазначені проблеми ще не стали предметом глибоких наукових досліджень, хоча окремі праці їм і присвячено. Аналіз існуючих у цій сфері наукових розробок свідчить про те, що більшість із них було здійснено ще за радянських часів, що фактично унеможлиблює застосування результатів останніх нині. У зв'язку із цим виникає також необхідність визначення системи суб'єктів адміністративно-правового захисту тварин від жорстокого поводження.

Для дослідження діючого комплексу управлінських заходів, спрямованих на удосконалення регулювання протидії жорстокого поводження з тваринами в Україні необхідно ознайомитись з історичним досвідом регулювання зазначеної проблематики у світі та на українських теренах. У сучасній Україні постає необхідність удосконалення адміністративно-правового регулювання поводження з тваринами. Україна як незалежна держава, задекларувавши свій намір інтегруватися до європейської та світової спільноти, має дотримуватися

відповідних стандартів у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі й у ставленні до тварин.

Історико-правовий аналіз генезису становлення протидії жорстокого поводження з тваринами дозволяє виокремити фундаментальні основи досліджуваної проблематики та сформулювати власні пропозиції щодо удосконалення вітчизняного законодавства. У 2006 р. Верховна Рада України ухвалила закон, що забороняє жорстоке поводження з тваринами й передбачає гуманні способи регулювання їхньої кількості, такі само, як і в країнах Євросоюзу.

На теперішній час, існує ряд міжнародно-правових актів, які становлять основу міжнародного захисту тварин, це: Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень (1968 р.), Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.), Всесвітня Декларація прав тварин (1978 р.), Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей (1986 р.), Європейська конвенція щодо захисту домашніх тварин (1987 р.) та ін. Так, Європейська конвенція про захист домашніх тварин № 125 від 13 грудня 1987 р. визнає наявність у людини морального обов'язку перед тваринами, вказує на цінність домашніх тварин для суспільства, а також на те, що людину і цих тварин пов'язують особливі узи. Основні принципи ставлення до домашніх тварин містять: заборону заподіяння страждань тваринам і залишення їх напризволяще. Конвенція передбачає охорону здоров'я тварин, захист від експлуатації при дресируванні, комерційне розведення. У 1986 р. було прийнято Конвенцію по захисту експериментальних тварин, в якій також згадувався моральний обов'язок людини перед усіма тваринами і необхідність зменшити страждання тварин в експерименті, оскільки тварини здатні відчувати біль і страх.

За висновком дослідниці міжнародного права навколишнього середовища М. Медведевої правове регулювання протидії жорстокого поводження з тваринами за міжнародним правом має тривалу історію, зокрема, захист окремих видів тварин було передбачено едиктами давньоіндійського царя Ашоки (III ст. до

н.е.), класичними християнською та ісламською традиціями, перші конвенції зі збереження рибних ресурсів в Європі датуються серединою XIX ст., з початку XX ст. датуються перші міжнародні договори зі збереження певних видів птахів тощо [20, с. 30]. Так, у стародавній Індії, відповідно до Законів Ману вбивство окремих видів тварин підлягало покаранню, як і вбивство людини із нижчих каст (шудри): «Убивши кішку, іхневмона, блакитну сойку, жабу, собаку, крокодила, сову або ворону, слід виконувати покаяння, передбачене за вбивство шудри [27].

З точки зору рівності усіх створінь перед богом, чи божественності будь-якої форми життя розглядали статус тварин ті правові системи, що перебували у тісному зв'язку з релігією (іслам, канонічне право). Так, у Корані стверджується: «Немає звіра на Землі, ані птаха в небі, є такі ж істоти, як ви самі, і всі вони повернуться до бога» (Коран, 6:38). Подібні ж ідеї висловлювали і християнські мислителі – Августин Блаженний, Св. Франциск Асизький, Св. Фома Аквінський та ін.

Початком боротьби щодо захисту тварин від жорстокості слід вважати час, коли для цієї мети було організовано спеціальні спільноти і почало створюватися законодавство на захист тварин. Історія правового регулювання поведінки з тваринами бере свій початок ще з давніх часів. Так, Піфагор одним із перших підняв питання про повагу до тварин і жорстоке ставлення до них. Річард Райдер пише, що перші закони в англomовному світі про захист тварин було прийнято в Ірландії в 1635 р. Вони забороняли висмикувати шерсть з овець і кріпити плуг до хвостів коней, тому що «це завдає їм страждання» [28, с. 49].

У 1641 р., у рік публікації «Роздумів» Декарта, було прийнято перший кодекс про захист сільськогосподарських тварин у Північній Америці в колонії Массачусетської затоки [29, с. 7]. Конституція колонії ґрунтувалася на зводі законів, розробленому юристом, пуританським священником і випускником Кембриджського університету, уродженцем Саффолка (Англія) преподобним Натаніелем Уордом. Звід законів містить пункт 92: «Жодна людина не повинна практикувати тиранію або жорстокість проти будь-якої божої тварі, що зазвичай використовуються для користі людини».

В Англії також прийняли закони, які захищали тварин. В 1654 р. з'явився закон про захист тварин під час дії протекторату за часів Англійської революції, коли при владі перебував уряд під керівництвом Олівера Кромвеля. Кромвель не любив криваві види спорту, особливо півнячі бої, закидання півня палицями, собачі бої, а також цькування биків (буль-бейтінг) (вважалося, що це надавало особливу ніжність м'ясу). Такі розваги можна було часто спостерігати в містах, селах, вони ставилися пуританами в один ряд з неробством, пияцтвом та азартними іграми. Деякі дослідники пишуть, що пуритани інтерпретували концепцію «панування» над тваринами з книги Буття, швидше, як відповідальне керівництво, ніж отримання у власність. Однак заборони пуритан викликали невдоволення і стали головною причиною опору їм. Тому закони про захист тварин було скасовано в період Реставрації Стюартів (з 1660 р.) [30, с. 16]. Цькування биків залишалося законним в Англії ще 162 роки до його заборони законом про поводження з тваринами 1822 р.

В Японії наприкінці XVII ст. сегун з дому Токугава на ім'я Цунаесі, прозваний «Іну кубо» («собачий сегун»), видав ряд указів, що забороняють жорстоке поводження з тваринами. Імовірно, він виходив із буддійських канонів чесноти. Об'єктом дії указів стали собаки, коні, корови, коти, кури, черепахи і навіть змії, а також риба, якою було заборонено торгувати на ринках. Суворі покарання, що містили вигнання, тюремне ув'язнення і смертну кару, було введено за вбивства тварин. Для собак за розпорядженням Цунаесі було створено мережу притулків. Перед смертю Цунаесі заповідав, щоб його розпорядження виконувалися вічно, однак їх було скасовано через десять днів після його кончини [31].

В 1821 р. член парламенту Ірландії полковник Річард Мартін висунув законопроект про правильне поводження з кіньми, за що був осміяний членами палати громад Великої Британії, який припустив, що наступною його ідеєю буде наділення правами ослів, собак і кішок. Проте Мартін домогся в 1822 р. прийняття свого закону «Про поводження з кіньми і великою рогатою худобою». «Закон Мартіна» отримав королівську санкцію і став першим з відомих законів на захист

тварин. Порушника очікував грошовий штраф (до 5 фунтів стерлінгів) або двомісячне тюремне ув'язнення за «побиття, поганий догляд або жорстоке поводження з конем, кобилою, мерином, мулом, ослом, биком, коровою, телицею, бичком, вівцею чи іншою худобою». До відповідальності могло бути притягнуто будь-кого із громадян. Уперше у світі судовий розгляд про жорстоке поводження з тваринами було широко висвітлено в газетах і мюзик-холах Лондона [32, с. 100].

Надалі деякі з країн поставили безпричинне жорстоке поводження з домашньою худобою поза законом – ряд штатів США, Франція в 1850 р. (законопроект Жаккі Філліпа Справи де Граммона про заборону боїв биків). Серією поправок до «закону Мартіна» в 1835-му, 1849-му і 1876-му рр. було заборонено півнячі і собачі бої.

Уперше про ідею опіки над тваринами заговорили в Англії. В 1811 р. лорд Ерскін насмілився виступити в палаті лордів з вимогою захисту обездолених тварин, за що був освистаний. Але вже через 13 років організацію для попередження жорстокого поводження з тваринами було затверджено. Королева Вікторія підтримала її та сприяла у наданні цій організації статусу королівської. Завдяки її старанням бої биків, півнів, травлі собак, борсуків та інші жорстокі розваги вдалося заборонити. В 1846 р. приклад англійців наслідують і французи. У 1882 р. журналіст Гео Анжеллем заснував Американський союз милосердя до живих створінь, хоча вже протягом десяти років там діяли локальні товариства опіки тварин.

Першу організацію із захисту тварин було створено в 1824 р. у Великій Британії і вона мала назву «Товариство з запобігання жорстокого поводження з тваринами» (Society for the Prevention of Cruelty to Animals). Після 1824 р. товариства захисту тварин почали створюватися в різних країнах Європи: у Скандинавських країнах, у Німеччині, Швейцарії та ін. В 1877 р. американські товариства із захисту тварин об'єдналися і утворили Американську гуманну асоціацію.

Першу міжнародну організацію із захисту тварин було створено в 1959 р. – Міжнародне товариство захисту тварин, яке в 1981 р. об'єдналося із Всесвітньою

федерацією захисту тварин і було перетворено на Світове товариство захисту тварин (World Society for the Protection of Animals, WSPA). На теперішній час на міжнародному рівні, крім вищезгаданої організації, діє розгалужена система організацій, які ведуть боротьбу за права тварин. Особливе місце серед них посідає People for the Ethical Treatment of Animals, PETA (Люди за етичне поводження з тваринами) – організація, що проводить безпрецедентні акції з метою захисту тварин. Крім того, вже в теперішній час на універсальному рівні діє ряд міжнародних неурядових організацій – Всесвітнє товариство захисту тварин, Всесвітня організація здоров'я тварин, у рамках яких розробляються і приймаються документи щодо забезпечення благополуччя тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Ці документи не мають ні нормативного, ні обов'язкового характеру, їх дієвість обумовлена етичними імперативами, та, як правило, вони містять рекомендовані практику і стандарти. Всесвітня організація здоров'я тварин та Міжнародний фонд захисту тварин (IFAW) ініціювали прийняття «Всесвітньої декларації про благополуччя тварин» (UDAW) Отже, на універсальному рівні, норми про забезпечення благополуччя тварин та їх захисту від жорстокого поводження поки відсутні. Предмет міжнародних договорів щодо охорони тваринного світу, щодо забезпечення біорізноманіття інший [33]. Однак, базові принципи поводження з тваринами сформульовані у ст.1 п. А Хартії Землі 2000 р., в якій закликається «1. Поважати Землю і життя в усьому її різноманітті. а. Визнати, що все живе на Землі взаємопов'язано, і кожна форма життя цінна незалежно від її значущості для людей» [34].

На регіональному рівні прийнято низку міжнародних угод щодо питань забезпечення благополуччя тварин і їх захисту від жорстокого поводження. Найбільш розроблене у цьому відношенні є право Ради Європи і Європейського Союзу. Міжнародна організація охорони здоров'я тварин (Міжнародне епізоотичне бюро) – World Organization for Animal Health (OIE) – постійно лобіює прийняття нового законодавства у сфері добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження [35]. Рада Європи забезпечує встановлення стандартів забезпечення благополуччя тварин і їх захисту від жорстокого звернення шляхом

прийняття міжнародних конвенцій, рекомендаційних норм і здійснює контроль за їх дотриманням. Політичні і технічні результати роботи щодо встановлення стандартів у цій сфері залежать від тісної співпраці з державами – Членами Ради Європи і неурядовими організаціями представляють ветеринарів, зоозахисників, сільгоспвиробників і вчених [36].

Третій, внутрішньодержавний рівень характеризується великою різноманітністю підходів, оскільки є відсутньою єдина практика держав із питань забезпечення благополуччя тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Найбільш розробленим і прогресивним законодавством у сфері захисту тварин є законодавство окремих європейських держав [37, с. 231]. На національному рівні правове регулювання зазначеного питання встановлюється кожною державою окремо.

На слов'янських теренах правове регулювання жорстокого поводження з тваринами мало дещо іншу історію. Побиття тварин визнали самостійним злочином, що посягає на порядок гуманного ставлення до тварин, у XVII ст., за часів Петровських реформ, основним джерелом яких визнано Артикул Військовий Петра I від 25 березня 1715 р. У Російській імперії перші зоозахисні організації з'явилися в Одесі та Ризі. Дозвіл на створення таких організацій надавав міністр внутрішніх справ Російської імперії за погодженням із царем. До обов'язків міністра входило також затвердження статутів зоозахисних організацій. Дозвіл на створення організацій опіки над тваринами на місцях надавали губернатори. Питання захисту тварин було покладено на Кабінет Міністрів, Міністерство внутрішніх справ та Міністерство народної освіти Російської імперії.

Російське товариство опікунства над тваринами було створено в 1861 р. Поступово його філії почали відкриватися по всій Російській імперії. У 1869 р. філіал організації відкрили в Талліні, в 1877 р. – у Тарту. На теренах України один із перших філіалів товариства відкрився в Умані, в 1873 р. Подібні організації мали свої друковані видання: у Полтаві – «Союз опікунства над тваринами», у

Москві – «Друг тварин» та ін. За 25 років свого існування Російське товариство опікувства на тваринами видало близько 40 брошур.

Згодом, завдяки тиску зоозахисних організацій в 1866 р. Міністерство внутрішніх справ Російської імперії затвердило Правила поведження з тваринами: 1) заборонялося брати до роботи тварин, наочно хворих, покалічених, маючих рани та кульгавих; 2) не дозволяється завдавати тваринам удари твердим чи гострим предметом, а бити по голові та животу забороняється взагалі; 3) не дозволяється накладати вантаж занадто важкий, явно не відповідний силам тварини і стану дороги; 4) не дозволяється нікому по місту їхати вскач як порожняком, так і з вершником, а особливо з важкою поклажею; 5) забороняється прив'язувати коней арканом, накинутим на шию, і до воза, який їде попереду, у тому разі, коли кінь, який їде в упряжі, ледве у стані тягнути вантаж; 6) не дозволяється возити телят та іншу мілку худобину, болісно для неї укладену, як, наприклад, одна тварина на іншу зі звішеними головами, або зі звішеними головами, які б'ються об воза, а візникові забороняється сідати на тварин; 7) коня, який упав в упряжі, забороняється піднімати ударами батога, але необхідно обов'язково розпрягти його, якщо допомога руками виявиться недостатньою; 8) взагалі забороняється будь-яке заподіяння мук будь-яким тваринам і будь-яке жорстоке поведження з ними [38, с. 10-11].

Крім того, до Статуту про покарання, які накладаються мировими суддями, в 1871 р. вдалося ввести статті:

«ст. 43-А. За заподіяння домашнім тваринам даремних мук винні підлягають грошовому стягненню не більше 10 рублів.

ст. 153. За забій або скалічення чужих тварин до винних застосовується арешт на більше 1-го місяця або грошове стягнення не більше 100 рублів.

ст. 123. За необачну або непомірну швидку їзду у містах та селищах, а також за доручення керувати кіньми особі, нездатній або п'яній, винні підлягають арешту не більше 7-ми днів, або грошовому стягненню не більше 25 рублів».

Російська держава зробила величезний крок у правовому регулюванні поведження з тваринами. До обов'язків міліції входила допомога кожному, хто

мав посвідчення зоозахисної організації. Необхідно зазначити, що деякі статті, які регулювали охорону тварин, були і в російському Судебнику 1589 р., за яким штраф за вбивство «безвинної собаки накладався таким, скільки государ тієї собаки забажає». На Україні суд користувався законодавством литовським та німецьким, і за навмисний забій худоби та за вбивство домашньої собаки накладав стягнення у розмірі 3-ох рублів [39].

Після затвердження Правил поведження з тваринами активісти розпочали нову законотворчу діяльність. Було розроблено проекти про заборону полювання на перелітних птахів на Кавказі (місцеві органи виконавчої влади вносили відповідні зміни до своїх статутів), про включення правил поведження з тваринами в мисливське законодавство, про зміну термінів полювання на лосів у північних губерніях, а також нові правила риболовлі у Курляндії та закон про охорону птахів.

Одеське товариство співчуття до тварин у 1873 р. звернулося до Одеського губернатора з пропозицією найняти трьох городових-бувалих для спостережень за їздовими. Спеціальна інструкція містила: «Городові мають знаходитися на вказаних постах з ранку до вечора, вночі вони вільні. Мають бути завжди тверезі, ввічливі та охайні. Виконувати свої обов'язки сумлінно, хабарі з їздових не брати, і ні в які розважальні заклади з ними не заходити, ні в кабак, ні в трактир, ні навіть в харчевню» [41, с. 14].

Після революції зоозахисний рух зупинився. Змінилися влада, цінності та система управління. При цьому варто зазначити, що в 30-і рр. ХХ ст. в Росії відбувалися масові забої коней, цілеспрямовано знищувалися хорти собаки, оскільки тварини асоціювалися з ненависним дворянством. Основним вченням пролетаріату був матеріалізм, який формувався і розвивався в усіх напрямках, у тому числі науці. За часів домінуючого матеріалізму існування тварин розглядалося тільки як товари та ресурси. Всеукраїнське товариство захисту тварин та рослин було створено 15 лютого 1925 р. у тодішній столиці України Харкові. Через пару років воно відкрило свої філіали у Києві, Луганську, Сумах, Чернігові, Кременчузі, Дніпропетровську, Шахтах та Маріуполі.

Уже 13 березня 1935 р. Київський міськвиконком прийняв постанову «Про захист тварин, особливо коней від жорстокого поводження». Сумський та Харківський окружні виконкоми прийняли постанову про захист тварин від жорстокого поводження [40]. У Ленінграді діяли два прямих правонаступника Російського товариства опіки над тваринами – «Товариство друзів зелених насаджень» і створене 15 грудня 1927 р. «Товариство захисту тварин». В Одесі товариство захисту тварин утворили у червні 1929 р. У Москві активісти ідеї захисту тварин створили Всеросійське товариство охорони природи. На початку 1930 р. вони створили секції охорони тварин, скорочено СОТ. Надзвичайно важливим фактом є те, що члени цього товариства наділялися державно-владними повноваженнями. Так, управління Московської міліції видало наказ № 13: членам СОТ дозволялося носити свисток, складати акти, проводити огляд конюшень, боєнь, та подібних установ [41, с. 20].

Необхідно зазначити, що головним об'єктом захисту на початку 30-х рр. серед тварин був кінь. З правової точки зору кінь розглядався не як живе створіння, а як засіб механізації типу воза, трактора, які необхідно було використовувати раціонально. Робити це зобов'язувала і постанова ЦВК і СНК СРСР про заборону забою коней та про відповідальність за їхню хижацьку експлуатацію, підписана 7 грудня 1931 р. Документ надавав список репресивних заходів: за незаконний забій господарсько-придатного коня накладався штраф у 10 разів вищий за його вартість, а для так званих «кулаків» передбачалася конфіскація усієї худоби та тюрма. Сама ж ідея гуманного ставлення до тварин, а також їх захист від жорстокого поводження не розвивалися [41, с. 21]. У подальшому на теренах СРСР правила поводження з тваринами не знайшли законодавчого закріплення та правового регулювання. Подальші закони про кримінальну відповідальність, включаючи КК УРСР 1922, 1927 рр., спеціальних норм, які встановлювали б відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, не містили.

Рух захисту тварин в Радянському Союзі почався значно пізніше, ніж в інших країнах. Із середини 50-х рр. в СРСР почали утворюватися секції

добровольців, які своїм завданням ставили, перш за все, надання допомоги домашнім тваринам і міським птахам. Завдяки ентузіазму цих секцій в 1977 р. було створено нормативний документ «Правила проведення робіт з використанням експериментальних тварин», мета якого – забезпечення етики ставлення до тварин та наукової достовірності експерименту. Найважливішою вимогою Правил була обов'язковість знеболювання тварини, якщо існувала ймовірність заподіяння їй болю чи інших страждань.

До 30 березня 1988 р. кримінальна відповідальність за жорстоке ставлення до тварин в СРСР не передбачалася. Указом Президії Верховної Ради РРФСР від 30 березня 1988 р. Кримінальний кодекс РРФСР було доповнено ст. 230, що встановлювала відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, що спричинило їхню загибель або каліцтво, а так само за катування тварин, вчинене особою, до якої протягом року було застосовано захід адміністративного стягнення. Ця диспозиція кримінально-правової норми фактично містила два складу злочину: матеріальний і формальний. Об'єктивна сторона матеріального складу полягала в дії – жорстокому поводженні з твариною, з обов'язковим настанням наслідків у вигляді їх загибелі або каліцтва і причинного зв'язку між діянням і наслідками.

Аналізована стаття також з'явилася у КК УРСР 1960 р., який в 1988 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР було доповнено ст. 207-1 «Жорстоке поводження з тваринами». У КК України 2001 р. відповідна норма, що встановлює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України), зазнала певних змін. Зокрема, було скасовано адміністративну преюдицію як умову відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

З огляду на вищенаведений матеріал, можна стверджувати про наявність слабкого та примітивного рівня правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження з тваринами на вітчизняних теренах порівняно зі світовим, зокрема з європейським. У Російській імперії питання захисту тварин було покладено на Кабінет Міністрів, Міністерство внутрішніх справ та Міністерство народної освіти Російської імперії. На місцевому рівні управління

здійснювали губернатори та виконкоми. Безперечно, позитивним явищем є видання правил поведження з тваринами, інструкцій та наказів, які захищали їх від жорстокого поведження. Не можна не відмітити сприяння з боку органів влади створенню значної кількості зооохисних організацій та наділення деяких їхніх членів державно-владними повноваженнями у сфері захисту тварин. Проте, з приходом революції усю систему управління було зруйновано. За час існування СРСР питання правового регулювання поведження з тваринами переважно ігнорувалися.

1.2. Теоретико-методологічна база дослідження

Будь-який вид діяльності не може існувати без своєї методології. Якщо не вдаватися в системний аналіз особливостей науки як виду пізнавальної діяльності, то її можна охарактеризувати як організоване і впорядковане знання, що формується на основі певної методології його добування. Наука невід'ємна від методології, за її межами науки не існує.

В.А. Белов говорить про те, що: «Наука може бути визначена як стабільна система координат, що задається довготривалими формальними правилами, в рамках яких індивіди ухвалюють самостійні наукові рішення. Такими формальними правилами в науці є методологічні норми, або стандарти раціональності на зразок логічної несуперечливості теорій, простоти, спостережуваності, точності, емпіричної підтверженості, передбачуваності тощо. Вони задають граничну загальну характеристику продукту наукової діяльності і мають значення наукових цінностей» [42, с. 41].

Питання про сутність методології не є таким тривіальним, як здається на перший погляд насамперед тому, що із семантичної точки зору методологія і методи – слова одного кореня. У повсякденному вжитку вони часто вживаються як взаємозамінні. Будь-яка діяльність супроводжується методологією, наприклад, процес перепису населення. У цьому разі під методологією розуміється

сукупність методів і процедур зазначеної діяльності, а також певна послідовність їх застосування [43, с. 9].

Разом із тим, у науці нерідко спостерігається звуження значення методології лише до методології пізнавальної діяльності. На підтвердження цього Е.Г. Юдін стверджує: «У сучасній літературі під методологією розуміють, передусім, методологію наукового пізнання, тобто вчення про принципи побудови, форми і способи науково-пізнавальної діяльності. Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження – його об'єкта, предмета аналізу, завдань дослідження (або проблеми), сукупності дослідницьких засобів, необхідних для вирішення завдань певного типу, а також формує уявлення про послідовність руху дослідника в процесі вирішення завдань» [44, с. 31].

Сутність науки та її методології є системною. Г.М. Добров вважає, що «... втрачаючи цю властивість, наука перестає бути наукою, перетворюючись в змістовому плані на зібрання розрізнених фактів, а в організаційному – в автономні угруповання аматорів-колекціонерів, що індивідуально діють. Принциповий взаємозв'язок і взаємозалежність, що пізнаються людиною на різних рівнях абстракції, різних сторін реальної дійсності, є початковою передумовою цього положення» [45, с. 24].

Методологія кожної окремо взятої науки або конкретного наукового дослідження становить його теоретико-методологічну базу. Вона включає в себе не лише філософські підходи, постулати та принципи, але й найзагальніші або найважливіші з точки зору проблематики окремого дослідження теорії середнього рівня, відповідно до яких формується понятійний апарат, окреслюються предмет і місце серед інших досліджень. Абстрактні філософські істини щодо методології пізнання, не прив'язані до теорії конкретної науки, не можуть становити теоретико-методологічну базу дослідження, адже мета та завдання наукового дослідження досягаються завдяки прив'язці теоретичних надбань науки до методологічної бази дослідження, розширюючи їх значення.

Однією зі складових теоретико-методологічної бази наукового дослідження є метод. Його значення у процесі здійснення науково-пізнавальної діяльності

важно недооцінити. Метод являє собою важливий компонент наукового пізнання. В.В. Биков зазначає, що він містить у собі різноманітні теоретичні та емпіричні процедури і прийоми, систематичне застосування яких приводить до досягнення поставленої мети [46, с. 4]. В.Д. Бакуменко не зовсім погоджується з такою думкою та стверджує, що метод хоч і зводиться до сукупності прийомів, але не ототожнюється з ними. Він являє собою систему дій з досягнення поставленої мети, що склалася у процесі багаторазових застосувань [47, с. 11-24].

Теоретико-методологічну базу також становлять методологічні підходи, в рамках яких виробляються методи та принципи дослідження. Питання ідентифікації та характеристики методологічних підходів є достатньо складним. Вчені не дійшли також спільної думки щодо дефініції цього терміна. В.В. Мацкевич вважає, що: «Підхід – комплекс парадигматичних, синтагматичних, прагматичних структур та механізмів у пізнанні та практиці, що характеризує конкуруючі між собою (чи ті, що історично змінюють одна одну) стратегії та програми у філософії, науці, політиці чи в організації життя людей» [48, С. 743]. Н.В. Іполлітова вважає, що методологічний підхід є сукупністю ідей, що визначають загальну наукову світоглядну позицію вченого, принципів, що лежать в основі стратегії дослідницької діяльності, а також способів, прийомів, процедур, що забезпечують реалізацію обраної стратегії у практичній діяльності [49, с. 9-15].

У конкретному науковому дослідженні важко визначити один методологічний підхід, в рамках якого здійснюється дослідження. Наукове дослідження адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження впливає з діалектичного підходу до розуміння сутності та природи явищ. Діалектична логіка пізнання стала універсальним інструментом для всіх наук, при вивченні будь-яких проблем пізнання і практики. Діалектичний підхід дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечність між сутністю і явищем, змістом і формою, об'єктивність в оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом та основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Хоча

діалектика є універсальною, разом із тим, вона не підмінює конкретнонаукові підходи та методи, які пов'язані зі специфікою досліджуваної сфери.

Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження вимагає системного дослідження. Таким чином, предмет дослідження обумовив застосування системного підходу. Адміністративно-правове регулювання обумовлює застосування системного дослідження, оскільки є одним із видів галузевого правового регулювання, заснованого на дії адміністративного права та адміністративно-правових засобів і є підсистемою стосовно правового регулювання в цілому. Адже будь-яка система розглядається як частина (підсистема) більш широкої системи з відповідними зовнішніми зв'язками, а компоненти системи (підсистеми) можуть розглядатись як системи. Саме явище захисту тварин від жорстокого поводження неможливо розглядати ізольовано від охорони тварин у цілому та поняття благополуччя тварин, адже захист тварин від жорстокого поводження є підсистемою до системи охорони тварин.

Найчастіше під системним підходом розуміють сукупність принципів і положень теоретико-методологічного характеру, які орієнтовані на розгляд об'єктів у вигляді систем (тобто сукупностей елементів, що пов'язані взаємодією і в силу цього є єдиним цілим) і дають можливість виявляти багатоманітні зв'язки та відносини всередині системи, що аналізується, так і у взаємовідносинах її із зовнішнім середовищем, її функціонування і розвиток, враховувати принципи цільового характеру функціонування системи [50, с. 10].

Адміністративно-правове регулювання захисту тварин від жорстокого поводження являє собою систему, що має свої особливі способи зв'язку власних елементів. Цей спосіб зв'язку формує певну ієрархію та структуру, пізнання яких розкриває специфічний спосіб функціонування системи в усіх її основних проявах. У процесі визначення конкретних форм зв'язків і залежностей між окремими частинами й елементами даної системи з метою пошуку функціональних залежностей між елементами системи та між системою і зовнішнім середовищем, стає можливим загальне уявлення про предмет,

збагачене врахуванням усієї сукупності зв'язків, що істотно відбивається на його якісних характеристиках [51, с. 53].

Близьким та взаємодоповнюючим до системного підходу, як уявляється, є структурно-функціональний підхід, який полягає у виокремленні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи і зв'язки між ними створюють структуру системи. Кожен елемент виконує свої специфічні функції, які «працюють» на загальносистемні функції. Структура характеризує систему у статиці, функції – у динаміці, і вони перебувають у постійній взаємодії. Таким чином, у системі органів виконавчої влади, які здійснюють державне управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, кожен орган є підсистемою або структурним елементом, який, здійснюючи покладені на нього функції, утворює разом з іншими органами структуру системи державного управління захисту тварин від жорстокого поводження. Цілком очевидно, що структуризація об'єкта є необхідною умовою наукового дослідження, адже вона дозволяє виокремити та потім описати складові об'єкта дослідження (елементи, підсистеми, компоненти, зв'язки, властивості, функції тощо). Опис структури об'єкта здійснюється шляхом його поділу на складові та встановленні характеру взаємозв'язків між ними.

В умовах глобальної інформатизації неможливо обійти стороною інформаційний підхід, який також тісно пов'язаний із системним, оскільки передбачає вивчення об'єкта дослідження як складну інформаційну систему. Популярність інформаційного підходу обумовлена багатьма чинниками, серед яких постійний розвиток технологій, що забезпечують наскрізний характер інформації та дозволяють їй проникнути практично в усі галузі та сфери людської діяльності. Пізнавальні можливості інформаційного підходу полягають у тому, що предмет дослідження вивчається у контексті інформації, її численних проявів.

Обрання принципів у межах відповідних підходів є важливим етапом наукового дослідження, адже вони забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання об'єкта. Принцип є як початкову теоретичною посилкою формування знання [52, с. 64], указує правильну

спрямованість пізнавального процесу, в оцінці він є основою оціночної діяльності, а в практиці визначає напрям і характер перетворення.

Будь-яке теоретичне дослідження потребує описування, аналізу та уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто термінів і понять, що їх позначають. Для дослідження змісту адміністративно-правового захисту тварин у рамках дисертаційного дослідження, особлива увага звертається на проблему правильного використання понятійно-категоріального апарату адміністративного права. Таке дослідження базується на основі термінологічного принципу і передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця у понятійному апараті наукової роботи.

Системний підхід базується відповідно на принципові системності, який ураховує диференціацію цілого на частини та елементи. Разом із тим, він фіксує спеціалізацію таких елементів та їх підпорядкованість певній функціональній єдності. На рівні цілого розподіляються функції між складовими системи, а наявні структури пристосовуються до характеру функціонування цілого. У результаті система не зводиться до елементів, вона не детермінується однозначно тими чи іншими елементами. Навпаки, самі елементи детермінуються цілим і в його рамках вони отримують пояснення і виправдання [53].

Дослідження здійснюється також на основі принципу цілісності, за яким відносини, що виникають під час державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження розглядаються як розчленовані на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле. На основі принципу примату цілого над складовими частинами досліджуються функції окремих компонентів і підсистем, які, у свою чергу, підпорядковані функції системи в цілому та її меті – захисту тварин від жорстокого поводження. Дослідження будується також на принципах ієрархічності, який постулює підпорядкованість компонентів і підсистем системі в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня; структурності, який означає спосіб закономірного зв'язку між

виокремленими частинами цілого, що забезпечує єдність системи, зумовлює особливості її внутрішньої будови.

Підходи та принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження. У рамках наукової праці вирішити завдання дисертаційного дослідження допоможе система обраних методів. Одним із перших у роботі буде використано історичний метод при дослідженні генезису становлення захисту тварин у світі та на вітчизняних теренах, дослідженні конкретних етапів розвитку такого явища.

Універсальним методом пізнання та діяльності є діалектика. Діалектика як метод пізнання та діяльності потребує постійного розвитку, який має єдину спрямованість – у бік все більшої і більшої відповідності її об'єктивній діалектиці. Цінність діалектики полягає в неможливості створення правильного світогляду без об'єктивної діалектики як предмета світогляду і без суб'єктивної діалектики як методу формування такого світогляду [54, с. 13]. Отже, методологічно наукове дослідження адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження досліджується перш за все за допомогою діалектичного методу. Відповідно до вимог діалектики, структурні елементи зазначеного явища розглядаються у взаємному зв'язку між собою і суспільним життям, у їхній взаємодії та взаємовпливові.

Метод термінологічного аналізу і метод операціоналізації понять має бути застосований у процесі обрання єдиного понятійно-категоріального апарату дослідження. Вищезгадані методи стають у пригоді в процесі формування та конкретизації таких понять як «охорона тварин», «захист тварин від жорстокого поводження», «жорстоке поводження з тваринами» та ін. Дефініції цих понять необхідно формулювати, спираючись на тлумачні та професійні словники. При визначенні досліджуваного поняття необхідно окреслити його обсяг і зміст та вказати на найсуттєвішу ознаку, яка вирізняє його серед інших. Операціоналізація основних понять дає змогу уточнити співвідношення тих елементів і властивостей досліджуваного явища, аналіз яких може надати цілісне уявлення про його фактичний стан, правильно пояснити причини його виникнення та результати.

Одним із ключових питань у дослідженні будь-якого правового явища є питання про його зміст. Перш ніж розпочати дослідження змісту захисту тварин від жорстокого поводження, необхідно звернути увагу на проблему правильного використання понятійно-категоріального апарату дослідження, з'ясувати чому у сфері захисту тварин від жорстокого поводження поняття «захист» нерозривно співіснує з «жорстоким поводженням» та встановити відмінності від суміжних дефініцій.

Законодавство не диференціює поняття «охорона» і «захист». Так, термін «охорона» у термінологічних словосполученнях Конституції України вживається для позначення достатньо широкого кола повноважень державних органів, що передбачають, зокрема, запобігання правопорушенням, їх недопущення та відновлення прав і свобод у разі їх порушення, а також притягнення винних до юридичної відповідальності. Головною особливістю вживання цього терміна у Конституції є його вживання зі значенням, аналогічним до терміна «захист», як обов'язку держави та інших зобов'язаних суб'єктів до дій щодо забезпечення прав і свобод людини [55]. Терміни «захист» та «охорона» у нормативному контексті вживаються як синоніми чи схожі за значенням поняття щодо мети, завдань, методів і суб'єктів забезпечення прав, тому можуть використовуватись у практиці як ідентичні поняття.

На перший погляд, ці поняття дуже близькі за змістом, та не мають чітких розбіжностей, а тому, іноді, вживаються в юридичній літературі як тотожні. Наприклад, С.І. Ожегов у своєму словнику термін «захист» визначає, як те, що захищає, служить обороною, а термін «захищати» – охороняти, огороджувати від посягань, від негативних дій, від небезпеки; попереджувати, захищати від чогось [56, с. 196-197], тобто термін «охорона» тлумачиться через термін «захист» і навпаки. Отже, якщо звернутися до тлумачних та енциклопедичних словників, то поняття «охорона» та «захист» не мають чітких розбіжностей. Якщо ж вести мову про юридичні термінологічні поняття, то в юридичних енциклопедіях зазначені дефініції часто ігноруються.

Плутанина навколо понять «захист» та «охорона» прав є цілком логічною з огляду на невизначеність цих понять і в тлумачних словниках. Зокрема, відповідно до Тлумачного словника В. Даля, «захист» – це заступництво [57, с. 542]. Згідно з «Новим тлумачним словником української мови», захист – це «охорона, заступництво, підтримка» [58, с. 110]. Термін охорона у словнику відсутній, але аналіз терміна «охороняти» дозволяє визначити цю діяльність як: оберігання від руйнування, знищення, завдання шкоди, захист від чого-небудь [58, с. 170]. В юридичній літературі 60 – 80-х рр. ХХ ст. зазначені дефініції досить часто вживалися як слова-синоніми і визначалися одне через інше. У 70-х рр. ХХ ст. з'явилися ґрунтовні наукові дослідження із зазначеної проблематики, в яких були спроби розмежувати в юридичній термінології поняття «охорона права» та «захист права» [59], у 80-х рр. в юридичній літературі точилися цілі дискусії стосовно цього питання [60].

Усе розмаїття думок щодо співвідношення понять «охорона права» і «захист права» можна викласти у межах двох наукових підходів. Перший підхід полягає у тому, що ці поняття є тотожними і їх розмежування в юридичній науці є недоречним. До вчених, які ототожнюють поняття «охорона права» і «захист права», належать М.В. Вітруку, І.Д. Чечот, та ін. У своїх працях М.В. Вітрук, розкриваючи особливості правового становища особистості, звертав увагу на гарантії охорони (захисту) її прав, обов'язків і законних інтересів. При цьому поняття «охорона прав» і «захист прав» ототожнювалися [61, с. 217-225].

Другий підхід полягає в тому, що «захист права» розглядається як складова частина більш об'ємного поняття «охорона права». Цю позицію висловлює у своїх працях більшість вчених, але вони іноді здійснювали таке розмежування за різними критеріями. Деякі вчені розглядають поняття «охорона» і «захист» як термінологічний інструмент, який допомагає визначати одне поняття через інше. Так, М.С. Малейн вважає, що «охорона прав» – більш об'ємне за змістом поняття, яке включає всі юридичні правила щодо певного блага [62, с. 18]. Факт того, що право регулює певні види суспільних відносин, свідчить про те, що цим відносинам надається особливе значення, тобто вони знаходяться під охороною

держави. Встановлюючи у правових нормах межі поведінки з приводу конкретного блага, визначаючи права й обов'язки учасників правовідносин, їх бажану з точки зору суспільства поведінку і наслідки небажаних вчинків, держава таким чином бере під охорону ці блага і відповідні права на них.

Під захистом права розуміються заходи, що передбачені в законі в тих випадках, коли право вже порушено. До них М.С. Малейн зараховує заходи юридичної відповідальності та інші правові санкції. Питання розмежування зазначених дефініцій, що постають у ході наукового дослідження, в юридичній літературі висвітлено неоднозначно. У своїх працях В.Д. Базилевич розрізняє: 1) охорону прав інтелектуальної власності – встановлення системи правових норм, що регулюють відносини з приводу створення і використання об'єктів інтелектуальної власності; 2) захист прав інтелектуальної власності – сукупність заходів, спрямованих на визначення та відновлення прав інтелектуальної власності у випадку їх порушення [63, с. 275].

Розмежування зазначених дефініцій вчені здійснюють за різними критеріями. С.М. Тараненко вважає, що основою розмежування цих понять є критерії наявності чи відсутності порушеного права та його відновлення [64, с. 6]. А.М. Завадська пов'язує співвідношення понять «охорона права» і «захист права» з наявністю чи відсутністю юрисдикційної діяльності компетентних органів щодо реального забезпечення і здійснення прав учасників правовідносин [65, с. 222]. Вона зазначає, що охорона прав має місце не тільки до порушення права, вона виконує свою функцію і після правопорушення у процесі здійснення захисту прав [65, с. 101]. В.Ю. Тихонова вважає, що основним методом охорони права є метод переконання, а захисту – метод примусу [66, С. 21]. Незважаючи на різні критерії розмежування цих понять, зазначені вчені сходяться в тому, що юрисдикційна діяльність судів та ін. компетентних органів є лише частиною правоохоронної діяльності. О.Я. Лапка також підтримує цю точку зору та стверджує, що охорона прав здійснюється як регулятивними, так і охоронними нормами права, а захист тільки охоронними [67, с. 17]. На думку М.Р. Сиротяка, такий широкий підхід щодо розуміння поняття «охорона прав» не

є виправданим в юридичній науці та не має практичного використання. До того ж простежується певна заміна поняття «охорона права» поняттям «забезпечення права» [68, с. 167].

Переважає більшість вчених, які розглядають співвідношення понять «охорона права» і «захист права», має на увазі не загально-соціологічні поняття, а аналізують і досліджують «охорону» і «захист» як правові явища, тобто такі, що передбачені нормами права та реалізуються на підставі норм права, а тому й не концентрують свою увагу на співвідношенні понять «охорона права» і «правова охорона» чи «захист права» і «правовий захист». Саме О.Я. Лапка у своїх наукових працях звертала увагу на співвідношення поняття «охорона права» в загальносоціологічному розумінні та поняття «правова охорона» [67, с. 18]. О.Я. Лапка стверджує, що «охорона права» поєднує в собі не тільки гарантії правового характеру, але й економічні, політичні, соціальні гарантії. Відповідно можна дійти висновку, що поняття «охорона права» і «правова охорона» співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Проте, аналізуючи термінологію, що використовується у чинному законодавстві України, можна зробити висновок, що законодавець нерідко термін «охорона права» вживає у значенні «правової охорони» того чи іншого суб'єктивного права особи, об'єкта або суб'єкта правовідносин. У своїй статті М.Р. Сиротяк як приклад наводить ст. 1 КУпАП, в якій закріплюється, що одним з основних завдань кодексу є охорона прав і свобод громадян. Мова йде саме про «правову охорону прав і свобод» громадян [68].

Закони філології вказують на те, що у вираженні «правова охорона прав» можна простежити певну тавтологію, аби уникнути тавтології та не порушувати правила філології законодавець використовує скорочену термінологію «охорона права». М.Р. Сиротяк вважає, що загальносоціальне поняття «охорона права» слід відмежовувати від «охорони права», яке вживається в юридичній науці та законодавстві, оскільки перше пов'язане із закріпленням заходів охорони різноманітними соціальними нормами (релігійними, корпоративними нормами,

нормами моралі тощо), також і нормами права, то друге поняття нерозривно пов'язане з нормами права [68, с. 167].

Якщо взяти за основу такий критерій розмежування понять «охорона прав» і «захист прав», як належність до права в об'єктивному розумінні чи до права в суб'єктивному розумінні, то можна поняття «охорона» пов'язати тільки з правом в об'єктивному розумінні, а поняття «захист» – із правом у суб'єктивному розумінні.

Положення теорії держави і права стверджують, що право в об'єктивному розумінні – система діючих у державі правових норм і принципів. Вони встановлені чи визнані державою як регулятор суспільних відносин, забезпечені нею. Термін «об'єктивне» означає, що вони одержали об'єктивацію в офіційних державних актах, тому є незалежними від індивідуального інтересу (волі) і свідомості суб'єкта права (окрім «автора» цих норм). Суб'єкт, вступаючи в громадське життя, уже стикається з «готовими» юридичними нормами, які виникли до нього і незалежно від нього [69, с. 240]. Суб'єктивне право – це правові норми і принципи як певні юридично визнані можливості (свободи) суб'єкта права задовольняти власний інтерес. Немає норми права без суб'єктів, яким вона адресується. Термін «суб'єктивне» означає, що наданими можливостями (правами і свободами) суб'єкт за своїм розсудом може скористатися або не скористатися, усе залежить від його волі (інтересу) і свідомості. Суб'єктивне юридичне право є похідним від об'єктивного, виникає на його підґрунті та у його межах [69, с. 240]. Отже, поки норма права є загальною, і поширюється на всі випадки конкретної сфери життя і діяльності людини, вона є об'єктивною. Коли норма права стосується певної ситуації і здійснюється в конкретній поведінці суб'єкта, вона є суб'єктивною.

Таким чином, якщо брати за критерій розмежування належність до права в об'єктивному чи суб'єктивному розумінні, то «охорону права» слід характеризувати як сукупність заходів правового, політичного, організаційного, економічного та будь-якого іншого характеру, що здійснюються компетентними державними органами та організаціями, яким таке право надається чинним

законодавством, з метою запобігання порушенням норм права та забезпечення таким чином умов для реалізації суб'єктивних прав учасниками правовідносин, тобто дотримання суб'єктивних прав у цьому разі гарантується безпосередньо через діяльність компетентних органів, які не допускають або унеможливають вчинення порушень норм права [70].

М.С. Малєїн стверджує: «Уже сам факт, що право регулює той чи інший вид суспільних відносин, свідчить про те, що цим відносинам надається особливе значення, вони охороняються правом» [62, с. 18]. Але із цим твердженням важко погодитись, оскільки не всі врегульовані правом суспільні відносини охороняються правом. Проаналізувавши положення Особливої частини КУпАП, можна дійти висновку, що велику кількість складів правопорушень було закріплено лише після того, коли в суспільстві порушення певних вимог чинного законодавства набули масового характеру, тобто врегулювати відносини, ще не значить їх охороняти, для цього в чинному законодавстві необхідно закріплювати охоронні норми, основна мета яких полягає у попередженні порушення норм права. Правове регулювання суспільних відносин тісно пов'язане не з «охороною права», а з поняттям «забезпечення права», коли мова йде про створення умов, за яких можна реалізувати ті чи інші суб'єктивні права.

М.Р. Сиротяк вважає, що критерієм розмежування цих двох понять має стати прив'язка поняття «охорона» до матеріальних норм права, а поняття «захист» до процесуальних норм права, тобто охорона права є можливою лише до того моменту, коли виникають у зв'язку з порушенням норм права процесуальні відносини, у межах яких і відбувається безпосередньо захист порушених суб'єктивних прав або ліквідується реальна загроза їх порушення. Виходячи із цього, правову охорону можна розглядати як систему законодавчо встановлених матеріальних правових гарантій, а також діяльність уповноважених на те органів з їх реалізації з метою попередження порушень норм чинного законодавства.

Якщо розглядати «захист права», як явище, яке виникає у зв'язку з порушенням норм права, то необхідно розмежувати поняття «захист» та «відповідальність». Захист права – це державно-примусова діяльність, спрямована

на здійснення «відновлювальних» задач – на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку. Між заходами юридичної відповідальності і заходами захисту існують суттєві якісні відмінності. Перш за все, вони розмежовуються за своїми підставами. Якщо підставою юридичної відповідальності є правопорушення, то для застосування заходів захисту достатньо об'єктивно протиправної поведінки – того, що під іншим кутом зору можна назвати «правова аномалія». Іншими словами, вина не належить до фактичної підстави заходів захисту: ця підстава обмежується самим по собі фактом порушення права, інтересу правомочного.

Якщо головна функція юридичної відповідальності – штрафна (винна особа «отримує відповідь»), то функція заходів захисту зводиться до відновлювальних задач, до того, щоб забезпечити виконання юридичного обов'язку, захисту права. Заходи захисту можна охарактеризувати як первинні правоохоронні санкції, які мають обмежену програму – відновлення порушеного правового стану. Безпосередня мета заходів захисту, вичерпується так званою «тактичною дією» [71, с. 34], тобто при застосуванні заходів захисту, цілком достатньо тільки примусу до виконання покладених на особу обов'язків або відновлення порушеного стану. Заходи захисту широко застосовуються у цивільному праві, а також в інших галузях права. Наприклад, в адміністративному праві до числа заходів захисту можна зарахувати заходи попередження.

Завдання захисту права вирішуються і в рамках юридичної відповідальності, у випадках, коли санкції одночасно зі штрафною мають і правовідновлювальну спрямованість (хоча визначаючим у відповідальності залишається уже таки цілеспрямований вплив на правопорушника).

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає своєю метою «захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства». Сфера дії Закону визначена у ст. 3: «Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних та юридичних осіб». Вбачається, що зазначена

мета та сфера дії Закону дещо виходить за рамки «захисту від жорстокого поводження». Аналізуючи Закон, можна побачити, що він регулює особливості права власності та інших речових прав на тварин (ст. 12), визначає умови угод, предметом яких є тварини (ст. 13), передбачає створення притулків для тварин (ст. 15), регламентує правила поводження з домашніми тваринами (ст. 22), з тваринами, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини (ст. 23) тощо. Саме тому можна стверджувати, що назва Закону не зовсім відповідає його змістові, оскільки Законом охоплюються відносини, що виходять за рамки «захисту тварин від жорстокого поводження». Видається, така ситуація склалася внаслідок певних особливостей історичного розвитку, особливостей ментальності українського народу, проблем, які виникали у процесі обговорення цього Закону, що спричинили прийняття його в недоопрацьованому вигляді тощо. Ці особливості варто враховувати про формуванні понятійно-категоріального апарату наукового дослідження аби унеможливити плутанину дефініцій.

Відповідно до законодавства «жорстоке поводження з тваринами» – знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Визначаючи в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» принципи захисту тварин від жорстокого поводження, які значно виходять за рамки зазначеної дефініції (наприклад, забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям або утримання і поводження з домашніми тваринами без мети завдання шкоди як оточуючим, так і самій тварині), видається, що законодавець розуміє під «жорстоким поводженням» значно більше коло дій, аніж передбачає в інших нормативно-правових актах. Положення Закону значно розширюють рамки «жорстокого поводження з тваринами», із чим варто погодитися, хоча й не наводять його визначення у такому підході. Уявляється, така невідповідність призводить до викривлення змісту поняття, підміни термінів, що призводить до порушень законів логіки. До того ж, поняття «захист тварин від

жорстокого поводження» не розкрито у жодному нормативно-правовому акті, що також є важливим фактором, який призводить до плутанини.

Таким чином, виникає необхідність удосконалення поняття «жорстоке поводження з тваринами» та визначення поняття «захист тварин від жорстокого поводження».

Вітчизняна правова доктрина розглядає поводження з тваринами як «захист їх від жорстокого поводження». У цьому полягає антропоцентричний підхід, тобто орієнтування законодавства на захист суспільної моралі, почуттів людини, яким завдається шкода у випадках жорстокого поводження з тваринами. Підтвердження цьому є один із принципів, на яких ґрунтується захист тварин від жорстокого поводження, передбачений Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження»: «жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, завдає моральну шкоду людині». Поняття захисту тварин від жорстокого поводження в основному вживається саме в пострадянських державах. Це пояснюється тим, що спочатку законодавство про поводження з тваринами мало не регламентуючий або рекомендаційний характер, на відміну від європейського законодавства, що стосується благополуччя тварин, а забороняючий.

Поняття «захист тварин від жорстокого поводження» бере свій початок з дореволюційних часів. Відомий російський вчений П.В. Безобразов у своїй книзі «Права тварин» писав: «Справедливість не може бути здійснена, якщо людина не візьме під свій захист тварин» [25]. На думку Н.І. Зубченко, саме це твердження є основою для розуміння терміна «захист тварин» на пострадянському просторі, яка визначає «захист тварин від жорстокого поводження» як недопущення жорстокого поводження з тваринами (спричинення страждань, отруєння тощо) з метою захисту людської моралі [72].

У підході до визначення поняття «захисту від жорстокого поводження» антропоцентризм є очевидним. Жорстоке поводження є не що інше, як дія людини, а значить, захист від жорстокого поводження не може виникнути без прояву цього самого жорстокого поводження. Захист тварин у багатьох державах

СНД не має законодавчого визначення. Наприклад, в РФ немає спеціального закону про захист тварин, але проект [73], що знаходиться на розгляді в Державній Думі, регламентує це поняття як комплекс дій, яких заборонено застосовувати стосовно тварин, однак будь-яке чітке визначення захисту тварин відсутнє.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» не визначає безпосередньо поняття «захисту від жорстокого поводження», проте, дає поняття про гуманне і про жорстоке поводження з тваринами. Визначення поняття жорстокого поводження з тваринами вже наводилося вище. Гуманне ж ставлення до тварин – це дії, що відповідають вимогам захисту тварин від жорстокого поводження і передбачають доброзичливе ставлення до тварин, сприяння їх блага, поліпшенню якості їх життя тощо [74].

Стаття 4 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає основні принципи такого захисту, а саме:

жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині;

забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям;

право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені;

заборона жорстоких методів умертвіння тварин;

відповідальність за жорстоке поводження з тваринами;

утримання і поводження з домашніми тваринами без мети заподіяння шкоди як оточуючим, так і самій тварині.

На думку Н.І. Зубченко, захист тварин від жорстокого поводження є не що інше, як недопущення жорстокого поводження з тваринами (спричинення страждань, отруєння тощо) з метою захисту людської моралі. Захист тварин є процес недопущення порушення норм поводження з тваринами з метою забезпечення їх безпечного і гармонійного існування [75]. З думкою вченої варто

погодитися. Разом із тим, визначення поняття «захист тварин від жорстокого поводження» можна дещо конкретизувати.

Якщо розглядати загально-соціологічний зміст використовуваного терміна, то захист тварин від жорстокого поводження – це дії, спрямовані на запобігання спричинення тварині/тваринам невинуватих страждань чи шкоди із будь-якою метою, окрім самооборони чи виживання. Захист тварин від жорстокого поводження в Україні полягає в установленні та законодавчому закріпленні правил поводження та утримання тварин, які виключають жорстокість.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» має на меті захист від страждань та загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства [74]. Отже, можна стверджувати, що кожна тварина в Україні має право на захист від жорстокого поводження, більше того, це право є природним. Однак, таке формулювання мети зазначеного закону є досить дивним, адже відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, за загальним правилом на яких поширюється правовий режим речі, тому вести мову про наявність природних прав у речей доволі важко. Перш за все, законодавець має визнати тварин щонайменше істотами (Швейцарія, Франція), щоб наділяти їх природними правами.

З огляду на здійснене дослідження думається, що поняття «правова охорона» та «правовий захист» тварин необхідно ототожнювати у зв'язку з невизначеністю статусу тварин у сучасному світі. І хоча варто погодитися, що ці поняття мають різне смислове навантаження, розділяти їх на сучасному етапі становлення статусу тварин недоцільно. Адже питання наявності у тварин природних прав, наявності правосуб'єктності чи правооб'єктності у них, є доволі спірними і залишатимуться невирішеними впродовж довгого часу. Таким чином, охорону тварин можна визначити, як комплекс правових та інших засобів, спрямованих на недопущення порушення норм поводження з тваринами з метою забезпечення їх безпечного і гармонійного існування. Однак, поняття «захист тварин від жорстокого поводження» необхідно виокремити, адже воно є

складовою поняття «охорона тварин», яке є процесом недопущення порушення норм поведження з тваринами з метою забезпечення їх безпечного і гармонійного існування

Доцільно запропонувати визначити поняття «захист тварин від жорстокого поведження», як сукупність заходів правового, політичного, організаційного, економічного, фінансового та іншого характеру, що здійснюються компетентними державними органами, установами та організаціями з метою запобігання порушенням вимог утримання тварин та поведження з ними, що виключають жорстокість, та забезпечення умов для реалізації прав учасників цих правовідносин. Таке тлумачення відображає той ідейний напрямок захисту тварин від жорстокого поведження, який поширений переважно на території країн пострадянського простору та ґрунтується на антропоцентричному підході до охорони тварин.

Питання щодо суб'єктів реалізації прав, які забезпечує сукупність вищенаведених заходів, залишається відкритим. Беручи до уваги, що законодавець вживає термін «природні права» тварин, можна зробити висновок, що вони існують і захищаються відповідним законом. З огляду на те, що це поняття вживається лише в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поведження», проаналізувавши зміст цього закону, можна дійти висновку, що таким природним правом є право на уникнення тваринами невинуватих страждань з вини людини. То чи є тварина за наявності природних прав суб'єктом конкретних правовідносин? Із формулювань, що наводяться в спеціальному законі, – ніби так, у той же час кримінальним законодавством охороняється мораль, а не тварина, у разі акту жорстокого поведження з нею.

Так, наприклад, в англо-саксонській системі права певні істоти чи предмети можуть бути прирівняні до інших, якщо суд вважатиме це обґрунтованим, до того ж, таке рішення суду є прецедентом для інших судів та впливає на їх подальшу юридичну практику. Тому тварини доволі часто є суб'єктами деяких правовідносин у випадках наслідування майна, коли є бенефіціарами, тощо [76, с. 31].

Ще одне питання виникає при дослідженні зазначеної проблематики. Оскільки кримінальним законодавством, що передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, охороняються моральні засади суспільства в частині ставлення до тварин, то можна зробити висновок, що шкоди суспільству може бути завдано у разі публічного акту. Якщо акт жорстокого поводження з тваринами вчинено без свідків та факт не набув широкого розголосу, то яких збитків це завдає моральним засадам суспільства? Захист чийх прав необхідно здійснювати в такому разі?

У цьому науковому дослідженні аналіз структури об'єкта дослідження можна здійснити за допомогою метода класифікації – багатоступінчастого, послідовного поділу досліджуваної системи з метою систематизації, поглиблення й отримання нових знань щодо її побудови, складу елементів, підсистем, компонентів, особливостей внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Класифікація використовується при дослідженні правових засад адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження, виокремленні основних етапів становлення даного явища, дослідженні системи органів державної влади, що здійснюють регулювання у сфері захисту тварин від жорстокого поводження та визначенні їх повноважень.

Сутність аналізу як ефективного методу наукового пізнання полягає в розчленуванні цілого на компоненти, частини, що його утворюють, у виокремленні їх із загального зв'язку, у вивченні та визначенні місця та ролі кожного з них у цілісній системі [77, с. 82]. При розчленуванні адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження необхідно враховувати закономірності функціонування його механізму, який полягає у цілісній системі правових засобів, за допомогою яких здійснюється впорядкування суспільних відносин у зазначеній сфері.

Аналіз та синтез є взаємопов'язаними методами. Після здійснення аналізу стає можливим синтез досліджуваного явища – відтворення системи в її вихідному вигляді. На думку М.К. Мамардашвілі, аналіз є виокремлення та розгляд характерних властивостей, зв'язків предмета, в силу яких він є частиною

певної сукупності предметів та які, відповідно, мають значення при розгляді відношення координації предметів усередині цієї сукупності [78, с. 54].

Порівняльний метод є невід'ємною складовою багатьох наукових досліджень. У рамках цієї наукової роботи такий метод буде доречно застосовувати для порівняння правових норм, що передбачають відповідальність за жорстоке поводження з тваринами у межах української держави. При дослідженні поняття «права тварин», які уперше і востаннє в національному законодавстві згадуються в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження», необхідно усвідомлювати, що науки, замкненої в кордонах однієї держави, в інформаційну епоху бути не може і дослідити зазначене поняття у межах інших правових систем з метою порівняння та перенесення в національне законодавство.

У процесі порівняння та дослідження теоретичних здобутків інших країн у зазначеній сфері можна знайти шляхи удосконалення вітчизняної правової доктрини та вирішити ряд емпіричних проблем, які склалися у сфері поводження з тваринами в Україні на теперішній час. Вудро Вілсон закликав американських науковців не соромитися зізнаватися у своєму відставанні, вивчати чужий досвід, який тільки й може належно віддзеркалити наявні проблеми. «Ми ніколи не зможемо оцінити ні наші достоїнства, ні наші слабкості, порівнюючи себе із собою. Ми нічого не дізнаємося про себе, поки будемо знати тільки себе» [79, с. 41].

Нормативно-догматичний метод у тісному зв'язку з методами аналізу та синтезу дозволить проаналізувати низку нормативно-правових актів із різних галузей права. Так, цивільне законодавство визначає тварин особливим об'єктом цивільних прав, за загальним правилом на яких поширюється правовий режим речі, регулює право власності на тварин, кримінальне та адміністративне законодавство передбачає відповідальність за жорстоке поводження з тваринами.

Статистичний метод буде доцільно використати у процесі дослідження встановлення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та визначення ступеня суспільної небезпеки зазначеної категорії злочинів, з метою

обґрунтування та підкріплення цифрами тверджень щодо підвищення санкції статті, яка передбачає відповідальність за даний злочин.

Дослідження має інтердисциплінарний характер і базується на різноманітних філософських, філософсько-правових та історичних методах у поєднанні із загальнонауковими з превалюванням філософської та юридичної методології. Теоретико-методологічна база дослідження містить у собі обґрунтування обраних принципів, характеристику підходів та аналіз обраних методів дослідження.

1.3. Поняття та зміст правового захисту тварин

Відповідно до українського законодавства тварини є особливим об'єктом цивільних прав, однак за загальним правилом на них поширюється правовий режим речі. Слід враховувати, що поняття «тварини» є надзвичайно широким і фактично охоплює усі біологічні об'єкти, що не охоплюються поняттям «рослина», під яким слід розуміти речі, та «людина» – фізична особа. Таке широке поняття «тварина» наводиться в законі України «Про ветеринарну медицину» і означає ссавців, свійську птицю, птахів, бджіл, комах, риб, ракоподібних, молюсків, жаб, амфібій та рептилій [80].

У спеціальній літературі, тварини – це царство переважно багатоклітинних ядерних організмів, однією з найголовніших ознак є гетеротрофність (тобто споживання готових органічних речовин) та здатність активно рухатися [81, с. 5].

Відтак, тварина – це рухома, неподільна, неспоживча річ, у цивільному обороті володіє якістю товарності, характеризується здатністю відчувати негативні відчуття від зовнішніх подразників, а також можливістю в результаті «речової трансформації» переходити з одного якісного стану в інший (біологічна загибель призводить до знищення одухотвореної і появи не одухотвореної речі) і на відміну від усіх інших речей у цивільному праві має потреби, задоволення яких забезпечує саме її існування [12].

Аналіз наукової літератури та цивільно-правових норм дозволив сформулювати поняття тварини як об'єкта цивільних прав. Зазначається, що основною особливістю тварин є їх здатність до задоволення духовних і матеріальних потреб людей і володіння якістю товарності. Крім того, найважливішими їх ознаками є можливість чуттєвого сприйняття навколишнього середовища і наявність потреб (тільки тварина як «жива річ» серед інших речей може мати такі), які і визначають особливості набуття та припинення речових прав на тварин, специфіку здійснення речових прав на них, межі їх реалізації, що, безперечно, виокремлює тварин серед усіх інших речей у цивільному праві.

Більшість тварин являють собою повністю оборотоздатні речі, але окремі з них у силу особливих властивостей та призначення є обмеженими в обігові і вилученими з обігу речами, що обумовлює особливості їх правового режиму. Тварин можна визначити як речі, що мають природний характер походження. Однак у сучасних умовах розвитку науки деяких із них слід зарахувати до речей похідного, штучного походження, оскільки їх поява пов'язана з використанням методу генної інженерії, і такий результат людської праці, що вимагає значних інтелектуальних і матеріальних витрат, захищається законодавством про охорону інтелектуальної власності.

Сукупність тварин може утворювати складну річ, причому така річ має володіти загальним призначенням (господарським, культурно-естетичним, науково-просвітницьким, навчально-виховним) і може бути утворена як у силу біологічних причин (стадо), так і виникнути з волі власника штучним шляхом (колекція зоопарку).

У питанні захисту тварин сучасне право пройшло два пов'язаних етапи у цій сфері: захист тварин у контексті «екологічних прав людини» (як цінності для людини) та як самоцінність у праві (захист права тварин на благополуччя). Про перший етап уже йшлося, а другий розпочинається з кінця минулого століття, коли у міжнародно-правових документах відбувається переоцінка ролі тварин та підстав їх захисту.

Так, Міжнародним союзом охорони природи було розроблено проект Міжнародного пакту з навколишнього середовища і розвитку (у 2010 р. прийнято його 4-ту редакцію, що надана на розгляд ГА ООН), в якому до категорії його основоположних принципів віднесено: «повагу у відношенні до всіх форм життя» (ст. 2) [82]. Незважаючи на те, що цей документ ще не прийнято, його можна розглядати як приклад поняття міжнародно-правового стандарту.

У преамбулі Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 р. (Україна не ратифікувала її) зазначено: «людина має моральне зобов'язання поважати всіх тварин і брати належним чином до уваги їх здатність страждати і пам'ятати» [8].

Крім розробки нормативно-правових актів, які передбачають захист тварин, цінності їхнього життя і благополуччя, утворюються відповідні міжнародні зооохисні організації. Так, було утворено Міжнародний фонд захисту тварин (1969 р.), який опікується захистом диких і домашніх тварин, зокрема шляхом скорочення їх комерційного використання.

Висуваються ідеї посилити відповідальність держав за неналежне використання фауни, жорстоке поводження з тваринами, зокрема у господарстві, при проведенні дослідів та ін. Ініціатива визнати екоцид п'ятим злочином проти миру поряд із геноцидом і злочинами проти людяності належить Поллі Хіггінс, на думу якої «екоцид, по суті, – пряма протилежність життю» [83, с. 554]. Покарання за злочин екоциду (масового знищення флори або фауни) передбачає кримінальне законодавство більшості держав (зокрема ст. 441 КК України).

Особливості формування віднесення тварин до об'єкта захисту в міжнародному праві має певні етапи, про які йшлося вище. Необхідно зазначити, що становлення цих понять та результат у їх правозастосуванні є відмінними від тотожного процесу в Україні. У зв'язку зі збільшенням кількості домашніх тварин, що знаходяться у власності громадян, а також можливих угод, об'єктами яких є тварини, стало необхідним введення до нового Цивільного Кодексу статті про тварин як про об'єкт цивільних прав, якої не було у старому Цивільному Кодексі. Відповідно до ч. 1 ст. 180 Цивільного Кодексу України, тварини є

особливим об'єктом цивільних прав і на них поширюється правовий режим речі, крім випадків, установлених законом. Передбачено встановлення Законом необхідних спеціальних правил поводження з тваринами.

Хоча терміни «власник» та «господар» тварини абсолютно звичні та поняття «володіння твариною» здається очевидним для пересічних громадян, із точки зору теорії «прав тварин» це формулювання є доволі суперечливим. Володіння чимось означає право людини вчиняти з об'єктами, що їй належать, як вона забажає. Людина може зламати, знищити або пошкодити річ, яка їй належить. Проте, власник тварини не може вчиняти з нею подібним чином, адже існують закони, що забороняють людині жорстоке поводження з тваринами. Відповідно, право володіння твариною, що передбачене українським законодавством, лише надає власникові можливість використовувати тварин обмеженим чином, при чому такі права можуть бути ширші чи вужчі, у залежності від традицій, від виду тварини (дозвіл вживати в їжу деякі види тварин, для здійснення яких-небудь послуг тощо). Можна сміливо стверджувати, що права на тварин регулюються принципами етики, що не має місця при здійсненні прав людини на не одухотворені речі.

Права людей на тварин міняли свій характер історично: межі цього права звужувались та продовжують звужуватися. Можна спостерігати тенденцію до мінімізації прав людини на тварин, що вважаються її власністю, а можливо й тенденції до зникнення цього права взагалі. Із точки зору етики, людина не може бути власником тварини, адже це жива істота, яка має свідомість, волю, почуття та бажання. Право власника – це не моральне право, а право сильного.

Якщо ж вести мову про домашніх тварин, то їх власник несе обов'язок ще більшою мірою, аніж людство перед тваринами загалом. Адже, в такому разі людина бере на себе добровільну опіку над твариною, дозволяє тварині прив'язатися до неї та отримати притулок. Відповідальність ця подвійна, адже власник бере участь у процесі відчуження тварини від природи та збільшення її залежності від людини, в процесі, який робить тварину безпомічною, та такою,

яка не може вижити без підтримки людини. Та найголовніше те, що тварина стає залежною від господаря психологічно, відчуваючи стійку емоційну прив'язаність.

З огляду на це, неетично законодавчо закріплювати за твариною правовий режим «речі». В українському законодавстві вже існує деяка суперечність у цьому питанні, адже законом «Про захист тварин від жорстокого поводження» за тваринами визнаються природні права, виникає питання, яким чином об'єкти з правовим режимом «речі» можуть бути наділені природними правами. Цілком доречно було б визнавати тварин істотами. Перспективними будуть подальші наукові розробки у сфері регулювання питання права власності на тварин для того, щоб звернути увагу на право опіки над тваринами. Так, наприклад, статус тварин у Франції обговорювався більше року. За підсумками дебатів тварин визнали «живими створіннями, здатними відчувати», був прийнятий відповідний законопроект. Раніше, з моменту складання Цивільного кодексу 200 років тому, тварини у Франції вважалися «товаром або меблями» [84].

Як уже зазначалося відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, однак за загальним правилом на них поширюється правовий режим речі. Питання поводження з тваринами регулюються нормативно-правовими актами. До них передусім належать норми Цивільного кодексу України:

у ст. 180 ЦК, зазначається, що тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом;

у ст. 12 ЦК указано, що відмова від права власності на тварину здійснюється у порядку, встановленому актами цивільного законодавства;

відносини щодо права власності на бездоглядну домашню тварину регулюються ст.ст. 340, 341, 342 ЦК;

утримання деяких тварин (дикі звірі, службові собаки та собаки бійцівських порід) віднесено до джерела підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК) і покладає на їх власників додаткові обов'язки [85].

В Україні також діє спеціальний закон «Про Червону книгу України», відповідно до якого тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом.

Державне регулювання та управління у сфері поводження та утримання диких тварин, які перебувають у стані природної волі, а також тварин, вирощених у неволі, в штучно відтворених умовах та в інші не заборонені законом способи, встановлюється Законом України «Про тваринний світ», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Законодавство дореволюційного періоду не встановлювало будь-яких речових прав на диких тварин, що перебувають у стані природної свободи. Відсутність єдиного підходу до вирішення питання про правове оформлення речових прав на таких тварин стало благодатним ґрунтом для формування різних, часом взаємовиключних, поглядів на цю проблему. Із приходом Радянської влади дикі тварини у стані природної волі було оголошено національним надбанням і перейшли до складу державної власності.

Наразі, об'єкти тваринного світу, які перебувають у стані природної волі і знаходяться у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, є об'єктами права власності Українського народу. Від імені українського народу права власника об'єктів тваринного світу, які є природним ресурсом загальнодержавного значення, здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Кожний громадянин має право користуватися об'єктами тваринного світу – об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону України «Про тваринний світ» та інших законів України.

Об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом, можуть перебувати у приватній власності юридичних та фізичних осіб. Законність набуття у приватну власність об'єктів тваринного світу

(крім добутих у порядку загального використання) має бути підтверджена відповідними документами, що засвідчують законність вилучення цих об'єктів із природного середовища, ввезення в Україну з інших країн, факту купівлі, обміну, отримання у спадок тощо, які видаються в установленому законодавством порядку.

У передбаченому законом порядку права власників об'єктів тваринного світу можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища та захисту прав громадян. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу припиняється у разі: жорстокого поводження з дикими тваринами, встановлення законодавчими актами заборони щодо перебування у приватній власності окремих об'єктів тваринного світу тощо. Зазначене право може бути припинено у судовому порядку за позовами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів – Державної екологічної інспекції.

Об'єкти тваринного світу в Україні можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності та знаходяться під охороною держави незалежно від права власності на них. Природний ресурс стає майном (набуваючи економічну форму товару) тільки в результаті впливу на нього людини, який усуває взаємозв'язок між природою і окремим її компонентом. Без відповідних трудових витрат на його витяг з відповідного середовища природний ресурс не може стати об'єктом відносин, регульованих цивільним правом. Право власності є можливим лише на «природні багатства» у вигляді природних ресурсів, які людина споживає і використовує з метою задоволення своїх потреб шляхом створення різноманітних матеріальних благ. Диких тварин у стані природної волі як природні ресурси може бути віднесено до об'єктів права власності, якщо для їх освоєння було прикладено працю людини. Діяльність людини, спрямована на таке освоєння, передбачає припинення взаємодії об'єктів природи з природним

середовищем, індивідуалізацію «природних багатств» і придбання ними споживчої вартості.

Слід визнати невмотивованим ототожнення дикої тварини, що перебуває у стані природної волі, з об'єктом цивільних прав. У ході дисертаційного дослідження Д.Є. Захаровим було встановлено, що дикі тварини ознакам об'єкта цивільних прав не відповідають, не можуть бути визнані речами і не мають включатися до сфери цивільно-правового регулювання. При цьому не заперечується можливість використання цивільно-правових засобів регулювання суспільних відносин при наданні цих тварин у користування і при їх безпосередньому використанні. У дисертаційному дослідженні Д.Є. Захарова аргументується, що умовою залучення дикої тварини, яка перебуває у стані природної волі, до цивільного обігу, є припинення її безпосереднього екологічного зв'язку з навколишнім природним середовищем.

Слід погодитися з думкою, що цивільно-правовим регулюванням охоплюються тільки відносини, що виникають із приводу володіння домашніми, сільськогосподарськими тваринами, а також дикими тваринами, які перебувають у неволі або в напіввільних умовах. Дикі тварини, що перебувають у стані природної свободи (об'єкти тваринного світу), не можуть бути об'єктом права власності.

Для власника тварини встановлено спеціальні обмеження реалізації суб'єктивного цивільного права з метою недопущення негуманного, жорстокого поводження з нею. Порушення зазначених приписів власником тварини тягнуть за собою застосування юридичної відповідальності. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» передбачено, що:

1. Право власності або інші речові права особи, яка утримує тварину, обмежені обов'язком дотримання норм і вимог цього Закону.
2. Право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними може бути припинено за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації.

Припинення права власності на тварину при її вилученні являє собою спеціальний механізм визначення юридичної долі тварини з допомогою державно-примусового впливу. Вилучення тварини – це передбачена законом санкція, яка застосовується судом у разі порушення його власником спеціальних юридичних приписів. Метою його є як припинення зловживання правом у сьогоденні, так і перешкоджання цьому надалі.

3. Угоди, укладені особою, яка не досягла 18 років, із набуття або передачі права власності або іншого речового права на тварин, можуть бути визнані недійсними за рішенням суду, якщо такі угоди укладені без згоди батьків цієї особи або осіб, які їх замінюють;

4. Шкода, завдана особі або майну фізичної особи, а також шкода, завдана майну юридичної особи твариною, підлягає відшкодуванню у повному обсязі особою, яка є власником тварини.

У зв'язку з тим, що відповідно до українського законодавства тварини можуть бути предметом договору купівлі-продажу, оренди, передаватися у спадок тощо, з метою їх захисту було б доречним законодавчо закріпити можливість визнання договору купівлі-продажу та оренди тварини недійсним у разі, якщо вона купувалася або орендувалася з метою нелюдського, жорстокого поводження з нею. Такий правочин не можна визнати недійсним через відсутність правової підстави для цього. У зв'язку із цим виникає необхідність внесення відповідних доповнень до умов угод, предметом яких є тварини, що передбачені ст. 13 закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Ця стаття оперує такими термінами стосовно тварин, як торгівля та дарування.

Стаття 13 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» регламентує умови деяких договорів, предметом яких є тварини: при купівлі-продажу продавець тварини зобов'язаний забезпечити покупця достовірною інформацією про вид, породу, стан здоров'я та інші якості тварини, а також про умови її утримання.

Якщо продається дика тварина з числа видів, занесених до Червоної книги України, або підлягає охороні відповідно до чинних міжнародних договорів

України інша дика тварина, продавець тварини зобов'язаний також надати покупцеві документ, що засвідчує законність придбання такої тварини у власність.

Встановлено також, що дарування тварин допускається після попереднього погодження з майбутнім власником.

Про умови поводження з тваринами, які є предметом договору оренди або спадкування, в зазначеному законі не йдеться. Вбачається, що тварина, що передається орендарю за договором оренди, має бути індивідуалізованою, а її призначення чітко визначеним для того, щоб уникнути використання її не за призначенням та як наслідок жорстокого поводження з нею. Вимога про належний стан орендованого майна стосовно тварин має бути трактована як фізичний стан тварини, що дає змогу використовувати її за призначенням, зазначеним у договорі, з урахуванням видової приналежності і природних особливостей. Зокрема, недоліки тварини необхідно визначати, виходячи з об'єктивних можливостей використовувати тварину у відповідності до умов договору. Наприклад, такі характеристики, як незадовільний фізичний стан тварини (травми, каліцтва), відсутність у тварини спеціальних навичок (невміння пошуку різноманітних предметів) можуть бути визначені як недоліки, відповідно до її призначення за умовами договору.

Стосовно спадкування тварин, закон покладає на спадкоємців обов'язок з утримання, нагляду і догляду тільки за домашніми тваринами, повністю виключивши при цьому диких тварин.

Стаття 1187 ЦК України, визнає джерелом підвищеної небезпеки утримання диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Необхідно додати, що вищезазначені тварини створюють небезпеку не тільки для людей, але й для тварин, що їх оточують. Так, собаки бійцівських порід регулярно використовуються в нелегальному бізнесі проведення собачих боїв. Під час проведення таких незаконних жорстоких, варварських «розважальних» заходів страждають не лише собаки потенційно небезпечних порід, але й тварини, що

використовуються для цькування таких собак перед боєм, або для цькування на тренуваннях у перервах між боями. Тому питання державного регулювання їх захисту постає надзвичайно гостро і буде розглянуто в наступному розділі дисертаційного дослідження.

Підвищена небезпека окремих диких тварин обумовлена тим, що вони володіють специфічними фізичними якостями (великі розміри, хижацькі інстинкти), природними властивостями (гострі ікла, кігті, лють), пристосовані до захисту (здатність вражати електричним струмом, використовувати отруту). При цьому поведінка дикої тварини не може повністю контролюватися людиною, оскільки її існування як складного біологічного об'єкта повністю відповідає природним законам біології, а поведінка обумовлена різноманітними природними рефлексами та інстинктами. Необхідно визнати, що потенційно небезпечні дикі тварини, вилучені з природного середовища, належать до джерел підвищеної небезпеки, а їх утримання є діяльністю, що створює підвищену небезпеку для оточуючих. Людина володіє обмеженою можливістю впливати на поведінку тварин. Поведінка тварин за визначенням не може перебувати під абсолютним контролем людини.

Поведінка домашніх (сільськогосподарських) тварин через їх історичне співіснування з людиною певною мірою підконтрольна волі людей. Стосовно ж диких тварин, людина володіє обмеженою можливістю впливати на їх поведінку. Навіть при високому рівні підпорядкованості поведінки дикої тварини волі людини (циркова тварина) вона не повністю підконтрольна людині, що і визначає високу ймовірність завдання значної шкоди, оскільки навіть максимально можливий ступінь дбайливості з боку власника не забезпечує повного контролю над поведінкою тварини. Шкідливість тварини визначається тим, що вона як представник живої природи володіє природними особливостями, а її поведінка підкоряється законам біології, що створює об'єктивну підвищену небезпеку завдання шкоди оточуючим.

На оохрону тварин спрямована також ст. 154 КУпАП: порушення правил утримання собак і кішок тягне за собою попередження або накладення штрафу на

громадян і посадових осіб у розмірі, передбаченому чинним законодавством. Правила утримання домашніх тварин розробляються органами місцевого самоврядування в населених пунктах відповідно до Законів України «Про благоустрій населених пунктів», «Про захист тварин від жорстокого поводження» та «Про місцеве самоврядування в Україні».

У свою чергу, норми кримінального законодавства також спрямовані на захист тварин, шляхом встановлення відповідальності за жорстоке поводження з тваринами ст.299 КК України. Детальніше дане питання буде розглянуто в наступних розділах дисертаційного дослідження.

Відтак, охорону тварин можна розглядати у кількох напрямках – 1) у рамках права навколишнього середовища (як захист біорізноманіття); 2) як захист прав людини (тут його можна розглядати у контексті різних інститутів: а) захист тварини як власності людини; б) захист тварин від жорстокого поводження як законний інтерес людини до дотримання моральності суспільства; в) законний інтерес людини на безпечне для здоров'я населення довкілля або дотримання фіто-санітарних норм; г) законний інтерес людини на гарантування життя та благополуччя тварини-компаньйона); 3) спільне надбання людства (тут охорону тварин можна розглядати у контексті: а) видів, яким загрожує зникнення; б) тварин як представників живого світу, фауни, зокрема домашніх тварин як компаньйонів людини).

У науковій літературі сформульовано різні підходи до розуміння місця тварин у системі об'єктів цивільних прав. З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що дикі тварини у стані природної волі є фізичними тілами, але не можуть бути визнані речами з позицій цивілістики і відповідно об'єктами цивільних прав, але при цьому відносини, пов'язані з ними, можуть бути предметом регулювання, адміністративного або екологічного права. Таким чином, виключно домашні, сільськогосподарські тварини, а також безпритульні, експериментальні і дикі тварини, які не перебувають у стані природної волі, являють собою речі як об'єкти цивільних прав, а відносини, що виникають у процесі розроблення правил поводження з тваринами з метою їх захисту,

порушення зазначених правил, відносини, що складаються у процесі державного управління та регулювання питань утримання, поводження тощо є предметом регулювання адміністративного права. Питання захисту бездоглядних тварин в Україні заслуговує на особливу увагу, адже його актуальність важко переоцінити. Воно регулюється нормами цивільного, адміністративного, кримінального та інших галузей права. Зазначене питання буде детально розглянуто у наступному розділі дисертаційного дослідження.

Аналіз законодавства, яке регулює відносини, що складаються у процесі захисту тварин (у т.ч. придбання, відчуження, утримання та розведення, поводження та ін.), показав, що відповідні норми належать до різних галузей права, що обумовлює їх загальну неузгодженість. Це доводить необхідність удосконалення законодавства за рахунок усунення колізій у правових нормах, які регулюють зазначені відносини.

Як уже зазначалося, Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» було використано поняття «природні права тварин», хоча жодного тлумачення в законодавстві не міститься. У зв'язку із цим виникає необхідність дослідження такого поняття і в інших правових системах з метою усунення емпіричних проблем, що виникають у сфері поводження з тваринами.

Моральні і політичні проблеми, пов'язані з тваринами, розглядалися в рамках багатьох різних філософських доктрин і метафізичних учень ще з тих часів, коли стали записувати людські думки, – починаючи від грецьких міфів, філософії платоніків та неоплатоніків і юдео-християнства до гуманістів епохи Відродження, сузір'я філософів і раціоналістів доби Просвітництва (Канта, Декарта), Єремії Бентама та інших утилітаристів XIX ст. і закінчуючи нинішньою епохою, коли свобода, благополуччя, права і захист тварин стали спільною, хоч і спірною, темою праць з антропології та етики.

Із розвитком науки та філософської думки піднімається рівень турботи про гуманне ставлення до нелюдських істот. Основні питання, які розглядають у ході суперечок про тварин та їхній моральний статус, є такими: «Чим виправдовується панування людини над іншими створіннями? На яких підставах люди дозволяють

собі вбивати, поїдати, спричиняти біль й обмежувати свободу пересування нелюдських істот тощо. [86]. Для того, аби дослідити та охарактеризувати поняття прав тварин, необхідно проаналізувати зародження концепції прав тварин в історії зоозахисного руху та становлення науки зоопсихології, яка лягла в основу такого руху.

З часів Декарта, чию концепцію поведінки тварин можна охарактеризувати однією його фразою: «Немає сумніву, що тварини не мають ніяких справжніх почуттів, ніякої справжньої пристрасті, як ми, вони тільки автомати, хоч і незрівнянно досконаліші будь-якої машини, зробленої людиною», – пройшло 400 років. Афоризм, який також належить Рене Декарту – *Animal non agit, agitur* («Тварина може бути лише об'єктом, а не суб'єктом дії»), – заперечує право тварини бути свідомою істотою. Погляди Декарта мали велику підтримку аж до середини ХІХ ст. серед зоопсихологів. Зоопсихологія – це наука про психічну діяльність тварин, її прояви, походження і розвиток у видовому та індивідуальному аспектах. У психічній діяльності відображається сприйняття світу тваринами і ставлення до нього, яке виявляється у зовнішній поведінці, доступній спостереженню з боку.

Одним із перших зоопсихологів можна вважати Арістотеля. Він вважав, що тварини володіють психічними здібностями, аналогічним психічним здібностям людей, та визнавав розбіжності у психіці тварин різних видів. Він відзначав у тварин наявність пам'яті, почуттів, здатності до навчання та розмежовував психіку тварин та психіку людей. Погляди Арістотеля випередили час. До аналогічних висновків дослідники прийшли лише у середині ХVІІІ ст. Засновником сучасної зоопсихології можна вважати Ж. Бюффона, який створив 36-томну працю, присвячену життю тварин. Можна стверджувати, що він почав систематично збирати фактичний матеріал з етології [87, с. 21].

Наука етологія (від грецького слова «етос» – норів, звичай) з'явилася лише на початку ХХ ст. Наука, що вивчає причини й особливості поведінки організмів у всіх її проявах. Цей розділ зоології займається всіма аспектами поведінки тварин, але найбільшу увагу приділяє питанням взаємин між ними, завоювання

ними певного статусу [88]. Прямий зв'язок зоопсихології та етології з правовим регулюванням поводження з тваринами можна знайти у сучасних міжнародних правових документах. Зокрема, Європейська конвенція про захист домашніх тварин оперує поняттям «етологічні потреби тварин» [9].

В історії зоозахисного руху можна виокремити три основні ідеологічні напрями, яких послідовно дотримувалися зоозахисники, починаючи з ХІХ ст. Перший характеризується обмеженням жорстокості щодо тварин. Саме тому перші зоозахисні товариства називалися «товариства проти жорстокості до тварин» чи «товариства заступництва тварин», тобто на початку ХІХ ст. боротьба велася із самим неприйнятним та цинічним ставленням до тварин [41, с. 30].

Із середини ХХ ст., почалося розроблення нового ідеологічного напрямку, який ґрунтувався на забезпеченні благополуччя тварин. Цей напрямок зародився на теренах Європи та Америки. Це був надзвичайно вагомий крок, який переносив захист тварин на якісно новий рівень. Мова йшла про новий етап відношення до тварин, який передбачав достатній рівень благополуччя тварин, та відповідав їхнім фізіологічним і біологічним потребам.

Саму сучасну та передову ідеологію зоозахисного руху було розроблено у 80-х рр. ХХ ст. такими філософами-зоозахисниками, як: Том Ріган, Пітер Сінгер та ін. Вона ґрунтується на захистові прав тварин. Метою цієї ідеології є визволення тварин від рабства людей та захист основних прав тварин – на життя, свободу, захист від страждань. Австралійський філософ Пітер Сінгер уперше висунув аргументи про звільнення тварин 5 квітня 1973 р. у своїй рецензії на книгу «Тварини, люди і мораль» для «Нью-Йоркського книжкового огляду». Його ідеї стали опорними у становленні руху за права тварин [89]. Надалі рецензія Пітера Сінгера переросла в окрему книгу «Звільнення тварин», яку нині зоозахисники справедливо вважають «біблією» сучасного руху за права тварин.

Публікація «Визволення тварин» в 1975 році в США та 1976-му у Великій Британії викликала різке підвищення інтересу серед учених до прав тварин. Том Реган писав у 2001 р., що філософи за останні 20 років написали про права тварин більше, ніж за попередні 2000 [90, с. 67]. У фундаментальному «Керівництві по

бібліографічним джерел про права тварин» Роберта Гарнера 10 сторінок вміщують список усіх філософських робіт про права тварин до 1970 р. і 13 сторінок – за період від 1970-го до 1980-го [91, С. 2].

Не лише правники, але й багато філософів звертали увагу на те, що основні тенденції розвитку людства останніми століттями визначалися економічною парадигмою, яка створює споживацьке відношення людини до світу. «Природа в філософії права нового часу завжди залишалася безправною», – пише В. Хесле[92, с. 24].

Про проблему осмислення свого єдинства з природою говорили багато філософів. Наприклад, відповідно до В.І. Вернадського людина, як і будь-який живий організм, є функцією біосфери [93, с. 24]. А. Швейцер вважав, що етика полягає у тому, щоб виказувати рівне благоговіння як перед своїм, так і перед будь-яким іншим життям. Саме у цьому полягає моральність. Добро по А. Швейцеру – це те, що служить збереженню та розвитку життя, зло – те, що знищує життя чи перешкоджає йому [94, с. 16]. Сучасний філософ-богослов Е. Лінзі вважає, що людина наділяється особливим даром Бога, вона може робити те, що не можуть робити інші істоти, – шанувати, поважати та радіти усім божим створінням [95, с. 45].

Свій внесок у становлення концепції прав тварин роблять і біологи. Сучасні досягнення вчених у суміжних сферах між біологічними та соціальними науками, наприклад, у соціальній етології, соціобіології, сприяють новому розумінню тварин, як створінь, які знаходяться у близькому спорідненні з людиною. Погляд людей та суспільства змінюється. Когнітивні (пізнавальні) здібності активно досліджуються у тварин в теперішній час.

Права тварин – не нова концепція, але суперечки навколо теорії прав тварин досі існують. На теперішній час юридичними правами наділено тільки людей. Останнім часом спостерігаються суперечки навколо ідеї надання тваринам статусу правової особистості («legal personhood»). Такий статус передбачає наявність певних юридичних прав та їх охорону відповідно до закону, наприклад, дозвіл бути позивачем у суді [96].

Поняття «права тварин» виникли як ідея про рівноцінність головних потреб людей і тварин (наприклад, потреби уникати болю, збереження свого життя) [97, с. 9]. Автори теорії прав тварин дотримуються різних філософських та правових точок зору, проте усі в цілому є єдиними в тому, що тварин не можна розглядати як приватну власність і використовувати для отримання їжі, одягу, в індустрії розваг і наукових експериментах, а деякі права, наприклад, право на життя та захист від завдання тілесних ушкоджень та моральної шкоди, мають бути юридично закріпленими за тваринами. У концепції прав тварин набула свого розвитку ідея справедливості щодо тварин, згідно з якою єдиним етичним підходом до проблеми вважається справедливе ставлення до всіх живих істот. Хоча теорія прав тварин в основному відрізняється від умов добробуту тварин, існує значний розрив між теорією прав тварин і соціальним явищем, яке називають «рух за права тварин». Сучасний рух захисту тварин не зміг перевести теорію прав тварин у практичну і теоретично послідовну стратегію для соціальних змін.

На даний момент існує два основних філософських підходи до питання про права тварин: утилітарний і правовий. Першого дотримується професор біоетики Принстонського університету Пітер Сінгер, другого – почесний професор філософії Університету Північної Кароліни Том Реган і професор права та філософії Рутгерської школи права Ньюарка Гері Франсіон.

Сінгер не підтримує концепцію природного права і того, що тварини можуть володіти ними. Замість цього він вважає, що коли люди обдумують можливі наслідки своїх вчинків, щоб визначити, чи буде він етичний чи ні, першорядні потреби тварин (особливо потреба уникнути болю) мають розглядатися як не менш цінні, ніж схожі потреби людей, тобто страждання істот, людської вони природи чи ні, рівні між собою. І немає ніякого морального обґрунтування, щоб вважати одні з них важливішими за інших. Реган і Франсіоне, навпаки, не концентруються на наслідках. Реган стверджує, що тварини – це, як він їх називає, «суб'єкти життя» і тому мають бути наділені природними правами, які не можна ігнорувати; Франсіон – що у тварин є лише одне право, яке

необхідно узаконити: право не бути чиеюсь власністю. Все інше послідовно впливає із цієї зміни парадигми [97].

Аболіціоністи дотримуються правового підходу, однак закликають законодавчо закріпити за тваринами тільки одне право – право не бути чиеюсь власністю. Вони вважають, що заборона брати у власність живих істот може стати ключовим рішенням для зменшення страждань тварин. Найбільш відомий представник руху – професор права та філософії Рутгерської школи права (Ньюарк, США) Гері Франсіон. Він стверджує, що фокусування на «добробуті тварин» може насправді тільки погіршити становище тварин, тому що зміцнює власницький погляд на них і дає суспільству можливість спокійно їх використовувати.

Франсіон називає організації, які дотримуються ідеї «благополуччя тварин», наприклад, PETA, «новими велфарістами». «Люди за етичне ставлення до тварин», PETA – організація, що веде боротьбу за права тварин. В основі зоозахисних принципів організації лежить переконання (періодично критиковане), що тварини мають права і заслуговують на те, щоб їх основні інтереси було враховано, незалежно від того, чи приносять вони користь людям, чи ні. На переконання прихильників організації, тварини здатні страждати і прагнуть самостійно вести власне життя, тобто організація вважає, що люди не мають права використовувати тварин для їжі, одягу, розваг, дослідів і будь-яких інших цілей. Автори книги «Права тварин» стверджують, що ця організація має більше спільного із захисниками тварин ХІХ ст., ніж з рухом за права тварин [97]. Франсіон вважає, що в США не існує повноцінного правового руху за права тварин, оскільки увага приділяється в основному «їх благополуччю».

Деякі спеціалісти не згодні з теорією захисту права природи, наполягаючи на тому, що наявність прав обов'язково передбачає наявність обов'язків. Саме тому вовки та конвалії не можуть мати прав, тому що у них немає обов'язків [41, с. 22]. Однак, Холмс Ролстон ІІІ досить жорстко критикує таку точку зору: «Вважати права та обов'язки взаємними означатиме те, що лише моральні посередники будуть обиратися до уваги етичними міркуваннями. Але ж борг

існує і стосовно тих людей, хто не може за себе постояти або відстояти свою позицію ... Моральність потрібна завжди, коли уразливого треба захищати від посягань сильного» [98, с. 53].

«Сама правова практика, – справедливо вважає російський екологічний юрист А.В. Гринь, – обганяючи теорію під тиском відповідних потреб, непомітно розвивається у бік сприйняття біологічних видів як носіїв природних прав» [99, с. 6].

Американський екоюрист Крістофер Стоун у своїй роботі, яка стала класичною «Чи повинні дерева мати права?» писав: «Природні об'єкти мало враховуються заради них самих і в законі, і в народних рухах. Безправ'я природного навколишнього середовища може і повинно змінюватися. Природні об'єкти не мають прав не тому, що вони не можуть говорити. Корпорації, держави, володіння, немовлята, муніципалітети, університети теж не можуть говорити. За них говорять юристи (...) Якщо людська істота стає немічною і має справи, з якими вона некомпетентно впорається, суд призначає людину, якій надаються повноваження управляти справами некомпетентного. «Хранитель», «піклувальник» або «опікун» (термінологія варіюється) представляє некомпетентного в його юридичних справах (...) Поступаючи так, ми, по суті, робимо природний об'єкт за допомогою його піклувальника юридичної сутністю, компетентним зібрати позови про збитки і представити їх перед судом (...) Піклувальник переконував би суд у шкоді, в теперішній час не визнаній – смерті орлів і неїстівних крабів, стражданні морських левів, зникнення з лиця землі птахів, які не мають комерційної цінності, загибелі областей дикої природи ... » [100, с. 56-60].

Можна стверджувати про те, що К. Стоун обґрунтував практичне застосування чисто теоретичної ідеї прав тварин (природи). Він стверджує, природні об'єкти володіють правами, тобто є правоздатними спочатку (від народження). Те, що вони не є дієздатними, не заважає захищати їх права в суді їх опікунам або захисникам, наприклад, природоохоронним організаціям. Так само, як опікуни захищають у судах права недієздатних людей – безпомічних старих,

немовлят, розумово відсталих людей. Додання диким тваринам і рослинам прав не означає припинення їх використання (як і люди, що володіють правами, продовжують один одного використовувати), а тільки припиняє їх використання зі зловживанням (експлуатацію). Право – це регулятор суспільних відносин. У цьому разі права тварин регулюватимуть відносини людей з тваринами [41, с. 23].

Концепція прав тварин та інших природних об'єктів здавна була притаманна різним культурам, релігіям і народним поглядам. Так, у Карпатах місцеве населення вважало, що кожен ведмідь має право задерти 10 голів худоби. Якщо ведмідь задер менше, ніж 10 голів худоби, його не вбивали [101, с. 85]. У північноамериканських індіанців права деяких диких тварин, наприклад, лосося, прирівнювалися до прав цілої нації. Права тварин здавна підтримувалися буддизмом. У своїй статті «Дебати з приводу Закону про крадіжку лісу» поняття моральних прав дерев ввів К. Маркс. Про захист прав тварин говорив визволитель негрів із рабства Президент США А. Лінкольн. У 1894 р. німецький суддя Брегенцер написав книгу про юридичні права тварин, в 1983 р. подібну – англієць Сольт [41, с. 23].

У Росії про права тварин одним із перших, в 1898 р., заявив активіст Російського товариства захисту тварин А. Дарон. У 1899 р. вийшла книга пітерського юриста С. Фішера «Людина і тварини. Етико-юридичний нарис», в якій автор говорив про необхідність визнання «правової особистості тварин» [102, с. 108]. В 1903 р. в Москві виходить книга приват-доцента Московського університету П.В. Безобразова «Про права тварин». На захист прав тварин на початку ХХ ст. виступали такі визначні люди як видавець Л. Толстого В.Г. Чертков, І.І. Горбунов-Посадов, професор А.П. Семенов Тянь-Шанський [102, с. 108].

У 2003 р. Київським еколого-культурним центром у Києві відбулася Міжнародна конференція «Природні права тварин» (Трибуна-9), на якій було прийнято, а пізніше опубліковано ряд Декларацій про права природи [103].

У теперішній час, за даними соціологічних досліджень в Росії та Україні, близько 70% опитаних підтримують ідею прав тварин [104].

Права тварин є частиною концепції прав природи, є важливим розділом екологічної етики. Екологічна етика – це вчення про етичне ставлення людини до природи, що ґрунтується на сприйнятті природи як члена морального співтовариства, морального партнера (суб'єкта), рівноправності і рівноцінності усього живого, обов'язках людини перед природою, а також обмеження прав і потреб людини [105, с. 18]. Права природи – потреби, домагання, інтереси природи, розглянутої як моральний партнер, які захищаються морально і законом.

Як справедливо вважає російський екоюрист В. Агафонов, права природи можна розглядати в об'єктивному і суб'єктивному сенсі. Право природи в об'єктивному сенсі – це система правил поведінки, система регулювання суспільних відносин з природою. Право природи в суб'єктивному сенсі – це визнане домагання будь-якої живої істоти на яке-небудь благо, якийсь інтерес у чому-небудь. В основі права лежить домагання живої істоти [106, с. 7]. Можливим є і таке формулювання: право природи – це узаконена мораллю чи законом можливість природи мати які-небудь претензії та інтереси. Мати право – означає мати претензії на щось і стосовно когось, до визнання якого закликають правила, або у разі з моральними правами – принципи освіченої совісності [105, с. 29].

Ще за часів І. Бентама етики вважали, що правами володіють тільки ті живі істоти (вищі тварини: ссавці і птиці), які відчують біль або мають розум. Однак нині наділення правами поширилося на всі без винятку живі істоти, включаючи мікроорганізми. Справа в тому, що всі вони мають здатність до харчування і росту, дихання і самозахисту, до свідомих бажань і надій, прагнень і імпульсів, волі до життя; властивості та нахили, подібні цим, визначають їх інтерес. А хто має інтереси, той потребує права для їх захисту. Камінь, на відміну від білки або ромашки, не має здатності до харчування і росту, не має інтересів у цьому, а значить, не може володіти правами щодо їх захисту.

За всіма живими істотами на рівні видів і особин можуть бути визнані такі права:

На рівні видів: право на існування; право на відшкодування шкоди з вини людини; право на генетичну різноманітність; право на процвітання.

На рівні особин: право на життя; право на природну свободу; право на захист від страждань з вини людини; право на необхідну для життя частку земних благ; право на відсутність відповідальності перед людиною; право на опіку (для домашніх і сільськогосподарських рослин і тварин) [105, с. 29].

Концепція прав тварин набирає все більше прихильників. Вагомим кроком до визнання прав тварин можна назвати прийняття Кембриджської Декларації про Свідомість, в якій говориться, що люди не унікальні у володінні неврологічними механізмами, які генерують свідомість, а разом із нею й умисну поведінку [107]. Документ було прийнято у липні 2012 р.

Ще Ч. Дарвін стверджував, що «тварини володіють певними здібностями до розумової діяльності» і що «різниця між психікою людини та психікою вищих тварин, якою б вона не була великою, – це, звичайно, різниця у ступені, а не в якості», і відмітав думку про те, що тварини порівняно з людиною знаходяться на значно нижчому рівні психічного розвитку.

Відповідно до Кембриджської декларації, свідомість властива усім ссавцям, усім птахам і багатьом іншим тваринам, зокрема деяким членистоногим і головоногим молюскам (наприклад, восьминогам та кальмарам). Однак вчені не заявляють, що свідомість, як і здатність відчувати задоволення і біль у тварин і людини абсолютно однакові. Дослідники дотримуються точки зору, що вони дуже схожі. Так, наприклад, якщо собака відчуває біль чи радість, у його мозку активуються нервові структури, подібні тим, що активуються у мозку людини, коли вона відчуває страх, біль або задоволення.

На думку авторів декларації, вона написана, насамперед, для громадськості, а не для вчених. Дослідники сподіваються, що наукове визнання існування свідомості у тварин допоможе Зупинити зловживання мільйонами живих створінь [107].

Слід зазначити, що деякі з перерахованих прав уже тією чи іншою мірою захищаються законом. Так, законами про захист тварин від жорстокого поводження охороняється право індивідуальних тварин на захист від страждань з вини людини, законами про Червону Книгу захищені права індивідуальних рідкісних тварин і рослин на життя і свободу, Міжнародною конвенцією з біорізноманіття захищені права усіх видів живих істот на існування, законами про охоронювані природні території охороняються права деяких екосистем на існування і права індивідуальних вікових дерев на життя.

Велике значення концепції прав тварин полягає у тому, що вона стимулює людей обмежувати, по можливості, вбивства і страждання живих істот з вини людини. Права тварин можуть бути моральні (природні) і юридичні. Моральні права захищаються мораллю, звичаєм, традиціями, а юридичні права – законом. Наявність у живих істот моральних, а потім і юридичних прав (хоча б для початку на рівні видів), на думку російського екологічного юриста А.В. Гриня, має далекосяжні наслідки для природоохоронної практики. По-перше, біологічний вид перестає бути власністю. Жодна фізична або юридична особа не може ним володіти.

По-друге, «позначені права суб'єктності біологічних видів і популяцій наділяють їх громадянськими правами і включають розвинений механізм правового захисту. І не тільки майнових інтересів, якщо популяція зазнала збитків. Якщо завдана шкода суб'єкту права є незворотньою, то включається, наприклад, кримінальне законодавство за фактом геноциду» [99, с. 6].

По-третє, будь-який біологічний вид, а не тільки людина, може стати власником деяких фінансових активів, які можуть накопичуватися у місцевих або національних бюджетах саме для їх охорони [99, с. 7].

У самій природі прав, як і екологічної етики, не існує, тобто в природі прав немає, але у природи (живих істот) – є. Тварини не можуть порушувати прав один одного. Права тварин – це чисто людська, штучна конструкція і вона існує тільки у відносинах або між людьми, або у відносинах людей з тваринами. Права тварин захищаються від насильства з боку людини і держави, а не від насильства з боку

інших тварин, наприклад хижаків. Більше того, тварини не відповідають за свої вчинки, коли порушують людські закони. Відповідно за свою поведінку вони не можуть бути покарані або переслідуватися іншим чином.

Як уже було згадано, у 2006 р. в Україні вступив у дію Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який оперує поняттям «природні права тварин», хоча і не тлумачить його. З кожним роком права тварин отримують усе більшого визнання у людей. У США курс про права тварин читається в 25 вузах і з 1984 р. діє організація «Юристи за права тварин». 25 червня 2008 р. Парламент Іспанії уперше в світі затвердив права тварин. У цьому разі право на життя, свободу і захист від непотрібних страждань з вини людини отримали тільки людиноподібні мавпи. Тепер вони не можуть бути предметом купівлі-продажу, їх не можна використовувати в цирках, для дослідів і в рекламі. Важливість цього кроку для розвитку екологічної етики та захисту тварин важко переоцінити [108]. У 1990-х роках у Швейцарії було внесено поправку до Конституції з приводу охорони усіх живих істот [109]. Тепер охочі придбати собаку повинні пройти чотирирічний курс з догляду за тваринами, рибалки повинні вчитися ловити рибу гуманними способами, не можна утримувати рибок в акваріумі, прозорому з усіх боків.

На початку 2000-х років в Еквадорі було прийнято нову Конституцію, в якій визнаються (мабуть уперше в світі) права екосистем. Таким чином, еквадорські ріки й ліси не просто держвласність, а моральна одиниця з правами на існування та відновлення. Німеччина кілька років тому першою в світі включила до своєї Конституції статтю 2-А, присвячену захистові тварин. Конституція Індії вимагає етичного ставлення до тварин. У Конституції Австрії з'явилися слова: «Держава захищає життя і благополуччя тварин внаслідок особливої відповідальності людей щодо тварин як до своїх братів» [105, с. 30].

У світовій судовій практиці уже з'явилися прецеденти розгляду у суді позовів на захист прав диких тварин. Пернатий мешканець Гавай палила могла зникнути, оскільки на схилах вулкана Кілоуеа мали бурити свердловини. Із 1978 р. Сьєрра-Клуб і Одюбоновське товариство подали позов до суду на

захист маленької пташки від її імені. Уперше в американській судовій практиці позивачем стала тварина і перемогла. Федеральний суд в 1979 р. змусив місцеву владу відвести для цих птахів спеціальні охоронювані території [41, с. 23].

В Японії окружним судом префектури Кагошима було задоволено позов про анулювання дозволу на вирубку лісу. Позивачами за позовом було названо представників місцевої фауни, у тому числі амамійський заєць. Окружний суд Нагасакі задовольнив позов, та висунув рішення про Зупинення будівельних робіт у затоці Ісхая. Позивачами були сама затока і п'ять видів місцевої фауни [104, с. 13].

Ознайомившись із різними точками зору про існування прав тварин можна дійти висновку, що у тварин є права і вони мають право на життя, вільне від страждань. Протягом останніх двох століть, статус тварин змінився з безправного, в якому тваринам могли бути спричинені страждання у будь-який спосіб на власний розсуд її господаря, на такий, коли вже мова йде про рівність моральних прав людей та тварин. Права тварин – захищені мораллю і законом потреби, домагання, інтереси тварин, що розглядаються як моральні партнери. Права тварин є частиною концепції прав природи, є важливим розділом екологічної етики.

Наслідки отримання тваринами правового статусу виходять за рамки уяви. Якщо тварини отримують статус особистості відповідно до закону, багато поглядів суспільства на природу та використання тварин повинно змінитися. Економічна обстановка мінятиметься. Від імені тварин можна буде подати в суд за шкоду, страждання, біль, викликані жорстокістю. Власники тварин стануть їх опікунами і не зможуть діяти у власних інтересах, а лише в інтересах тварин. Такі перспективи сягають далеко за межі існуючих законів, спрямованих на захист тварин від жорстокого поводження та благополуччя тварин.

Зміна правового статусу тварин матиме великий вплив на національну економіку. Багато форм розваг, відпочинку та індустрії із залученням тварин зникне. Зміни торкнуться багатьох галузей промисловості, які використовують тварин.

Обговорення правового статусу тварин на теперішній час викликає більше запитань ніж відповідей. Більшість людей погоджується, що тварини-компаньйони та сільськогосподарські тварини мають бути захищеними відповідно до закону. Але як бути з іншими тваринами, такими як гризуни, мурахи і літаючі комахи? Чи має право охороняти лише тварин, які мають здатність відчувати біль і страждати та надавати їм статусу особистості? Чи має надання правового статусу особистості залежати від пізнавальних здібностей тварини?

Уявляється, моральна рівність людей та тварин лежить в основі питання про права тварин. Світовий досвід у сфері поводження з тваринами має бути перспективою законодавчого регулювання поводження з тваринами в Україні. На жаль, за сучасного рівня життя людини поки неможливо здійснювати на практиці захист усіх наведених вище прав природи. Однак ми повинні прагнути до цього в майбутньому. Як приклад можна провести аналогію з правами людей другого покоління (соціальними, економічними, культурними). Ці права для багатьох держав поки нездійсненні, оскільки для їх задоволення знадобилися б величезні кошти. Однак, задекларувавши їх, держави продемонстрували, що вони будуть вживати заходів для виконання цих прав у майбутньому.

В Україні не існує поняття «права тварин», відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на які за загальним правилом поширюється правовий режим речі. Відповідальність, милосердя та співчуття до тварин – основа здорового людського суспільства. Не говорячи вже про те, що визнання прав тварин як соціально-культурної категорії – це одна з найбільш промовистих ознак розвиненості та свідомості будь-якої спільноти.

1.4. Правові засади захисту тварин від жорстокого поводження

Ставлення суспільства до тварин – є одним із найважливіших критеріїв приналежності до європейської цивілізації. Діяльність Ради Європи у сфері захисту тварин розпочалася у 60-х рр. XX ст. Саме тоді почався інтенсивний

процес створення міжнародних угод, що стосуються благополуччя тварин. Протягом 1965 – 1990 рр. було сформульовано, підписано і набрало чинності п'ять основних конвенцій, спрямованих на захист тварин:

Європейська конвенція про захист тварин при міжнародному перевезенні 1968 р. (набула чинності 20.02.1971 р.). Учасниками цієї Конвенції є 15 країн Європи. Україна не є учасницею. Нова редакція цієї Конвенції від 06.11.2003 р;

Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах 1976 р. (набула чинності 10.09.1978 р.). Ратифікували Конвенцію 33 країни Ради Європи. Україна участі не бере;

Європейська конвенція про захист тварин, призначених для забою 1979 р. (набула чинності 11.06.1982 р.). Ратифікували Конвенцію 25 держав-членів Ради Європи. Україна участі не бере;

Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей 1986 р. (набула чинності 01.01.1991 р.). Ратифікували Конвенцію 22 європейські держави. Україна не є учасницею;

Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р. (чинності набула 01.05.1992 р.). Цю Конвенцію підписали 24 країни, у тому числі й Україна, а ратифікували 22 держави-члени Ради Європи.

Між іншим, важливе значення у сфері захисту тварин мають також і інші конвенції. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [110] від 16 листопада 1972 р. визначає, що до природної спадщини належать і геологічні та фізіографічні утворення, а також суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози і мають видатну універсальну цінність із точки зору науки чи збереження. До цієї конвенції Україна приєдналась шляхом прийняття Указу Президії ВР УРСР «Про ратифікацію Конвенції про охорону всесвітньої та культурної спадщини» 4 жовтня 1988 р.

Наступним важливим документом є Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [111] від 3 березня 1973 р. Документ визначає низку видів дикої фауни та флори, що

перебувають під загрозою зникнення. Україна приєдналася до цієї конвенції 14 травня 1999 р. шляхом прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» [112]. Для реалізації положень цієї конвенції в Україні 13 грудня 2000 р. КМУ прийняв Постанову № 1822 «Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» [113]; 16 квітня 2002 р. Міністерство екології та природних ресурсів України та Міністерство аграрної політики України видали спільний наказ 147/110, яким затвердили «Правила видачі дозволів та сертифікатів на ввезення в Україну та вивезення за її межі зразків видів дикої фауни і флори, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» [114]; 25 липня 2007 р. КМУ прийняв Постанову № 953 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на імпорту та експорту зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорту та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення» [115]; 29 лютого 2012 р. Міністерство екології та природних ресурсів України видало наказ № 107 «Про затвердження форм дозволу на імпорту та експорту зразків видів дикої фауни і флори сертифікатів на пересувні виставки, реекспорту та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, та зразка заяви для їх отримання» [116].

Україна також приєдналася і до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин [117] від 23 червня 1979 р. шляхом прийняття 19 березня 1999 р. Закону України «Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів» [118]. До Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [119] від 19 вересня 1979 р. українська держава приєдналася 29 жовтня 1996 р. з деякими застереженнями, шляхом

прийняття Закону України «Про приєднання України до Конвенції 1979 р. про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі» [120]. Цей документ має на меті охорону дикої флори і фауни та їхніх природних середовищ існування, охорона яких вимагає співробітництва декількох держав, а також сприяння такому співробітництву.

Завдяки зазначеним конвенціям на європейському рівні було сформовано єдині міжнародні стандарти у сфері захисту тварин. Зазначені конвенції засновані на антропологічному підході і спрямовані на те, що «для власного благополуччя, буття, людина може, а іноді і повинна використовувати тварин, але вона має моральне зобов'язання забезпечити в розумних межах, здоров'я і благополуччя тварин, і в кожному окремому випадку не піддавати зайвому ризику» [121, с. 3]. Ці конвенції було підписано більшістю держав-членів Ради Європи, таким чином вони висловили своє бажання підтримати політику організації благополуччя тварин.

На конвенційному рівні знайшла свого закріплення формула «людина несе моральне зобов'язання поважати всі живі істоти». Вона знаходить своє втілення на всіх рівнях і в усіх сферах товариств, в яких гуманність є базисною, сутнісною складовою співіснування соціуму. Шлях до такого існування довгий та непростий. Він містить:

формування відповідної громадської свідомості, вироблення стійких, установок і стереотипів поведінки, розвиток наукових концепцій, громадських рухів із захисту тварин;

створення певної нормативної компоненти, що включає норми моралі, релігії, звичаїв, і права;

становлення інституційної складової як у вигляді державних і муніципальних інституцій, так і значного числа громадських, які опікуються проблемою благополуччя тварин та їхнього захисту від жорстокого поводження [121, с. 4].

Важливим міжнародним документом у сфері захисту тварин є Всесвітня декларація прав тварин [7] (англ. Universal Declaration of Animal Rights), прийнята

Міжнародною Лігою Прав тварин 23 вересня 1977 р. в Лондоні. Цей міжнародний документ є, так би мовити, «Всесвітньою Конституцією тварин», в якій визначено фундаментальні положення (принципи) у сфері взаємовідносин людини з іншими представниками тваринного світу:

життя – єдине, всі живі істоти мають єдиний початок і їх поділ відбувся у ході еволюції видів;

всі живі істоти мають свої природні права, і будь-яка тварина, що має нервову систему, має особливі права;

неповага, або навіть просте ігнорування цих природних прав, завдають великої шкоди природі і приводять людину до скоєння злочинів проти тварин;

співіснування видів передбачає визнання людським видом права на життя інших видів живих істот;

повага тварин людиною є невід’ємною від поваги людини людиною.

Незважаючи на те, що декларативні положення, передбачені цим документом, втілюються в життя далеко не повною мірою та документ не ратифікований жодною країною світу, він має надзвичайно важливе значення. У Декларації прописані загальносвітові орієнтири, які мають бути основою під час прийняття міжнародних і національних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин.

Безсумнівно, ставлення до тварин у державах-членах Ради Європи та Євросоюзу детально визначено та закріплено на законодавчому рівні. На найвищому рівні це питання регулюється в Австрії, Великій Британії, Німеччині та Фінляндії. На особливу увагу заслуговує Федеральний закон із захисту тварин в Австрії. Він є одним із найсуворіших у світі. Австрійський Акт про благополуччя тварин включає турботу про тварин в Австрійській конституції, в якій містяться такі рядки: «держава захищає життя і благополуччя тварин внаслідок особливої відповідальності людей стосовно тварин як своїх братів». Закон зазначає, що забороняється, тримати на ланцюгу собак, торгувати, використовувати або володіти пристосуваннями для дресирування домашніх тварин, які завдають їм болю, а також обрізати вуха і хвости собакам, продавати

кішок і собак в зоомагазинах. У всіх 9-ти австрійських штатах діє незалежний уповноважений з прав тварин, який займається питаннями жорстокого поводження з тваринами. Жорстоке поводження карається штрафом від 2.000 до 15.000 євро [122].

Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 р. є базовим документом, який визначає європейські стандарти щодо благополуччя домашніх тварин та їхнього захисту від жорстокого поводження. Вона ратифікована Україною.

Конвенцію було прийнято після рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 860 (1979 р.) «Про загрозу перенаселеності домашніх тварин життю та гігієні людини, та про гуманні методи запобігання таким загрозам». Причиною її прийняття стала загроза перенаселеності домашніх тварин у кількох країнах-членах Ради Європи. Ця Рекомендація мала на меті привернути увагу до проблеми перенаселеності тварин та її негативних наслідків, та вирішити її у відповідності до практики Ради Європи щодо гуманного поводження з тваринами. Вона стала одним із перших документів, який звертав увагу на проблему у сфері захисту тварин. Відповідно до поставлених цілей Рекомендації під домашніми тваринами розумілися переважно «коти та собаки». Із часом саме таке розуміння цього поняття візьмуть за основу у більшості міжнародних та внутрішньодержавних нормативно-правових актів.

В 1980 р. Комітет Міністрів Ради Європи доручив Комітетові експертів по захисту тварин розробити один або декілька міжнародних нормативно-правових документів на рівні конвенції або рекомендації відповідно до Рекомендації ПАРЄ № 860. Комітет Міністрів поставив за необхідність регулювання таких питань:

- 1) контроль за торгівлею тваринами;
- 2) контроль за популяцією тварин;
- 3) необхідність врегулювання різних аспектів захисту тварин.

Комітет експертів по захисту тварин представив проект Конвенції Комітету Міністрів 6 червня 1986 р. Конвенцію було прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 26 травня 1987 р. Європейська конвенція «Про захист домашніх тварин»

відкрита до підписання не лише усіма членами Ради Європи, але й державами-не членами цієї організації. На теперішній час Конвенцію підписали тільки держави-члени Ради Європи. У Конвенції містяться основні принципи та напрями регулювання відносин у сфері захисту тварин. Держави, що підписали цей документ, можуть приймати відповідні національні правові акти.

Конвенція «Про захист домашніх тварин» оперує терміном «pet animals» у значенні домашні тварини, які проживають поруч із людиною. Цікавим є те, що Рекомендація ПАРЄ № 860 використовувала термін «domestic animals» та мала на увазі тварин, які «мають особливий зв'язок з людьми». Об'єктом захисту Конвенції є ті тварини, які проживають безпосередньо поряд із людьми, є частиною їхнього побуту і соціального середовища.

Можна виокремити певні групи питань, які регулює Європейська Конвенція «Про захист домашніх тварин»:

- 1) утримання домашніх тварин, з урахуванням небезпеки, які Зумовлюються їх надлишковою кількістю та з урахуванням етологічних потреб тварин;
- 2) торгівля домашніми тваринами;
- 3) утримання тварин, які належать до видів дикої фауни, як домашніх тварин (не заохочується Конвенцією).

Шляхами вирішення цих питань відповідно до Конвенції є розробка основних спільних норм ставлення до домашніх тварин та практики поводження з ними. Конвенцією встановлюється два роди можливих дій держави стосовно реалізації її положень:

- 1) заохочення або інформування (просвітницькі кампанії, поширення відомостей про домашніх тварин та про принципи їх захисту);
- 2) запобігання певним діям чи явищам (неконтрольоване розмноження домашніх тварин, придбання тварин особами, які не усвідомлюють повністю міру відповідальності за них, утримання диких тварин, як домашніх тощо) [121, с. 6].

Конвенція «Про захист домашніх тварин» складається з преамбули, 7 глав та 23 статей. Глава 5 Конвенції передбачає такий механізм реалізації її положень, як багатосторонні консультації. Порядок проведення зазначених консультацій

регламентується ст. 15 документа. Загалом Конвенція регулює відносини індивіда та суспільства, що виникають із приводу утримання домашніх тварин та поводження з ними. Документ спрямований на захист домашніх тварин від жорстокого поводження, але також містить значну кількість норм про поводження з тваринами, їх дресирування, торгівлю та комерційне розведення, проведення хірургічних операцій, присипляння тощо.

На особливу увагу заслуговують ст.ст. 12 та 13, які передбачають заходи захисту щодо безпритульних тварин. Статті визначають заходи, які можуть застосовуватися для зменшення кількості безпритульних тварин. Ці положення мають неабияке значення, оскільки останнім часом в Європі спостерігається тенденція до збільшення кількості безпритульних тварин та жорстоких методів регулювання їх чисельності.

З огляду на вищенаведене, можна стверджувати, що Європейську Конвенцію «Про захист домашніх тварин» спрямовано на забезпечення благополуччя тварин, що утримуються в домашніх умовах та безпритульних тварин, а також закріплює правові стандарти у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Цей документ є моделлю для розробки аналогічних регіональних та універсальних документів.

Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах [123] від 10 березня 1976 р. та Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів та інших наукових цілей [8] від 18 березня 1986 р. залишаються поки ще не ратифікованими Україною, що є надзвичайно тривожним знаком. Правила поводження із цією категорією тварин мають бути чітко регламентовані та відповідати високим міжнародним стандартам, адже ці тварини є найбільш незахищеними та вразливими, а випадки жорстокого поводження з ними незчисленні.

Європейську конвенцію про захист тварин при міжнародному перевезенні [6] від 13 грудня 1968 р. було ратифіковано СРСР 13 листопада 1990 р. Учасниками цієї Конвенції є 15 країн Європи. Україна не є учасницею. Нова редакція цієї Конвенції від 06.11.2003 р. Документ визначає основні вимоги до

міжнародного перевезення хребетних тварин. Акцентується увага на тому, що тварин необхідно перевозити у спосіб, що забезпечує їхній добробут, включаючи їхнє здоров'я.

Конвенцію про охорону біологічного різноманіття [124] від 5 червня 1992 р. було ратифіковано 29 листопада 1994 р. шляхом прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття» [125]. Цей документ має широку сферу застосування та стосується не лише тварин, але й усього біологічного різноманіття планети.

Окрім того, що Україна є учасницею вищезазначених конвенцій, вона також є учасницею кількох міжнародних угод у цій сфері: Угода про створення Міждержавного резерву біопрепаратів та інших засобів захисту тварин у державах-учасницях СНД від 12 квітня 1996 р.; Ветеринарно-санітарна конвенція між КМУ та Урядом Республіки Молдова від 16 травня 2000 р.; Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Туреччина про співробітництво в галузі ветеринарії від 27 листопада 1996 р.; Угода про співробітництво в галузі ветеринарії від 12 березня 1993 р.; Угода між Міністерством сільського господарства, природного контролю та рибальства Королівства Нідерландів про співробітництво в галузі ветеринарії від 5 серпня 1993 р.; Угода між Міністерством аграрної політики України та Федеральним міністерством з питань захисту прав споживачів, продовольства та сільського господарства Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво у галузі ветеринарії від 20 лютого 2004 р. та ін.

У межах СНД розроблено та прийнято Модельний закон про тваринний світ [126] від 8 червня 1997 р., що встановлює єдиний порядок правового регулювання в галузі охорони і використання тваринного світу для задоволення екологічних, економічних, естетичних та інших потреб людини з урахуванням інтересів нинішнього і майбутніх поколінь. Модельний закон щодо поводження з тваринами [127] від 31 жовтня 2007 р., що визначає правові основи поводження з тваринами, спрямований на їх захист від жорстокого поводження, на забезпечення безпеки, інших прав і законних інтересів громадян при поводженні з тваринами.

Переходячи до характеристики національного законодавства, необхідно розпочати зі ст. 66 Конституції України [55], яка зазначає, що кожен зобов'язаний не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки.

Нормативно-правове регулювання захисту тварин від жорсткого поводження в Україні здійснюється Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 21 лютого 2006 р., законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про тваринний світ», «Про ветеринарну медицину», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», Кримінальним кодексом України, Цивільним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та ін.

Що ж стосується підзаконних нормативно-правових актів у зазначеній сфері, то необхідно сказати, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 липня 2010 р. № 1585-р затверджено перелік нормативно-правових актів з питань захисту тварин від жорстокого поводження [128]. До таких актів належать:

1) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил транспортування тварин» [129];

2) Наказ Держкомветмедицини «Про затвердження Положення про притулок для тварин» [130];

3) Наказ Мінагрополітики «Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві» [131];

4) Наказ Мінприроди «Про затвердження Порядку проведення заходів, спрямованих на регулювання чисельності тварин, що становлять небезпеку» [132];

5) Наказ МОН «Про затвердження Положення про Комітет з питань етики (біоетики)» [133];

6) Наказ МОН «Про затвердження Порядку проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах та переліку таких установ» [134];

7) Наказ Мінпринроди «Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах» [135];

8) Наказ Мінагрополітики «Про затвердження Правил використання тварин у видовищних заходах» [136];

9) Наказ Мінагрополітики «Про затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та під час їх транспортування» [137].

При цьому Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» є спеціальним законом у вказаній сфері, який було прийнято 21 лютого 2006 р. Це надзвичайно важливий крок у законотворчості України, який показує усвідомлення соціальної значимості проблеми жорстокого поводження з тваринами. Прийняття цього закону свідчить про суттєві зрушення у менталітеті українців та їх громадській свідомості.

Проект Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (реєстр. № 3175) внесли народні депутати України Б.Я. Беспалий та Р.В. Богатирьова. Його було прийнято за основу відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про захист тварин від жорстокого поводження» 21 вересня 2004 р. № 2026-IV. Одночасно було прийнято рішення Верховної Ради України про прийняття за основу ще одного проекту Закону України «Про гуманне ставлення до тварин» (реєстр. № 3175-1), якого вніс народний депутат України О.В. Голуб згідно з Постановою Верховної Ради України «Про прийняття за основу проекту Закону України про гуманне ставлення до тварин» від 21 вересня 2004 р. № 2027-IV [138, с. 4].

Згодом, враховуючи пропозиції народних депутатів України О. Голуба, Б. Беспалого, Р. Богатирьової, а також спільні пропозиції до прийнятих за основу проектів законів України про гуманне ставлення до тварин (реєстр. № 3175-1) та про захист тварин від жорстокого поводження (реєстр. № 3175), Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації Наслідків Чорнобильської катастрофи підготував єдиний законопроект

«Про захист тварин від жорстокого поводження» (реєстр. № 3175). Цей законопроект було прийнято у другому читанні – Постанова Верховної Ради України «Про прийняття проекту Закону України про захист тварин від жорстокого поводження» від 7 липня 2005 р. № 3175/П1.

Дворазово закон було прийнято Верховною радою України (8 вересня 2005 р. та 1 грудня 2005 р.), але було відхилено Президентом України з мотивів його невідповідності до законодавства України та наявності внутрішніх суперечень його положень. Двічі Президент вносив власні пропозиції до Закону «Про захист тварин від жорстокого поводження» (5 жовтня 2005 р. та 27 грудня 2005 р.). Нарешті 21 лютого 2006 р. Верховною Радою України було прийнято Закон, який підписав Президент.

Структура Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»:

Розділ I. Загальні положення;

Розділ II. Правила утримання тварин, що виключають жорстокість;

Розділ III. Правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість;

Розділ IV. Державне регулювання відносин у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

Розділ V. Громадський контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

Розділ VI. Прикінцеві положення.

Із прийняттям цього закону можна стверджувати про сформування в Україні остаточного правового інституту поводження з домашніми і не тільки, тваринами. Аналіз положень закону дозволяє дійти висновку про комплексний підхід до проблеми жорстокого поводження з тваринами, адже раніше ці відносини регулювалися окремими нормами адміністративного та кримінального права. На думку таких науковців, як Т.Р. Короткий та С.А. Хімченко, фахівці у сфері екологічного права не визнавали як самостійну цю сферу правового регулювання, але із прийняттям закону, можна стверджувати про комплексний правовий інститут, що належить до екологічного права [138, с.4].

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» уперше в Україні визначає базовий принцип – наявність у тварин природних прав, про це йдеться у преамбулі закону. Значення цього закону полягає у створення комплексної правової основи для діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а також громадських організацій у сфері охорони прав тварин. У законі законодавчо закріплено такі важливі дефініції, як: домашні тварини, безпритульні тварини, жорстоке умищення тварин, біостерилізація, жорстоке поводження з тваринами, притулки для тварин, евтаназія, гуманне ставлення до тварин, утримання в домашніх умовах, експериментальна тварина тощо. Закон закріплює також пріоритет біостерилізації, або біологічно обґрунтованих методів, для регулювання чисельності диких тварин і тварин, які перебувають в умовах повністю або частково створюваних діяльністю людини.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає своєю метою «захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства». Сферу дії Закону визначено у ст. 3: «Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних та юридичних осіб». Однак, варто зазначити, що такі мета та сфера дії Закону дещо виходить за рамки «захисту від жорстокого поводження». Цим нормативно-правовим актом регулюються особливості права власності та інших речових прав на тварин (ст. 12), визначаються умови угод, предметом яких є тварини (ст. 13), передбачається створення притулків для тварин (ст. 15), наводяться правила поводження з домашніми тваринами (ст. 22) та з тваринами, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини (ст. 23) тощо.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [139] встановлює основні засади у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне

середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних природних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною. Оскільки цей закон є базисним, то питання, пов'язані із природними правами тварин, у т.ч. жорстокого поводження з ними, у ньому безпосередньо не висвітлюються.

Відносини у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу, об'єкти якого перебувають у стані природної волі, у напіввільних умовах чи в неволі, на суші, у воді, ґрунті та повітрі, постійно чи тимчасово населяють територію України або належать до природних багатств її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, регулюються Законом України «Про тваринний світ» [140].

Об'єктами тваринного світу, на які поширюється дія Закону «Про тваринний світ», є: дикі тварини – хордові, у тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та ін.) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі; частини диких тварин (роги, шкіра тощо); продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо). Аналіз закону дозволяє стверджувати, що в Україні існують два види використання об'єктів тваринного світу: загальне та спеціальне. Закон регулює правила такого використання об'єктів тваринного світу, як: рибальство та мисливство, аби унеможливити випадки жорстокого поводження з тваринами під час їх добування. Законом також передбачені заходи, пов'язані з регулюванням чисельності диких тварин.

Регулювання чисельності хижих та шкідливих тварин у порядку ведення мисливського та рибного господарства здійснюється відповідно до Закону України «Про мисливське господарство та полювання» [141]. Із точки зору охорони природних прав тварин під час полювання, найбільше значення мають приписи ст. 20 зазначеного закону, яка встановлює низку заборон у цій сфері.

Основні засади діяльності та державного регулювання у галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у внутрішніх водних об'єктах України, внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі, встановлені Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» [142]. Для ефективної реалізації положень вищенаведеного закону свого часу Державним комітетом рибного господарства України було затверджено Правила любительського і спортивного рибальства, а також Правила промислового рибальства в рибогосподарських водних об'єктах України, які встановлюють ряд обмежень під час здійснення рибальства, що спрямовані на дотримання природних прав тварин.

Закон України «Про ветеринарну медицину» визначає поняття та зміст ветеринарної медицини в Україні, а також державне управління у цій сфері. Серед основних завдань закону, які передбачені ст. 3 – захист благополуччя тварин шляхом забезпечення гуманного ставлення до них протягом усього їхнього життя [80].

Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права й обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні [143].

Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначає правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановлює права,

обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб [144].

Цивільний кодекс України дає визначення поняттю «тварини» в українському законодавстві, встановлює їх правовий режим. Зокрема, ст. 12 регулює відмову від права власності на тварину; відносини щодо права власності на бездоглядну домашню тварину регулюються ст.ст. 340, 341, 342; утримання деяких тварин (дикі звірі, службові собаки та собаки бійцівських порід), яких віднесено до джерела підвищеної небезпеки регулюється ст. 1187 ЦК України [85].

В Україні також діє спеціальний Закон «Про Червону книгу України». Тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом [145].

Відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення. До того ж Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) встановлено відповідальність за порушення правила тримання тварин та поводження з ними. На наявність кримінальної, адміністративної і цивільної відповідальності вказує ст. 35 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Стаття 85 КУпАП передбачає відповідальність за порушення правил використання об'єктів тваринного світу. У зазначеній статті передбачено:

порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу, в заборонених місцях, у заборонений час, забороненими знаряддями або способами, на заборонених для добування тварин, допускання собак у мисливські угіддя без нагляду, полювання з порушенням установленого для певної території (регіону, мисливського господарства, обходу тощо) порядку здійснення полювання), яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин, а також транспортування або перенесення добутих тварин чи їх частин без відмітки цього факту у контрольній картці обліку добутої дичини і порушень правил полювання та в дозволі на їх добування;

порушення правил рибальства;

грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, електроструму, вибухових або отруйних речовин, інших заборонених знарядь лову, промислових знарядь лову особами, які не мають дозволу на промисел, вилов водних живих ресурсів у розмірах, що перевищують встановлені ліміти або встановлену правилами любительського і спортивного рибальства добову норму вилову);

порушення правил здійснення інших видів спеціального використання об'єктів тваринного світу.

Стаття 85-1 КУпАП передбачає відповідальність за виготовлення, збут, зберігання чи рекламу заборонених знарядь добування (збирання) об'єктів тваринного або рослинного світу, а також збут незаконно добутої продукції.

Стаття 86-1 КУпАП передбачає відповідальність за експлуатацію на водних об'єктах водозабірних споруд, не забезпечених рибозахисним обладнанням, якщо його наявність передбачена відповідними нормативами, або з неефективно працюючим рибозахисним обладнанням.

Стаття 87 КУпАП передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин, а також за невжиття заходів щодо запобігання загибелі диких тварин, погіршення середовища їх перебування та умов міграції або добування диких тварин, які зазнають лиха.

Стаття 88-2 КУпАП передбачає відповідальність за порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними.

Стаття 88-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах. Відповідно до норми, порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу – тягне за собою накладення штрафу від одного до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з

конфіскацією об'єктів тваринною або рослинного світу чи без такої. Ті самі дії, вчинені щодо об'єктів тваринного або рослинного світу, які перебували у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, занесених до Червоної книги України або які охороняються відповідно до міжнародних договорів України, тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією об'єктів тваринного або рослинного світу чи без такої.

Порушення правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах – тягне за собою накладення штрафу від одного до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією об'єктів тваринного або рослинного світу чи без такої.

Стаття 90 КУпАП передбачає відповідальність за порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, а конкретно за погіршення середовища перебування (зростання) тварин і рослин, види яких занесені до Червоної книги України, знищення, незаконне або з порушенням встановленого порядку вилучення їх із природного середовища, а також порушення умов утримання (вирощування) тварин і рослин цих видів у ботанічних садах, дендрологічних та зоологічних парках, інших спеціально створених штучних умовах, що призвело до їх загибелі, каліцтва (пошкодження).

Стаття 154 КУпАП встановлює відповідальність за порушення правил тримання собак і котів. Тримання собак і котів у місцях, де це заборонено відповідними правилами, чи понад установлену кількість, чи незареєстрованих собак, або приведення у громадські місця, або вигулювання собак без повідків і намордників (крім собак, у реєстраційних свідоцтвах на яких зроблено спеціальну відмітку) чи в невідведених для цього місцях – тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподаткованих мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб – від трьох до п'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, що спричинили завдання шкоди здоров'ю людей або їх майну, а так само повторно протягом року вчинення порушення із числа передбачених

частиною першою вищевказаної статті – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 89 КУпАП встановлює відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а саме зазначає, що жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, – тягнуть за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [146].

Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена ст. 299 КК України [147]. Відповідальність настає у разі наявності складу злочину, спрямована на охорону гуманного ставлення до тварин. Відповідно до ст. 299 КК України, знущання над тваринами, що належать до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також на цькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, караються штрафом або арештом на строк до шести місяців. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, караються штрафом або обмеженням волі до двох років.

Підсумовуючи проведений оглядовий аналіз чинного законодавства, справедливо буде відмітити, що у сучасному світі створено доволі пристойну правову матерію в частині захисту прав тварин. Переважна більшість міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин є ратифікованими Україною або такими, до яких Україна приєдналася. Якщо ж вести мову про національне законодавство у цій сфері, то Україна зробила важливий крок у напрямку достойного законодавчого регулювання захисту тварин та ефективної боротьби з жорстоким поводженням з ними. Спостерігається також тенденція до розширення, удосконалення та уніфікації цього законодавства. І навіть за наявності доволі пристойної правової бази захисту тварин в українській державі, суттєвою проблемою залишається бездіяльність державних органів щодо виконання зазначених нормативних приписів та абсолютна байдужість переважної більшості населення до численних випадків жорстокого поводження з тваринами та порушення правил їх утримання.

Висновки до розділу 1

1. Спеціальний Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає своєю метою «захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства». Сферу дії Закону визначено у ст. 3: «Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних та юридичних осіб». Вбачається, що зазначена мета та сфера дії Закону дещо виходить за рамки «захисту від жорстокого поводження», але й не претендує на «охорону тварин». Аналізуючи Закон, можна побачити, що він регулює особливості права власності та інших речових прав на тварин (ст. 12), визначає умови угод, предметом яких є тварини (ст. 13), передбачає створення притулків для тварин (ст. 15), регламентує правила поводження з домашніми тваринами (ст. 22), з тваринами, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини (ст. 23) та ін. Саме тому можна стверджувати, що назва Закону не зовсім відповідає його змісту, так як Законом охоплюються відносини, які виходять за рамки «жорстокого поводження з тваринами».

2. З огляду на здійснене дослідження уявляється, що поняття «правова охорона» та «правовий захист» тварин необхідно ототожнювати у зв'язку з невизначеністю статусу тварин у сучасному світі. І хоча варто погодитися, що ці поняття несуть різне смислове навантаження, розділяти їх на сучасному етапі становлення статусу тварин недоцільно. Адже питання наявності у тварин природних прав, наявності правосуб'єктності чи правооб'єктності у них є доволі спірними і залишатимуться невирішеними впродовж довгого часу. Таким чином, охорону тварин можна визначити, як комплекс правових та інших засобів, спрямованих на недопущення порушення норм поводження з тваринами з метою забезпечення їх безпечного і гармонійного існування. Однак, поняття «захист тварин від жорстокого поводження» необхідно виокремити, адже воно є складовою поняття «охорона тварин».

3. Поняття «захист тварин від жорстокого поводження» можна визначити, як сукупність заходів правового, політичного, організаційного, економічного, фінансового та іншого характеру, що здійснюються компетентними державними органами, установами та організаціями з метою запобігання порушенням вимог утримання тварин та поводження з ними, що виключають жорстокість, та забезпечення умов для реалізації прав учасників цих правовідносин. Таке тлумачення відображає той ідейний напрямок захисту тварин від жорстокого поводження, якого поширено переважно на територіях країн пострадянського простору та ґрунтується на антропоцентричному підході до охорони тварин.

4. Питання щодо суб'єктів реалізації прав, яку забезпечує сукупність вищенаведених заходів, залишається відкритим. Беручи до уваги, що законодавець вживає термін «природні права» тварин, можемо зробити висновок, що вони існують і захищаються відповідним законом. З огляду на те, що це поняття вживається лише в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження», проаналізувавши зміст цього закону, можна дійти висновку, що таким природним правом є право на уникнення тваринами невинуватих страждань з вини людини. То чи є тварина за наявності природних прав суб'єктом конкретних правовідносин? З формулювання, що наводяться у спеціальному законі – ніби так, у той же час кримінальним законодавством охороняється мораль, а не тварина, у разі акту жорстокого поводження з нею.

5. Захист тварин від жорстокого поводження в Україні полягає в установленні та законодавчому закріпленні правил поводження та утримання тварин, які виключають жорстокість. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» має на меті захист від страждань та загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності і гуманності суспільства. Отже, можна стверджувати, що кожна тварина в Україні має право на захист від жорстокого поводження, більше того, це право є природним. Однак, таке формулювання мети зазначеного закону є досить дивним, адже відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, за загальним правилом на яких,

поширюється правовий режим речі, тому вести мову про наявність природних прав у речей доволі важко. Перш за все, законодавець має визнати тварин щонайменше істотами (Швейцарія, Франція), щоб наділяти їх природними правами.

6. Відтак, захист тварин можна розглядати у кількох напрямках – 1) у рамках права навколишнього середовища (як захист біорізноманіття); 2) як захист прав людини (тут його можна розглядати у контексті різних інститутів: а) захист тварини як власності людини; б) захист тварин від жорстокого поводження як законний інтерес людини до дотримання моральності суспільства; в) законний інтерес людини на безпечне для здоров'я населення довкілля або дотримання фіто-санітарних норм; г) законний інтерес людини на гарантування життя та благополуччя тварини-компаньйона); 3) спільне надбання людства (тут захист тварин можна розглядати у контексті: а) видів, яким загрожує зникнення; б) тварин як представників живого світу, фауни, зокрема домашніх тварин як компаньйонів людини).

7. У концепції прав тварин набула свого розвитку ідея справедливості щодо тварин, згідно з якою єдиним етичним підходом до проблеми вважається справедливе ставлення до всіх живих істот. На теперішній час існує два основних філософських підходи до питання про права тварин: утилітарний і правовий. Права тварин є частиною концепції прав природи, є важливим розділом екологічної етики. Права природи – потреби, домагання, інтереси природи, розглянутої як моральний партнер, які захищаються морально і законом.

У сучасному світі створено доволі пристойну правову матерію в частині захисту прав тварин. Переважна більшість міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту тварин є ратифікованими Україною або такими, до яких Україна приєдналася. Якщо ж говорити про національне законодавство у цій сфері, то Україна зробила важливий крок у напрямку достойного законодавчого регулювання захисту тварин та ефективної боротьби із жорстоким поводженням з ними. Спостерігається також тенденція до розширення, удосконалення та уніфікації цього законодавства. І навіть за наявності доволі пристойної правової

бази захисту тварин в українській державі, суттєвою проблемою залишається бездіяльність державних органів щодо виконання зазначених нормативних приписів та абсолютна байдужість переважної більшості населення до численних випадків жорстокого поводження з тваринами та порушення правил їх утримання.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

2.1. Система державних органів, що здійснюють захист тварин від жорстокого поводження

З метою управління та реалізації функцій виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері захисту тварин від жорстокого поводження в державі діє розгалужена і різноманітна система органів виконавчої влади, які утворюються залежно від предмета, сфери діяльності та території, на яку поширюються їх повноваження.

Держава як суб'єкт, який має виключне право встановлювати загальнообов'язкові правила поведінки, забезпечені силою державного примусу, а також впливати на інших суб'єктів правовідносин з метою упорядкування їх діяльності відповідно до встановлених норм, правил та інтересів держави, має відігравати ключову роль у забезпеченні стабільності та упорядкованості у відповідній сфері.

До суб'єктів, що беруть участь в адміністративно-правовому регулюванні захисту тварин від жорстокого поводження належать ті, що підпадають під визначення «суб'єкти публічного управління» – органи, установи, посадові особи, підпорядковані політичній владі, які забезпечують виконання законів, діють у публічних інтересах і наділяються прерогативами публічної влади. У цьому разі йдеться про суб'єкти публічного управління, під якими найчастіше розуміють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування [148, с. 98]. Органи місцевого самоврядування можна зарахувати до суб'єктів владних повноважень при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, що закріплено на законодавчому рівні у пп. 7 ст.3 КАСУ [149].

Можливим також є віднесення до зазначеного кола суб'єктів невідладних за характером своєї діяльності суб'єктів – громадян (громадських інспекторів) під

час здійснення громадського контролю, та громадські об'єднання під час здійснення контролю у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

До суб'єктів адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження можна віднести Верховну Раду України, органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадян та громадські організації.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає систему органів, що здійснюють державне управління в зазначеній галузі у ст. 28. Розділ, в якому міститься зазначена стаття, має назву «Державне регулювання відносин у сфері захисту тварин від жорстокого поводження». У контексті теми дисертаційного дослідження необхідно витлумачити поняття і встановити їх розбіжності.

Перш за все, необхідно сказати, що поняття «державне управління» у вітчизняній юридичній літературі тлумачиться у вузькому та широкому значенні. У широкому значенні державне управління являє собою сукупність усіх видів діяльності держави (тобто усіх форм реалізації державної влади в цілому). Такий підхід дозволяє виокремити державні інститути управлінського впливу на суспільство від інших – недержавних. У вузькому значенні державне управління розглядається як особливий та самостійний різновид діяльності держави, що здійснює окрема система спеціальних державних органів – органів виконавчої влади, тобто держава представлена сукупністю державно-владних органів, між якими розподілено різні види державної діяльності.

Державне управління визначається як заснована на законі організуюча, юридично владна діяльність органів виконавчої влади (апарата державного управління), яка полягає у безпосередньому керівництві, соціально-політичному, соціально-культурному та господарському будівництві. Воно містить у собі планування, видання правових актів, підбір кадрів, координацію та контроль. Державне управління – найважливіший вид соціально значимої діяльності, що забезпечує організацію та системну взаємодію всіх зацікавлених суб'єктів в економічній, соціальній, культурній діяльності, що створює гарантії реалізації їх

прав та обов'язків при дотриманні інтересів суспільства, держави, громадян (фізичних осіб) та їх асоціацій у рамках чинного законодавства.

Кожне із цих тлумачень є вірним на чітко визначеному теоретико-пізнавальному рівні використання такого поняття. У цьому разі застосування терміна «державне управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження» необхідно сприймати у вузькому значенні, як систему органів публічного адміністрування, які здійснюють особливий різновид державної діяльності у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Стосовно ж регулювання ситуація дещо інша. Правове регулювання – це здійснюване громадянським суспільством і державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, охорона і розвиток [69, с. 281]. Важливими ознаками правового регулювання, на думку О.Ф. Скакун, є те, що правове регулювання може здійснюватися не лише за допомогою держави, але і через участь суспільства (через громадські організації, трудові колективи та ін.), правове регулювання має системно-нормативний характер, оскільки відбувається за допомогою системи правових норм та інших правових засобів тощо.

Адміністративно-правове регулювання є різновидом правового регулювання. Різниця між правовим регулюванням та державним управлінням не в суті, а в акцентах. У правовому регулюванні увага концентрується на дії права, правових інститутів і засобів, а в державному управлінні – на дії інститутів публічної влади. Отже, адміністративно-правове регулювання – один із видів галузевого правового регулювання, заснований на дії адміністративного права і арсеналу адміністративно-правових засобів на суспільні відносини.

Сфера правового регулювання – це сукупність суспільних відносин, які можна і необхідно упорядкувати за допомогою правових засобів. Можна сказати, що це галузь соціального простору, що охоплена правом. У рамках дисертаційного дослідження, сферою адміністративно-правового регулювання є суспільні відносини, що виникають у процесі захисту тварин від жорстокого поводження. Отже, адміністративно-правове регулювання захисту тварин від

жорстокого поводження являє собою здійснюване суспільством та державою за допомогою системи адміністративно-правових засобів упорядкування відносин, що виникають у процесі утримання тварин та поводження з ними відповідно до норм, що виключають жорстокість.

Законом передбачено здійснення державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. В українській науковій термінології існує плутанина навколо вживання терміна «політика» через те, що існує дві різні дефініції цього поняття. Політика у загальноживаному значенні – це сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів із приводу використання інститутів публічної влади задля реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб [150, с. 299]. У такому значенні політику вивчають і аналізують переважно політологи.

У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» державна політика у сфері захисту тварин від жорстокого поводження розглядається як план, курс дій або напрям дій, прийнятий і дотримуваний владою. Близькими за змістом термінами (але у жодному разі не синонімами) можна вважати слова «програма» та «стратегія».

Державна політика – це напрям дії або утримання від неї, обрані державною (публічною) владою для розв’язання певної проблеми або сукупності взаємопов’язаних проблем. Державна політика України у сфері захисту тварин від жорстокого поводження проводиться у таких основних напрямках:

контроль за дотриманням законодавства про захист тварин від жорстокого поводження;

встановлення єдиних норм у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

пропаганда гуманного поводження з тваринами, розробка та впровадження освітніх програм з охорони та захисту тварин від жорстокого поводження;

установлення відповідальності за порушення законодавства про захист тварин від жорстокого поводження (ст. 27 Закону) [74].

Державну політику у цій сфері здійснює система державних органів, які передбачені ст. 28 Закону України «Про захист тварин від жорстокого

поводження» та іншими нормативно-правовими актами. Крім того, у ст. 28 Закону містяться положення щодо державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Так, зокрема, зазначається, що Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Варто зазначити, що реалізацію державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється КМУ не тільки шляхом установлення ними конкретних правил поведінки, але й шляхом наділення такими повноваженнями інших органів влади. Наприклад, у п. 4 Порядку видачі ветеринарних документів КМУ визначив органи, які уповноважені надавати такі дозволи (державними інспекторами ветеринарної медицини та уповноваженими лікарями ветеринарної медицини) та відповідну процедуру [151].

Реалізація такого напрямку державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження як пропаганда гуманного поводження з тваринами видається вкрай проблематичною, адже зазначене формулювання є загальним та не містить конкретних форм та уточнень способів та порядку її організації, а ні в зазначеному законі, а ні в інших нормативно-правових актах. Необхідно особливо виокремити такий напрям державної політики у зазначеній сфері, як розробка та впровадження освітніх програм, спрямованих на запобігання жорстокому поводженню з тваринами. Цей напрямок не реалізується державою, незважаючи на норми, прописані у законодавстві, хоча мав би бути пріоритетним в реалізації.

При Міністерстві освіти та науки України діє науково-методична комісія з біології, екології та природознавства Науково-методичної Ради з питань освіти. Як уже було зазначено вище, відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» пропаганда гуманного поводження з тваринами, розробка та впровадження освітніх програм з охорони та захисту тварин від жорстокого поводження є одним із пріоритетних напрямків державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Відповідно до вимог чинного законодавства вищезазначеною комісією було схвалено до використання в загальноосвітніх навчальних закладах програму курсу «Екологічна етика та

гуманне ставлення до тварин і рослин» В.Є. Борейка та Б.М. Васильківського [152]. Однак, незважаючи на задоволення позову громадської еколого-правової організації «ЕкоПраво – Київ», до Міністерства освіти і науки України, про введення дисципліни «Екологічна етика», зазначену дисципліну включено лише до переліку вибіркових дисциплін навчальних планів вищих навчальних закладів в обсязі 1 кредиту (36 год.) [41, с. 63]. Відсутність цієї навчальної дисципліни у загальноосвітніх навчальних закладах пояснюється відсутністю спеціальної літератури та закладенням окремих питань екологічної етики до змісту програм та підручників з навчальних предметів: біологія, основи здоров'я, географія, природознавство та екологія [41, с. 65]. Хоча, як уже зазначалося вище, спеціальна література з програми «Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин» давно існує. Така дисципліна має бути включена до переліку обов'язкових дисциплін навчальних планів у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах.

Програма «Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин» покликана ознайомити дітей із засадами і правилами етичного ставлення до живої природи. Розробки спрямовано не просто на звичайне запам'ятовування наданої інформації, вони мають на меті виховання гуманного ставлення до тварин, формування гуманістичних моделей поведінки по щодо тварин і рослин.

Програма покликана сприяти:

розвиткові в дитини почуття відповідальності, обов'язку та поваги стосовно представників тваринного і рослинного світу;

вихованню природо-центричного світогляду;

формуванню системи моральних цінностей і ціннісних орієнтацій щодо тваринного та рослинного світу;

організації безпосередньої діяльності учнів з охорони природи та захисту тварин і рослин своєї місцевості під час навчання та суспільно корисної праці [152, с. 6].

Стаття 6 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» стверджує: «Виховання гуманного ставлення до тварин є важливою складовою

етичного, культурного та екологічного виховання громадян. Виховання гуманного ставлення до тварин передбачає формування високого рівня еколого-етичної свідомості та культури громадян. Виховання гуманного ставлення до тварин забезпечується шляхом викладання курсів з екологічної етики та гуманного ставлення до тварин у дошкільних навчальних закладах, у системі загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти» [74].

Ця норма має надзвичайно важливе значення, адже краще запобігти проступку чи злочину у сфері захисту тварин від жорстокого поводження шляхом запровадження освітніх програм з урахуванням психологічних закономірностей розвитку дітей.

Психологи виокремлюють молодший, середній і старший підлітковий вік. Ставлення до природи дітей молодшого і середнього підліткового віку подібне одне до одного. У молодшому підлітковому віці кожен другий школяр включає природні об'єкти до списку «значущих інших». Висловлювання підлітків свідчать про їх ставлення до своїх домашніх тварин, як до членів сім'ї, рівноцінних партнерів у спілкуванні. При цьому ступінь психологічної близькості із цими об'єктами може бути вищим за цю близькість із матір'ю, батьком, іншими рідними.

У підлітковому віці природа майже не розглядається як «об'єкт користі». Вона частіше є «об'єктом охорони».

У підлітковому віці – 13 – 15 років – відбуваються кардинальні зміни у ставленні до природи. Істотно знижується кількість школярів, для яких об'єкти природи відіграють роль «значущих інших», ставлення до природи, як до суб'єкта, руйнується. Оскільки природні об'єкти не зараховуються до сфери рівного у своїй самооцінці, то стають можливими такі дії стосовно них, які раніше були б неможливими. Старші підлітки можуть бути здатними на жорстоке поводження з тваринами, рослинами. При цьому жорстокість дійсно є проявом агресивності, а не є наслідком «нерозуміння», як у попередні періоди [152, с. 16].

Природа для старших підлітків стає своєрідним «полігоном» для соціальних досягнень. Старші підлітки прагнуть просто використовувати природу і менше

схильні до спілкування з природними об'єктами. У цьому віці тварини можуть бути засобом самоствердження у колі однолітків – зростає бажання мати тварину «престижної» породи тощо [152, с. 16].

Запровадження таких освітніх програм сприяє усвідомленню значення тварин у житті людини та допомагає мінімізувати прояви жорстокості та недбайливого ставлення до тварин у майбутньому.

Контроль у галузі захисту тварин від жорстокого поводження КМУ забезпечує у процесі управління у передбачених чинним законодавством межах спеціально уповноваженими органами виконавчої влади, які безпосередньо здійснюють зазначений контроль. Як стане видно із подальшого дослідження, існує багато недоліків саме в реалізації контролю в зазначеній сфері. З огляду на таку ситуацію доцільним є перегляд та розширення зазначеного напряму державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження з метою посилення її ефективності та досягнення мети, передбаченої законодавством – захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності та гуманності у суспільстві.

До системи органів виконавчої влади в Україні входять також центральні органи виконавчої влади. Систему центральних органів виконавчої влади становлять міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики [153].

Завдання та функції конкретних міністерств та інших органів виконавчої влади регламентуються положеннями про зазначені органи. Міністерство реалізує державну політику у відповідній галузі. Міністерства узагальнюють практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляють пропозиції про удосконалення законодавства та в установленому порядку вносять їх на розгляд Президентів України, Кабінету Міністрів України. У межах своїх повноважень міністерство організовує виконання актів законодавства, здійснює систематичний контроль за їх реалізацією.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» основними завданнями міністерства як органу, що забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох сферах, є:

- 1) забезпечення нормативно-правового регулювання;
- 2) визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- 3) інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- 4) узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його удосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, КМУ на розгляд Президентіві України та КМУ;
 - 4-1) забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
 - 5) здійснення інших завдань, визначених законами України [153].

Управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження у межах своєї компетенції здійснюють: Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство освіти та науки, Державна екологічна інспекція України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Національна поліція України, Комітет з питань етики (біоетики), Департамент охорони природних ресурсів та ін.[74].

Як було зазначено вище, одним із напрямів державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження є здійснення контролю. В Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» законодавець, оперуючи терміном «контроль», у дужках зазначає «нагляд». Окремо нагляд виділено лише, коли мова йдеться про повноваження Національної поліції. Знову ж таки, для унеможливлення плутанини необхідно визначитися із цими поняттями.

Виходячи з розуміння суті контролю у сфері управління як спостереження за відповідністю діяльності керуючого об'єкта приписам, отриманим від керуючого суб'єкта, та виконанням прийнятих рішень, він є конкретним

самостійним видом роботи [154, с. 291]. Функція контролю в державному управлінні полягає в аналізові та зіставленні фактичного стану галузі з вимогами, які стоять перед нею, відхилень у виконанні поставлених задач та причин таких відхилень, а також оцінці діяльності та доцільності такого шляху. Функції контролю в державному управлінні здійснюють не лише органи виконавчої влади, відповідно, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження – також.

Верховна Рада відповідно до наданих їй Конституцією України повноважень, безпосередньо або через свої органи здійснює контроль за забезпеченням конституційних прав, свобод та обов'язків громадян України, додержанням законів та інших актів, яких вона приймає, виконанням загальнодержавних програм і Державного бюджету України, діяльністю органів та посадових осіб, яких вона обирає, призначає або затверджує [155]. Кабінет Міністрів підзвітний та відповідальний перед Верховною Радою. Для проведення розслідування, що становлять суспільний інтерес, Верховна Рада створює тимчасові слідчі комісії, якщо за це проголосувала не менше як одна третина від її конституційного складу [156].

Постійно діючими органами Верховної ради є комітети [157]. Вони здійснюють законопроектну роботу, готують і попередньо розглядають питання, віднесені до повноважень Верховної Ради. Державні органи та організації зобов'язані виконувати вимоги комітетів, надавати їм необхідні матеріали і документи, розглядати в обов'язковому порядку рекомендації і повідомляти у встановлений ними строк про результати розгляду і вжиті заходи. Комітет Верховної Ради України – орган Верховної Ради України, який утворюється із числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Комітети відповідальні перед Верховною Радою України і підзвітні їй. Діяльність комітетів координує Голова Верховної Ради України згідно з Конституцією України та в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України [157].

Відповідно до Закону контрольна функція комітетів полягає в:

1) аналізу практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб із питань, віднесених до предметів відання комітетів; підготовці та поданні відповідних висновків та рекомендацій на розгляд Верховної Ради України;

2) участі за дорученням Верховної Ради України у проведенні «Дня Уряду України»;

3) контролі за виконанням Державного бюджету України в частині, що віднесена до предметів їх відання, для забезпечення доцільності, економності та ефективності використання державних коштів у порядку, встановленому законом;

4) організації та підготовці за дорученням Верховної Ради України парламентських слухань;

5) організації та підготовці слухань у комітетах;

6) підготовці та поданні на розгляд Верховної Ради України запитів до Президента України від комітету відповідно до положень п. 34 ч. 1 ст. 85 Конституції України;

7) взаємодії з Рахунковою палатою;

8) взаємодії з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини;

9) направленні матеріалів для відповідного реагування у межах, установлених законом, органам Верховної Ради України, державним органам, їх посадовим особам;

10) погодженні питань, проведенні консультацій щодо призначення на посади та звільнення з посад керівників відповідних державних органів, створенні і ліквідації спеціальних державних органів, що віднесені до предметів відання комітетів, та здійсненні інших погоджень і консультацій у випадках, передбачених законом.

На теперішній час у Верховній Раді діє 27 комітетів, серед яких у сфері захисту тварин від жорстокого поводження задіяні: комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи; комітет з питань охорони здоров'я; комітет з питань науки і освіти;

комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування, комітет з євроінтеграційної політики та ін.[158].

До контролю з боку законодавчої влади також можна віднести депутатський запит, право народного депутата України брати участь у перевірях додержання законів державними органами та органами об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій, на участь у депутатському розслідуванні, відвідувати будь-які державні органи та об'єднання громадян, підприємства, установи і організації з питань своєї депутатської діяльності тощо [159, с. 283]. Контрольні повноваження Президента регулюються Конституцією України. Вони поширюються на різні гілки влади. Він здійснює не тільки прямий, але й опосередкований контроль, шляхом утворення допоміжних органів для здійснення своїх повноважень.

Одним із найважливіших елементів організаційної роботи, спрямованої на зміцнення законності і дисципліни в державному управлінні, є контрольна діяльність, яка здійснюється органами виконавчої влади на усіх рівнях. Перш за все, необхідно виокремити кабінет Міністрів України, йому як вищому органу в системі органів виконавчої влади, належать найширші контрольні повноваження. Кабінет Міністрів України здійснює контроль за діяльністю міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Правовий статус КМУ детально визначено в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. [160]. КМУ здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів.

Відповідно до ст. 114 Конституції України до складу Кабінету Міністрів України належать Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри, міністри.

У п. 1 ст. 116 Конституції України передбачено, що серед інших функцій КМУ забезпечує здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави. Стаття

28 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» говорить про те, що КМУ забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Наступним органом у системі органів, що здійснюють захист тварин від жорстокого поводження, є Міністерство екології та природних ресурсів. Правовий статус Міністерства екології та природних ресурсів визначається спеціальним «Положенням про Міністерство екології та природних ресурсів України» затвердженим постановою КМУ від 21 січня 2015 р. № 32 [161]. З метою імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин, ратифікованої Законом України № 578-VII від 18.09.2013 р. та розроблення інших нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію вимог Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» міністерство створило робочу групу.

До складу робочої групи увійшли представники профільного департаменту міністерства, представники інших центральних органів виконавчої влади та місцевих органів виконавчої влади (за погодженням з їх керівниками), а також за згодою науковців, представників громадськості.

Відповідно до наказу від 02.12.2015 р. № 461 «Про робочу групу з імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин» на робочу групу покладено такі завдання [162]:

підготовка пропозицій щодо проектів нормативно-правових актів, спрямованих на імплементацію положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин в національному законодавстві;

підготовка пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері поводження з дикими, домашніми та безпритульними тваринами;

підготовка пропозицій щодо визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері поводження з дикими, домашніми та безпритульними тваринами;

підготовка рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань імплементації Європейської конвенції про захист домашніх тварин та забезпечення виконання вимог Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»;

підготовка пропозицій щодо подальших шляхів удосконалення нормативно-правової бази з питань впровадження Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Відповідно до покладених на робочу групу завдань вона здійснює:

аналіз стану справ та причин виникнення проблем у процесі реалізації державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

вивчення результатів діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій із питань імплементації Європейської конвенції про захист домашніх тварин та виконання Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Наступним органом є Міністерство аграрної політики та продовольства України. Діяльність Міністерства аграрної політики та продовольства України регулюється «Положенням про Міністерство аграрної політики та продовольства України» [163]. Мінагрополітики є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мінагрополітики забезпечує:

формування та реалізує державну аграрну політику, державну політику у сферах сільського господарства та з питань продовольчої безпеки держави, охорони прав на сорти рослин, тваринництва;

формування та реалізацію державної політики у сферах рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства та безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства, лісового та мисливського господарства, ветеринарної медицини, безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, у сферах карантину та захисту рослин, насінництва та розсадництва;

формування державної політики у сферах використання і охорони земель сільськогосподарського призначення.

Державне управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження у межах своїх повноважень здійснює Міністерство освіти та науки. Відповідно до «Положення про Міністерство освіти та науки» [164], зазначене міністерство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Міністерство освіти та науки є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності.

При Міністерстві освіти і науки діє Комітет з питань етики (біоетики). Цей орган відіграє важливу роль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Це постійно діючий координаційно-дорадчий науково-експертний орган, якого утворено наказом Міністерства освіти і науки України від 19 листопада 2012 р. № 1287 «Про деякі питання діяльності Комітету з питань етики (біоетики)» [165], який серед іншого забезпечує виконання вимог Закону України «Про захист тварин від жорсткого поводження». Комітет взаємодіє з Міністерством охорони здоров'я, Державною ветеринарною та фітосанітарною службою, Національною академією наук, Національною академією медичних наук, а також з іншими заінтересованими центральними органами виконавчої влади, науковими установами.

Основними завданнями Комітету є:

моніторинг дотримання гуманних, етичних та морально-правових принципів стосовно експериментальних тварин при проведенні наукових експериментів, роботи з експериментальними тваринами;

розроблення для локальних комітетів з біоетики методичних рекомендацій щодо форм звітів, висновків про результати перевірок дотримання умов, визначених Порядком проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 01.03.2012 р. № 249 (Порядок № 249), зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16 березня 2012 р. за № 410/20729;

підготовка рекомендацій науковим установам, вищим навчальним закладам III – IV рівнів акредитації незалежно від форм власності щодо шляхів усунення порушень вимог гуманного ставлення до експериментальних тварин, виявлених локальними комітетами з біоетики.

Комітет з питань етики (біоетики) відповідно до покладених на нього завдань здійснює підготовку пропозицій Міністерству освіти і науки щодо:

переліку наукових установ, які мають право проводити дослідження на тваринах;
проектів нормативно-правових актів з питань захисту тварин від жорстокого поводження;

інших повноважень у сфері захисту тварин від жорстокого поводження відповідно до своєї компетенції.

Комітет утворюється у складі Голови, заступників, секретаря та інших членів, які беруть участь у його роботі на громадських засадах. Персональний склад Комітету та його голова затверджуються Міністром освіти і науки. Комітет формується у складі щонайменше десяти членів. Комітет має включати достатню кількість осіб, що володіють необхідним досвідом і кваліфікацією для оцінки етичних та морально-правових принципів щодо проведення наукового експерименту. До складу Комітету належать представники Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, інших центральних органів виконавчої влади, Національної та галузевих академій наук, а також учені і фахівці-практики з питань біології, медицини, ветеринарії,

юриспруденції, які займаються пошуком, розробленням, вивченням, реалізацією і застосуванням принципів біоетики, а також представники науково-дослідних та науково-освітніх установ України, де здійснюються дослідження, пов'язані з проблемами біоетики [165].

Наступним органом, що здійснює регулювання у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, є Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів. Зовсім нещодавно такі функції було покладено на Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України, діяльність якої регламентувалася спеціальним положенням, затвердженим Президентом України [166]. Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів (Держпродспоживслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який реалізує державну політику у галузі ветеринарної медицини, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства тощо. [167] До завдань цієї служби також належить координація діяльності спеціалістів ветеринарної медицини незалежно від їх підпорядкування, організація державного нагляду (контролю) щодо дотримання вимог санітарного законодавства, а також здоров'я та благополуччя тварин, тощо. Держпродспоживслужба здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи.

Наступним органом, що здійснює регулювання у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, є Державна екологічна інспекція України. Діяльність Держекоінспекції регламентується відповідним Положенням про Державну екологічну інспекцію України від 13 квітня 2011 р. № 454/2011 [168]. Держекоінспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

Держекоінспекція належить до системи органів виконавчої влади та утворюється для забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного

середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів. Здійснює свої повноваження безпосередньо та через свої територіальні органи в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, морські екологічні інспекції (Азовська, Азово-Чорноморська, Північно-Західного регіону Чорного моря).

Держекоінспекція України у процесі виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, профспілками та організаціями роботодавців, а також підприємствами, установами, організаціями.

Бере участь у регулюванні захисту тварин від жорстокого поводження також Департамент охорони природних ресурсів та екомережі. Це структурний підрозділ Мінприроди, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері раціонального використання, відтворення, охорони тваринного і рослинного світу, відтворення та охорони земель, збереження, відтворення і невиснажливого використання біо- та ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі; охорони та відтворення вод (поверхневих, морських), раціонального використання водних ресурсів; у межах своєї компетенції біологічної та генетичної безпеки. Діяльність Департаменту регулюється положенням про Департамент охорони природних ресурсів Міністерства екології та природних ресурсів України [169].

Важлива роль у здійсненні державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження належить сільським, селищним, міським радам, які є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах за допомогою своїх виконавчих органів функції і повноваження місцевого самоврядування. Контрольні повноваження органів місцевого самоврядування передбачено Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [170]. Ради можуть створювати тимчасові контрольні комісії з різних питань.

У адміністративно-правовому регулюванні захисту тварин від жорстокого поводження приймають участь також громадські об'єднання. Серед повноважень деяких громадських об'єднань є такі, що мають ознаки контролюючих органів. Представники зазначених угруповань наділені правом складати протоколи про адміністративні правопорушення. Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а саме ст. 33 та ст. 34 зазначено, що громадський контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється громадськими інспекторами з охорони навколишнього природного середовища та громадськими організаціями, статутною метою яких є захист тварин від жорстокого поводження [74].

Адміністративний нагляд є одним із найважливіших засобів забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні. В юридичній літературі відсутня єдина думка щодо суті адміністративного нагляду. Ряд вчених вважає, що він є різноманітністю контролю, маючи при цьому певні особливості [171, с. 394]. На противагу цій думці, Д.М. Овсяненко вважає, що адміністративний нагляд є самостійним видом контрольної-наглядової діяльності, якому властиві специфічні особливості [172, с. 457]. Ю.П. Битяк вважає, що санітарний, пожежний нагляд та деякі інші види діяльності неточно називають наглядом [159, с. 222]. С.В. Ківалов відокремлює адміністративний нагляд від контролю та наводить такі його особливості:

- суб'єкт адміністративного нагляду є суб'єктом виконавчої влади;
- основною метою є забезпечення безпеки громадян, суспільства, держави;
- спеціалізований характер, тобто його спрямовано на виконання певних правил (санітарних, пожежних тощо);
- проводиться систематично за певним об'єктом;
- здійснюється, як правило, суб'єктами виконавчої влади, наділеними надвідомчими повноваженнями;
- пов'язаний із застосуванням адміністративного примусу [154, с. 304].

Для розуміння поняття адміністративного контролю та нагляду та їх чіткого розмежування, необхідно навести відмінності вищезазначених понять:

контроль містить у собі перевірку стану справ як із точки зору законності, так і доцільності. Адміністративний нагляд здійснюється лише для перевірки законності;

під час здійснення контролю відповідні органи можуть втручатися в оперативно-господарську та виробничу діяльність підконтрольного об'єкта, використовуючи при цьому заходи дисциплінарного примусу. Органи адміністративного нагляду такими повноваженнями не наділені. Вони мають право здійснювати нагляд, перевірку дотримання певних норм, виявляти, попереджувати правопорушення, а також притягувати винних до адміністративної відповідальності;

контроль, як правило, стосується конкретних органів, підприємств, установ та їх посадових осіб. На противагу цьому, адміністративний нагляд здійснюється стосовно:

а) невизначеного кола фізичних та юридичних осіб при дотриманні ними певних правил;

б) визначеного кола осіб (громадян, посадових осіб, юридичних осіб) при виконанні ними конкретних правил (наприклад, придбання, застосування вогнепальної зброї);

в) персоніфікованого адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

адміністративний нагляд, як правило, пов'язаний із застосуванням засобів адміністративного попередження, адміністративного припинення та накладення адміністративних стягнень, тобто органи адміністративного нагляду наділені адміністративно-юрисдикційними повноваженнями. Органи адміністративного контролю такими повноваженнями наділені також, до того ж, мають право застосовувати заходи дисциплінарного стягнення.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що адміністративний нагляд – це вид державної управлінської діяльності, який здійснюється спеціальними органами виконавчої влади стосовно організаційно не підпорядкованих підприємств, установ, організацій, посадових осіб та громадян із

приводу виконання ними вимог діючого законодавства із застосуванням заходів адміністративного примусу.

С.В. Ківалов у своєму підручнику виокремлює такі види адміністративного нагляду:

державний санітарно-епідеміологічний нагляд;

нагляд за дотриманням законодавства про працю;

державний геодезичний нагляд;

державний нагляд за безпекою дорожнього руху;

державний пожежний нагляд;

адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі [154, с. 306].

Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (ст. 32) передбачено, що органи Національної поліції здійснюють нагляд за дотриманням порядку вихову домашніх тварин (собак) у громадських місцях та вживають відповідних заходів у разі порушення законодавства про порядок поводження й утримання домашніх тварин. Поліцейські у порядку, встановленому Законом України «Про Національну поліцію», мають право на застосування вогнепальної зброї для відбиття нападу тварин, які загрожують життю і здоров'ю особи чи поліцейського. Відповідно до закону національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [173].

У державному управлінні захисту тварин від жорстокого поводження функції контролю та нагляду розпорошено по різних органах, часто повноваження органів є недеталізованими, а описовими. Так, наприклад, пропаганда гуманного поводження з тваринами, яка є одним із напрямків здійснення державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, видається вкрай проблематичною, адже зазначене формулювання є загальним та не містить конкретних форм та уточнень способів та порядку її організації, ані в зазначеному законі, ані в інших нормативно-правових актах.

Практика свідчить, що саме у цій сфері існує багато порушень та зловживань. Тварини не мають голосу і не можуть себе захистити самотійно.

З огляду на таку ситуацію доцільним є перегляд та розширення напрямів державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження з метою посилення її ефективності та досягнення мети, передбаченої законодавством – захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності та гуманності у суспільстві.

Запровадження спеціального інституту Уповноваженого з прав тварин є новацією у державно-правових системах захисту тварин у світі. Цей інститут утворився за аналогією з інститутом Омбудсмена. В Україні діє інститут Уповноваженого з прав людини. Конституцією закріплюється право особи звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого (ст. 55). Статус, функції та компетенція Уповноваженого з прав людини закріплено у Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р. [174]. У ході розробки цього Закону було враховано позитивний досвід інституту Омбудсмена європейських країн. З упевненістю можна сказати, що запровадження вищезазначеного інституту є позитивним надбанням у сфері захисту прав людини в національній правовій системі, оскільки віднині він являє собою універсальний інструмент виявлення і сприяння усуненню порушень прав і свобод людини і громадянина в Україні.

На теперішній час, у ряді європейських країн створюються посади Комісарів із захисту тварин, регіональних адвокатів тварин та інших посад, які незалежно від назви мають тотожні функції, серед яких представництво інтересів тварин і зацікавлених представників громадськості. Беручи до уваги позитивний досвід запровадження інституту Уповноваженого з прав тварин в Європі, доцільним буде окреслити майбутні перспективи створення аналогічного інституту в Україні.

Незважаючи на те, що посаду Уповноваженого з прав тварин неодноразово пропонувалося ввести як в Україні, так і на інших пострадянських просторах, належної уваги на це не зверталось. Хотілося б уточнити, що з огляду на

специфіку проблематики доцільніше було б запровадити посаду виконавчого омбудсмена у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, найголовнішою функцією якого став би контроль у зазначеній сфері.

Виконавчий омбудсмен, на відміну від представницького, у першу чергу виконує контрольню-наглядову функцію. На теперішній час виконавчі омбудсмени функціонують у цілому ряді штатів США. Цей інститут являє собою службу (посадову особу), яка характеризується тими ж рисами, що й законодавчий омбудсмен, тобто виконавчий омбудсмен є контрольню-наглядовою правозахисною службою, яка отримує скарги і у разі виявлення суттєвих порушень діє з власної ініціативи [175, с. 221].

Головна відмінність виконавчих омбудсменів від парламентських полягає у тому, що вони призначаються на посаду керівником виконавчої влади і здійснюють свою діяльність у відповідності до його волі. З огляду на специфіку регульованої сфери, стає очевидною необхідність надання контрольню-наглядових повноважень разом із представницькими одній посадовій особі та створення таких посад у кожній області.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» вводить нове для вітчизняної правової науки поняття «природні права тварин», про що йшлося у попередніх підрозділах. Тварини мають права, вони заслуговують на повагу і захист. Прагнення до уникнення їх страждань там, де це можливо, має бути пріоритетним. Для досягнення цієї мети необхідною є праця у тісному партнерстві. Хоча ставлення до тварин в Україні викликає усе більше занепокоєння у громадськості, інтереси тварин зазвичай ігноруються у процесі прийняття рішень. Громадськість і наукове співтовариство повинні взяти на себе ініціативу в повазі благополуччя тварин і розвиткові інноваційних шляхів регулювання поводження з тваринами в Україні.

Для наближення до європейських стандартів необхідно підтримувати поширення та обмін передовою практикою захисту тварин, а також втілювати її в життя на національному рівні. На теперішній час важливим є пошук інноваційних рішень для примирення високих європейських стандартів добробуту тварин з

аналогічними нормами поводження з тваринами в Україні. І одним із таких рішень має бути запровадження посади Уповноваженого з прав тварин в Україні.

Проблема жорстокого поводження з тваринами у країні досягла критичної точки. Україна декларує себе державою, що прагне до Європи, проте до норм гуманного поводження з тваринами, що відповідають європейським стандартам ще далеко. Питання регулювання чисельності безпритульних тварин у містах, боротьба з незаконним бізнесом, який пов'язаний з використанням екзотичних тварин, варварські розважальні бої, з використанням собак потенційно небезпечних порід, активізація діяльності так званих догхантерів – далеко не всі проблеми, що стоять надзвичайно гостро в українській державі і вимагають нагального вирішення у зв'язку з потенційною небезпекою, яку вони несуть.

Ідея запровадження посади Уповноваженого з прав тварин в Україні пропонувалася неодноразово, одним із перших її висловив відомий зоозахисник та директор Київського еколого-культурного центру Володимир Борейко ще у 2010 р. Еколог стверджує, що посада уповноваженого з прав тварин повинна регулюватися окремим законом за аналогією з Уповноваженим Верховної ради з прав людини [176]. Проте, перш ніж вводити посаду Уповноваженого з прав тварин, необхідно визначити ці права та закріпити їх на законодавчому рівні. Запроваджувати посаду Уповноваженого з прав тварин буде безглуздим без того, щоб сформулювати законодавчо, дотримання яких прав, він повинен відслідковувати.

Права тварин – це чисто людська, штучна конструкція і вона існує тільки у відносинах або між людьми, або у відносинах людей з тваринами. Права тварин захищаються від насильства з боку людини і держави, а не від насильства з боку інших тварин, наприклад хижаків. Більше того, тварини не відповідають за свої вчинки, коли порушують людські закони, відповідно за свою поведінку вони не можуть бути покарані або переслідуватися якимось інакше [177, с. 188].

В Україні не існує поняття «права тварин», відповідно до українського законодавства тварини є особливим об'єктом цивільних прав, за загальним

правилом на яких поширюється правовий режим речі, однак українським законодавством на теперішній час охороняється:

право індивідуальних тварин на захист від страждань з вини людини (Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження») [74];

право індивідуальних рідкісних тварин на життя та свободу (Закон України «Про Червону Книгу України») [145].

Міжнародними стандартами захищені права всіх видів на існування. Окремі держави визнають базові природні права, за людиноподібними мавпами (Іспанія, Аргентина та ін.). Декларація прав тварин закріплює за тваринами такі права:

право на існування;

право на повагу;

право диких тварин жити та розмножуватися на волі;

право на захист від страждання з вини людини;

право на догляд і турботу [7].

Еколог Володимир Борейко до базових прав тварин зараховує:

право на життя;

право на свободу;

право на генетичну різноманітність;

право на захист від страждання з вини людини;

право на відсутність відповідальності перед людиною [176].

Питання наділення тварин правами є досить дискусійним, адже багато вчених вважають, що наявність прав обов'язково передбачає наявність обов'язків. Однак не всі погоджуються із цією думкою, оскільки недієздатні люди наділені правами, що не заважає захищати їх права опікунам та захисникам. Цієї ж точки зору дотримуються багато науковців, серед яких американський екоюрист К. Стоун, автор роботи, яка стала класичною: «Чи можуть дерева мати права?» [100, с. 57].

Питання введення посади Уповноваженого з прав тварин порушувалося також у Москві, російські діячі культури зверталися до московської влади з пропозицією ввести посаду Уповноваженого з прав тварин у столиці для

недопущення насильства над безпритульними тваринами та вирішення проблеми їх існування у місті [178].

В європейських країнах уже існують посади Комісара або Омбудсмена, який представляє інтереси тварин і зацікавлених представників громадськості в уряді. Зокрема, на Мальті на посаду Комісара із захисту тварин було призначено колишнього офіцера поліції Емануеля Бухаджара. Створення такої посади стало можливим завдяки поправкам до Акта благополуччя тварин, що дозволяють створення посади Комісара. Відповідно до закону, він призначається прем'єр-міністром після консультації з відповідальним міністром. Уряд Мальти заявив, що призначення комісара із захисту тварин є важливим кроком для подальшого захисту тварин [179].

На Кіпрі Партія тварин склала меморандум, що супроводжувався клопотанням більше ніж 40000 електронних підписів з усього світу, який закликає президента призначити Комісара із захисту тварин, або сформувати координаційний орган [180]. Таке ж питання порушують зоозахисники Австралії, вимагаючи ввести посаду Уповноваженого. Швейцарія пішла трохи іншим шляхом: запровадження посади Уповноваженого з прав тварин не знайшло підтримки серед усіх представників влади, натомість пропонується введення посади юриста для тварин у 26-ти кантонах конфедерації [181].

У розпал екологічної реформи в 80-х рр. ХХ ст. Нова Зеландія Актом про довкілля 1986 р. заснувала пост парламентського комісара з навколишнього середовища як один із механізмів захисту та збереження довкілля. Комісар виконує аудиторську функцію при парламенті, проводить розслідування і стежить за збереженням екосистем, бере участь у розробці законодавства з навколишнього середовища. Усі проекти, пов'язані із впливом на навколишнє середовище, а також національні політичні заяви та національні екологічні стандарти проходять через комісара [182].

Для поліпшення ситуації поводження з тваринами, яка склалася в Україні, необхідно виходити за рамки традиційних заходів та прагнути до нової структурної реформи, щоб забезпечити представництво інтересів тварин. Одним

із таких кроків видається, є створення посади Уповноваженого, Комісара або Омбудсмена, який представлятиме інтереси тварин і зацікавлених представників громадськості. Корисні моделі можна знайти в інших країнах, які уже мають досвід щодо цього питання.

Тварини мають отримати голос та бути репрезентованими на всіх рівнях влади. Коли розглядаються політичні питання, які пов'язані з тваринами, важливо, що урядовий орган може, як мінімум, дати голос інтересам тварин і зацікавлених представників громадськості під час розробки державної політики. У 2007 р. угорський парламент створив посаду Комісара для майбутніх поколінь (зараз Комісар з основних прав). Він має три основні повноваження: розслідування скарг, що стосуються екологічних питань, діяльність як адвоката та популяризація заохочення наукових досліджень в екологічній сфері [183]. Однією із функцій є також юридична підтримка нових «зелених» проектів, спрямованих на поліпшення стану навколишнього середовища. Пост можуть займати тільки юристи, які мають досвід природоохоронної діяльності. Першим на пост уповноваженого з прав майбутніх поколінь у 2008 р. було обрано Шандора Фулопа. Аналогічним чином Уповноважений з прав тварин може розслідувати і звертати увагу політиків на інтереси тварин у державі.

На Уповноваженого з прав тварин в Україні доцільно було би покласти такі функції:

1. Захист прав тварин, передбачених національним та міжнародним законодавством та представництво їх інтересів.

2. Контроль та нагляд за виконанням законодавства, що регулює поведження з тваринами.

3. Особистий розгляд та дослідження порушень законодавства у сфері поведження з тваринами, або з власної ініціативи або за отриманою скаргою від громадськості та інших державних органів, організацій відповідальних за захист тварин, а також контроль за діяльністю органів, що здійснюють зазначені функції на всіх рівнях.

4. Надання рекомендацій органам виконавчої влади усіх рівнів та Верховній Раді щодо прийняття стандартів, керівних принципів і правил, що стосуються поводження з тваринами.

5. Проведення пропагандистських кампаній і соціального діалогу з питань, що стосуються захисту тварин.

6. Координація різних організацій, фахівців, а також місцевих органів влади, що працюють з тваринами самостійно, без узгодження або співробітництва.

7. Співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями, посадовими та службовими особами у сфері захисту з тваринами.

8. Збір усього законодавства, що стосується тварин у бази даних та у співпраці з юридичними службами надання допомоги та інформації як у приватному, так і державному секторі.

9. Заохочення та пропаганда благополуччя тварин і найвищих стандартів охорони здоров'я, обліку та поводження з тваринами.

10. Сприяння правовій інформованості населення у сфері поводження з тваринами.

Для втілення вищенаведених пропозицій у життя необхідний комплексний підхід, який полягатиме у створенні посад представників Уповноваженого з прав тварин в усіх областях держави.

Захист тварин є одним із політичних пріоритетів у європейських країнах, та має стати таким для України. Це правильний шлях уперед. Виходячи із вищенаведеного важливим напрямом удосконалення державної політики у сфері захисту тварин в українській державі може стати запровадження посади Уповноваженого з прав тварин, завдання та методи роботи якого відповідатимуть міжнародним стандартам та вітчизняному законодавству. Беручи до уваги те, що нині в Україні запровадження такої посади лише обговорюється, вивчення міжнародного досвіду діяльності уповноважених з прав тварин, накопиченого іншими державами, буде корисним і для України.

Зокрема, на особливу увагу заслуговує дослідження методів роботи, їх взаємодія з органами публічного управління та зацікавленими представниками громадськості. Європейський досвід запровадження посади Уповноваженого з прав тварин є чудовим і успішним прикладом того, як ефективно працювати у сфері охорони тварин у співпраці між регулюючими органами та іншими зацікавленими сторонами.

Зовсім нещодавно, частину вищенаведених повноважень у м. Одеса поклали на одну особу. Так, Програма охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одесі на 2016 – 2021 рр. оперує поняттям «куратор з питань поводження з безпритульними тваринами, а також зі зв'язків з громадськістю». Куратором є відповідальний працівник департаменту екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради.

До компетенції куратора Програми належать:

контроль за виконанням програмних завдань, покладених на службу відлову;

розгляд скарг від населення щодо тварин;

проведення розслідувань (перевірок), які стосуються порушень при поводженні з тваринами;

координація діяльності стосовно вилову, транспортування тварин, та повернення їх до середовища мешкання;

зв'язок із ЗМІ та з представниками громадськості.

Як уявляється, зазначене нововведення є позитивним надбанням і, можливо, кроком назустріч запровадженню посади Уповноваженого з прав тварин.

2.2 Характеристика повноважень органів виконавчої влади у сфері захисту тварин від жорстокого поводження

При визначенні обсягу повноважень органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження слід враховувати положення ч. 2 ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах

повноважень та у спосіб, що передбачений чинним законодавством. У протилежному випадку такі дії розцінюються як неправомірні, вчинені з перевищенням наданих повноважень.

Проведення дослідження вимагає визначення поняття повноважень, як загально правової категорії. В юридичній енциклопедії поняття повноваження трактується як сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [184].

Б.М. Лазарєв визначає повноваження як комплекс конкретних прав і обов'язків, які надаються для реалізації покладених на орган функцій [185, с. 102].

На думку І.П. Голосніченка, повноваження – це загальне для теорії права та держави поняття, змістом якого є система прав та обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства у цілому [184].

Владне повноваження можна розглядати як забезпечену законом вимогу уповноваженого суб'єкта належної поведінки і дій, звернену до громадян та юридичних осіб [186, с. 101]. Наявність владних повноважень вказує на реальну здатність суб'єкта забезпечити поведінку іншої сторони в необхідних межах. Є.В. Кулакова вважає, що владні повноваження державного органу складаються з юридичних прав для здійснення державних функцій та юридичних обов'язків, які покладаються на цей орган державою. Права стають реальною можливістю відносно виконання покладених функцій та збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень [187, с. 12].

Ю.А. Тихомиров пропонує класифікувати владні повноваження за трьома критеріями: а) за характером повноваження, їх змістом та способом здійснення;

б) за видами суб'єктів, які використовують владні повноваження; в) за режимом застосування владних повноважень [188, с. 145]. За першим критерієм владні повноваження поділяють на кілька груп. До першої групи він зараховує повноваження щодо прийняття імперативних рішень. Друга група владних повноважень містить повноваження, які стосуються збирання, аналізу і використання інформації, вивчення ситуації й оцінки пропозицій. Для цього органи влади уповноважені робити запити, отримувати, вивчати, вносити пропозиції. Третю групу характеризує така спільна риса, як ступінь дотичності і контактів із повноваженнями інших суб'єктів. До них можна віднести погодження, координацію, сприяння, досягнення домовленостей. Четверта група повноважень виокремлюється за методами організаційно-інструктивного впливу на пасивний бік владних повноважень з метою спонукати їх діяти в загальному руслі правових актів. Це, зокрема такі повноваження, як організація, інструктування, медична допомога, стимулювання, узагальнення досвіду. П'ята група охоплює владні повноваження контрольно-оцінювального характеру: контролювання, перевірка, оцінювання, заслуховування, застосування заходів відповідальності.

Класифікація (з лат. *classis* – розряд, клас, *facio* – роблю) – це розподіл тих або інших об'єктів по групах, залежно від їх загальних ознак, з фіксацією закономірних зв'язків між класами об'єктів в єдиній системі конкретної галузі знань [189, с. 544]. Класифікація є своєрідним процесом упорядкування інформації. Метою будь-якої класифікації є вивчення предмета пізнання через сукупність взаємопов'язаних елементів, які характеризуються відносною виокремленістю, самостійністю, виконують певне призначення стосовно системи та виокремлені з дотриманням принципів розподілу.

Для упорядкування повноважень органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження необхідно здійснити їх класифікацію, в основу якої має лягти класифікація Ю.А. Тихомирова з деякими доповненнями, пов'язаними зі специфікою проблематики.

За характером, змістом та способом здійснення повноваження органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження можна класифікувати так:

- 1) повноваження по прийняттю імперативних рішень.;
- 2) повноваження контрольно-оцінювального характеру;
- 3) наглядові повноваження;
- 4) повноваження, які стосуються взаємодії з іншими суб'єктами;
- 5) повноваження, пов'язані з розробкою та затвердженням правил, вимог та стандартів;
- 6) дозвільні повноваження.

До повноважень щодо прийняття імперативних рішень у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна зарахувати:

- 1) видання постанов та розпоряджень.

Державне регулювання КМУ здійснює шляхом прийняття нормативно-правових актів. КМУ у межах своєї компетенції відповідно до ч. 1 ст. 117 Конституції України видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Частина 2, 3 ст. 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» вказують на те, що акти КМУ нормативного характеру видаються у формі постанов, а акти КМУ з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень [160].

Серед прийнятих КМУ актів відповідного спрямування можна виокремити:

Постанову КМУ від 16 листопада 2011 р. № 1402 «Про затвердження Правил транспортування тварин» [129];

Постанову КМУ від 22 грудня 2010 р. № 1175 «Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення заходів із залученням тварин» [190];

Розпорядження КМУ від 28 липня 2010 р. № 1585-р «Про затвердження переліку нормативно-правових актів з питань захисту тварин від жорстокого поводження» [128].

До повноважень контрольно-оцінювального характеру у сфері охорони тварин від жорстокого поводження належать:

1) контроль за утриманням та розведенням диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах.

2) контроль за наявністю у юридичних або фізичних осіб документів, що підтверджують законність набуття диких тварин, у тому числі занесених до Червоної Книги України.

3) контроль за наявністю дозвільних документів на утримання та розведення диких тварин.

Ці повноваження передбачено ст. 29-2 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та належать центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження – Державній екологічній інспекції України.

У процесі здійснення контрольних-наглядових повноважень державні інспектори з охорони навколишнього природного середовища наділені повноваженнями:

складати протоколи про адміністративні правопорушення (п. 3 ст. 4 Положення про Державну екологічну інспекцію);

розглядати справи про адміністративні правопорушення;

накладати адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом. Відповідно до ч. «ж» п. 2 ст. 4 Положення про Державну екологічну інспекцію одним із завдань зазначеного органу є захист диких тварин від жорстокого поводження.

Так, наприклад, на виконання доручення Державної екологічної інспекції України Державна екологічна інспекція у Тернопільській області 26 березня 2014 р. здійснила позапланову перевірку дотримання вимог природоохоронного законодавства Волинського пересувного зоопарку, який на той момент перебував у м. Кременець Тернопільської області.

У результаті перевірки працівниками інспекції було встановлено порушення «Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або напіввільних умовах». На час перевірки дозвіл на утримання диких тварин та дозвіл на утримання у напіввільних умовах чи в неволі видів тварин, яких занесено до Червоної книги України були відсутніми. Утримання диких тварин у неволі без наявності дозволу є порушенням вимоги ч. 3 ст. 8 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Позаплановою перевіркою також було виявлено порушення ст. 45 Закону України «Про тваринний світ» та ст. 19 Закону України «Про Червону книгу України». Державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища було складено протокол про адмінправопорушення за ч. 3 ст. 88-1 КУпАП та направлено в Кременецький районний суд для прийняття відповідного рішення [191].

4) здійснення контролю за розведенням та утриманням сільськогосподарських тварин, що виключає жорстоке поводження з ними.

Це повноваження здійснювалося Держветфітослужбою та передбачено Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а також «Положенням про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України» (пп. 33, 34 ст. 4).

Наразі організація та здійснення у межах повноважень, передбачених законодавством, державного нагляду (контролю) щодо здоров'я та благополуччя тварин покладено на Держпродспоживслужбу. До того ж, у межах повноважень, передбачених законом, зазначений орган:

а) складає протоколи (п. 19 ст. 3 Положення «Про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів»);

б) розглядає справи про правопорушення (п. 19 ст. 3 Положення «Про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів»).

Варто звернути увагу на те, що Положення «Про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів» оперує терміном

«благополуччя тварин» та не згадує поняття «жорстоке поводження з тваринами», що свідчить про суттєві зрушення у напрямку європейської правової доктрини.

5) здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства під час проведення наукових експериментів.

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» здійснення цього повноваження покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти і науки. Що стосується здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері захисту тварин під час проведення наукових експериментів та біологічного тестування, то Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах передбачає здійснення моніторингу в зазначеній сфері щодо дотримання гуманних, етичних та морально-правових принципів стосовно експериментальних тварин при проведенні наукових експериментів та роботі з експериментальними тваринами. Моніторинг здійснюється Комітетом з питань етики шляхом отримання звітів від локальних комітетів з біоетики, які підготовлені відповідно до розроблених рекомендацій [192].

Цілком абсурдним виглядає формулювання ч. 2 ст. 5.3 Порядку проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах, яке зазначає, що у разі виявлення фактів порушень вимог гуманного ставлення до експериментальних тварин Комітет з питань етики (біоетики) надає дослідному центру рекомендації щодо можливих шляхів їх усунення. Хоча Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (ст. 35) передбачає відповідальність за порушення вимог гуманного ставлення до тварин, а Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах є підзаконним нормативним актом щодо захисту тварин від жорстокого поводження та визначає конкретні дії для реалізації декларативних положень основного закону.

До наглядових повноважень у сфері захисту тварин від жорстокого поводження належать:

Стаття 32 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», яка передбачає здійснення нагляду Національною поліцією за дотриманням зазначеного Закону.

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські уповноважені застосувати такі спеціальні засоби як електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії для відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського, а також пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського.

Поліцейський може використати вогнепальну зброю для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб.

До повноважень, які стосуються взаємодії з іншими суб'єктами у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна зарахувати:

1) координацію органів виконавчої влади у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

2) сприяння роботі громадських організацій з контролю у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Ці повноваження передбачено ст. 29 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та покладаються на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження – Міністерство екології та природних ресурсів України.

До повноважень, пов'язаних з розробкою, установленням та затвердженням правил, вимог та стандартів у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна зарахувати:

1) розробку та затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, до утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та під час їх транспортування.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначені повноваження покладаються на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері ветеринарної медицини, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження – Міністерство аграрної політики та продовольства України;

2) розробку та затвердження правил використання тварин у видовищних заходах.

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та ст. 7.192 «Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України» зазначене міністерство затверджує правила поводження з тваринами під час проведення видовищних заходів із залученням тварин.

«Правила використання тварин у видовищних заходах» [136] спрямовані на забезпечення безпеки життя та здоров'я людей, укріплення моральності та гуманності суспільства, захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав. Зазначені правила поширюються на відносини, що виникають у зв'язку з використанням тварин у видовищних заходах та поводженням із ними фізичних та юридичних осіб. Відповідно до них, особи, які використовують тварин у видовищних заходах, зобов'язані дотримуватися вимог чинного законодавства з питань захисту тварин від жорстокого поводження, а також не допускати порушень прав і законних інтересів інших фізичних і юридичних осіб та не створювати загрози безпеці людей, а також тварин, у тому числі через жорстоке поводження з ними.

3) затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, до утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та при їхньому транспортуванні.

Зазначене повноваження відповідно до п. 7.80 «Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України» покладено на Мінагрополітики. Міністерство установлює ветеринарно-санітарні вимоги щодо утримання тварин у притулках, які розробляються відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» [193].

4) затвердження плану заходів щодо забезпечення гуманного поводження з безпритульними тваринами.

Відповідно до вимог Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» та до п. 9 Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України, зазначене міністерство, у межах своїх повноважень, затверджує план заходів щодо забезпечення гуманного поводження з безпритульними тваринами. Доведення плану до відома місцевих органів виконавчої влади покладено на Департамент охорони природних ресурсів та екомережі. План має на меті вирішення таких завдань, як [194]:

1) створення належних умов утримання безпритульних тварин у спеціалізованих закладах та врегулювання питання безконтрольного збільшення їх чисельності;

2) гуманізація роботи з безпритульними тваринами.

Ці завдання вирішуються шляхом:

1) стерилізації, вакцинації безпритульних тварин;

2) створення та функціонування притулків для безпритульних тварин;

3) розроблення органами місцевого самоврядування правил утримання домашніх тварин;

4) запровадження місцевими органам виконавчої влади за участю органів місцевого самоврядування «гарячої» телефонної лінії для повідомлення про стан безпритульних тварин та забезпечення оперативного реагування на факти негуманного ставлення до них;

5) проведення «круглих столів» із громадськістю щодо вирішення проблем безпритульних тварин;

6) залучення громадських зоозахисних організацій до опікунства за безпритульними тваринами з відповідним фінансуванням за рахунок місцевих бюджетів;

7) систематичного інформування населення через засоби масової інформації та Інтернет про проблеми поводження з безпритульними тваринами.

5) затвердження переліку наукових установ, які мають право проводити дослідження на тваринах;

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначене повноваження покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти і науки, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

б) установлення порядку проведення наукових дослідів, експериментів на тваринах;

7) затвердження альтернативних методів та об'єктів для отримання наукових даних;

Відповідно до ст. 31-1 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначені повноваження покладаються на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, у сфері захисту тварин від жорстокого поводження – Міністерство освіти та науки.

«Положенням про Міністерство освіти та науки» зазначається (пп. 41, 42 ст. 4), що одним із завдань, покладених на Міністерство освіти та науки є установлення порядку проведення наукових дослідів, експериментів на тваринах, а також затвердження альтернативних методів та об'єктів для отримання наукових даних.

Порядок проведення наукових дослідів визначає процедуру та вимоги до використання живих тварин у наукових експериментах, біологічному тестуванні та навчальному процесі, що здійснюється науковими установами, вищими навчальними закладами III – IV рівнів акредитації незалежно від форми власності [192]. Відповідно до зазначеного Порядку, біологічне тестування – використання в контрольованих умовах живих тварин для виявлення й оцінки дії чинників (у тому числі і токсичних) навколишнього середовища на організм, його окрему функцію або систему органів; науковий експеримент – дослідження, спрямовані на одержання та використання нових знань, які проводяться на живих тваринах і

можуть спричинити біль, страждання, занепокоєння чи завдати їм тривалої шкоди.

Стає очевидним, що проведення таких маніпуляцій без уникнення страждань тварин фактично неможливо, тому законодавча регламентація зазначених дій має бути забезпечена належним чином. Стаття 31 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» покладає на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти і науки, затвердження переліку наукових установ, які мають право проводити дослідження на тваринах. Під час здійснення аналізу законодавства в зазначеній сфері було виявлено масу прогалин. Затверджений Перелік наукових установ, які мають право проводити дослідження на тваринах, знайти так і не вдалося.

На теперішній день в Україні питання проведення наукових експериментів над тваринами відбувається відповідно до: Порядку проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів [195], який містить вимогу про дотримання принципів біоетики та оцінки етичних і морально-правових аспектів дослідження, та про надання посилання на інформацію щодо дотримання вимог законодавства; Порядку проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах, про який йшлося вище.

Однак, заслуговує на увагу той факт, що ще до прийняття Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» Департамент атестації кадрів прийняв положення про обов'язкову біоетичну експертизу дисертаційних робіт, які виконуються у галузях медицини, біології та ветеринарної медицини [196].

8) встановлення порядку проведення заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку.

Стаття 23 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» встановлює правила поводження з тваринами, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створених діяльністю людини.

Вилів безпритульних (загублених, покинутих, залишених без опіки і бродячих) тварин здійснюється з метою:

- а) повернення їх володільцям;
- б) регулювання їх чисельності відповідно до вимог Закону.

У разі виникнення або загрози виникнення епізоотій та в інших небезпечних ситуаціях заходи, необхідні для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку, регулюються у порядку, що встановлюється Міністерством екології та природних ресурсів [197]. Відповідно до зазначеного Порядку з метою запобігання виникненню та поширенню зооантропонозних захворювань людей місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування:

- а) затверджують комплексні програми і плани профілактики та боротьби із цими інфекціями;
- б) затверджують правила утримання тварин у домашніх умовах, виділяють і облаштовують на територіях населених пунктів місця для їх вигулу;
- в) забезпечують відлов, тимчасове утримання та регулювання чисельності бродячих тварин;
- г) забезпечують систематичне проведення дератизації на територіях населених пунктів, у місцях масового відпочинку населення та рекреаційних зонах.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» для забезпечення вилову та тимчасової ізоляції собак, котів та інших домашніх тварин органами місцевого самоврядування можуть створюватися комунальні служби або підприємства з питань утримання та поводження з тваринами в населених пунктах відповідно до місцевих програм регулювання чисельності тварин у населених пунктах.

Так, наприклад, рішенням Одеської міської ради № 1388-V від 04.07.2007 р. «Про затвердження Програми охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одеса на 2007 – 2015 роки» [198], посилаючись на п. 22 п.1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [170], з метою впровадження принципів захисту тварин від жорстокого поводження та гуманного ставлення до них, Одеська міська рада затвердила Програму охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних

тварин у м. Одеса на 2007 – 2015 роки. На момент написання дисертаційного дослідження Рішенням Одеської міської ради № 268-VII від 03.02.2016 р. «Про затвердження Програми охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одеса на 2016 – 2021 роки» було прийнято нову Програму.

Контроль за виконанням Програми здійснює Департамент екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради та комунальне підприємство «Центр екологічних проблем та ініціатив», на основі якого діє служба відлову безпритульних тварин у м. Одеса. Департамент екології та розвитку рекреаційних зон є уповноваженим виконавчим органом Одеської міської ради у сфері охорони навколишнього природного середовища [199].

На рівні області діє також Програма поводження з безпритульними тваринами в Одеській області на 2012 – 2015 роки [200], спрямована на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства, відповідно до законів України.

Організацію виконання цієї Програми відповідно до своїх повноважень здійснюють:

на регіональному рівні – обласна державна адміністрація в особі Головного управління розвитку інфраструктури та енергозабезпечення облдержадміністрації;

на місцевому рівні – районні державні адміністрації та міські, селищні, сільські ради.

Координація виконання Програми покладається на Головне управління розвитку інфраструктури та енергозабезпечення обласної державної адміністрації. Виконавці інформують про виконання заходів Головне управління економіки облдержадміністрації до 15 липня та 15 січня щорічно. На підставі отриманих даних здійснюється аналіз ефективності виконання Програми та використання бюджетних коштів.

Контроль за виконанням Програми здійснює Одеська обласна рада. Поточний контроль за ходом реалізації Програми здійснює постійна комісія обласної ради з питань житлово-комунального господарства, паливно-енергетичного комплексу та енергозбереження.

Як уже було зазначено вище, заходи щодо регулювання чисельності безпритульних тварин вимагають комплексного підходу. Ефект від проведення таких дій без обов'язкової реєстрації та чіпування домашніх тварин зводиться нанівець. Стає очевидним, що Програма регулювання чисельності безпритульних тварин може ефективно працювати лише у комплексі з Правилами утримання домашніх тварин у населених пунктах. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» правила утримання домашніх тварин встановлюються органами місцевого самоврядування.

9) затвердження правил утримання тварин та методичних рекомендацій з розроблення правил утримання тварин.

З метою уніфікації підходів до розроблення органами місцевого самоврядування правил утримання домашніх тварин у населених пунктах відповідно до законів України «Про благоустрій населених пунктів» [201] та «Про захист тварин від жорстокого поводження» затверджено Методичні рекомендації з розроблення правил утримання домашніх тварин у населених пунктах [202]. Доведення зазначеного наказу до відома державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях, м. Києві, Державної екологічної інспекції, Державних екологічних інспекцій в областях, м. Києві, обласних, Київської міської державної адміністрації для ознайомлення та використання у роботі покладено на відділ охорони та збереження тваринного світу Департаменту біотичних ресурсів та екомережі. Контроль за виконанням цього наказу покладається на заступника міністра екології та природних ресурсів.

Нехтування власниками тварин правилами їхнього утримання здебільшого обумовлено тим, що правила утримання домашніх тварин встановлюються органами місцевого самоврядування. На практиці ж це означає, що далеко не в усіх населених пунктах взагалі існують правила утримання тварин. Існуючі ж

правила зазвичай не передбачають усього комплексу заходів, пов'язаних з утриманням, реєстрацією, порядком виходу тварин, проходження тестування за встановленими програмами тощо.

Затвердження місцевими органами влади правил утримання тварин взагалі уявляється недоцільним, оскільки призводить до того, що на різних територіях країни діють різні правила. Незрозуміло, як має діяти власник, який приїздить із твариною до іншого міста з іншими правилами утримання; чи можуть його одразу на в'їзді до нового населеного пункту притягнути до відповідальності за порушення правил, які можуть суттєво відрізнятися від тих, які діють у місті реєстрації тварини.

У сфері регулювання утримання домашніх тварин існує багато прогалин. З огляду на тему дисертаційного дослідження, доречно було би продемонструвати недосконалість правил на прикладі утримання собак потенційно небезпечних порід. Наразі гострою та актуальною в Україні є проблема утримання небезпечних собак бійцівських, сторожових, службових порід, що відповідає критеріям, наявність яких визначає підвищену небезпеку тієї чи іншої діяльності. Специфічні (шкідливі) якості собак окремих порід обумовлені їх природними особливостями – високим ступенем агресивності, фізичною силою, витривалістю, низьким больовим порогом та ін. Шкідливість вищезазначених домашніх тварин збільшується при спеціальній підготовці, в результаті якої зростає ступінь їх агресивності стосовно людини, а поведінка коригується так, щоб найбільш ефективно (з точки зору власника) використовувати їх природні (генетичні) особливості.

Стаття 1187 ЦК України визнає джерелом підвищеної небезпеки утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб [85].

Підвищена небезпека окремих тварин обумовлена тим, що вони володіють специфічними фізичними якостями (великі розміри, хижацькі інстинкти), природними властивостями (гострі ікла, кігті, люті), пристосовані до захисту.

При цьому поведінка тварини не може повністю контролюватися людиною, оскільки її існування як складного біологічного об'єкта повністю відповідає природним законам біології, а поведінка обумовлена різноманітними природними рефlekсами та інстинктами. Необхідно визнати, що собаки потенційно небезпечних порід, належать до джерел підвищеної небезпеки, а їх утримання є діяльністю, що створює підвищену небезпеку для оточуючих. Людина володіє обмеженою можливістю впливати на поведінку тварин, що не може перебувати під абсолютним контролем. Шкідливість тварини визначається тим, що вона, як представник живої природи, володіє природними особливостями, а її поведінка підкоряється законам біології, що створює об'єктивну підвищену небезпеку завдання шкоди оточуючим.

Відповідно до зазначених методичних рекомендацій потенційно небезпечні собаки – це собаки, які належать до порід собак, визнаних потенційно небезпечними, а також особини, які мають фенотипічні ознаки цих порід. Службові собаки та собаки бійцівських порід є джерелом підвищеної небезпеки. Перелік таких порід наводиться у додатку до методичних рекомендацій:

1. Акіта – іну.
2. Американський бульдог.
3. Американський стафордширський тер'єр.
4. Англійський мастиф.
5. Аргентинський дог.
6. Бельгійська вівчарка.
7. Бернський зенненхунд.
8. Бордоський дог.
9. Бразильська філа.
10. Бульмастиф.
11. Бультер'єр.
12. Доберман.
13. Кавказька вівчарка.
14. Кане корсо.

15. Мастіно неаполетано.
16. Московська сторожова.
17. Німецька вівчарка.
18. Німецький дог.
19. Перо преса канаріо.
20. Південноруська вівчарка.
21. Пітбультер'єр.
22. Різеншнауцер.
23. Родезійський ріджбек.
24. Ротвейлер.
25. Середньоазіатська вівчарка.
26. Тосаїну.
27. Чорний тер'єр.
28. Німецький боксер.
29. Фокстер'єр.
30. Ягтер'єр німецький.
31. Метиси вищезазначених порід з явними фенотипічними ознаками.

Відповідно до зазначених рекомендацій, собаки, що визнані небезпечними – це собаки, які вже проявили неспровоковану агресію до людей і тварин, що підтверджено відповідним протоколом (актом), складеним з дотриманням вимог законодавства України.

Важливою характеристикою поведження собаки є її адаптованість в умовах населеного пункту, у т.ч. собак потенційно небезпечних порід. Відповідно до Методичних рекомендацій з розроблення правил утримання домашніх тварин у населених пунктах, адаптованість собаки в умовах населеного пункту – це перевірка мінімально необхідного переліку навичок, виконання яких дозволяє визначити стан нервової системи собаки, його керованість, ступінь безпеки собаки стосовно його власника й оточення, а також наявність у самого власника навичок керування собакою – визначається шляхом тестування за встановленою

програмою. Ця процедура передбачається окремо у кожному населеному пункті органами місцевого самоврядування [202].

Доцільно зазначити також, що відповідно до Методичних рекомендацій з розроблення правил утримання домашніх тварин у населених пунктах, придбання порід собак, які визнано потенційно небезпечними, дозволяється лише особам, які досягли 18-річного віку та пройшли спеціальне навчання у кінологічних організаціях. Особи, яким дозволено утримувати собак, визнаних потенційно небезпечними, повинні обов'язково бути членами кінологічних клубів та об'єднань і мати рекомендації від цих організацій.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначає, що супроводжувати домашню тварину може особа, яка досягла 14-річного віку та забороняє залишати їх без нагляду. При цьому нічого не згадується про супроводження собак, віднесених до порід, що становлять потенційну небезпеку.

Якщо говорити про відшкодування шкоди, завданої потенційно небезпечними собаками, то слід визнати правильним посилання на ст. 1187 ЦК під час задоволення позовних вимог щодо відшкодування шкоди, заявлених особами, які постраждали від службових собак та собак бійцівських порід, оскільки їх утримання визначено законодавцем як джерело підвищеної небезпеки (порядок їх утримання визначено законами). Відповідальність за порушення правил тримання собак і котів встановлена ст. 154 КУпАП, а правила утримання домашніх тварин відповідно до вимог ст. 9 закону «Про захист тварин від жорстокого поводження» встановлюються органами місцевого самоврядування.

У разі виникнення сумнівів щодо питання, чи є собака службовим або його порода бійцівською, у випадках, коли ці обставини мають значення для правильного вирішення справи, слід звертатися за відповідним роз'ясненням до фахівців у порядку, визначеному процесуальними нормами. Необхідно врахувати, що інші домашні тварини не визнаються такими, що створюють підвищену небезпеку [203].

Однак, незважаючи на настання відповідальності та обов'язок відшкодування шкоди, більшість власників тварин нехтують правилами їх

утримання. Останнім часом вражає кількість повідомлень про випадки нападів тварин, які стають причиною тілесних ушкоджень у людей, а іноді й смерті. Така ситуація виникла через низку факторів. Більшість власників, навіть якщо їхня тварина завдала шкоди здоров'ю людини, несуть лише адміністративну відповідальність. Так, ст. 154 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення порядку утримання собак та котів [146]. Розмір штрафу, передбаченого зазначеною статтею, не відповідає характерові завданої шкоди. Порушення правил утримання, наслідком якого є заподіяння шкоди здоров'ю людей або їх майну, а так само повторне протягом року вчинення такого порушення тягнуть за собою накладення штрафу з конфіскацією тварин.

Ще однією законодавчою прогалиною у регулюванні утримання потенційно небезпечних собак є відсутність обов'язкової реєстрації тварин, що дає можливість власникові відмовитися від тварини у разі вчинення нею акту агресії проти людини або іншої тварини, та таким чином уникнути відповідальності [204].

З огляду на вищенаведене, абсолютно доречні зміни було запропоновано внести до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» народним депутатом України Р.П. Зозулею (посв. № 268) проектом Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання поводження з собаками потенційно небезпечних порід» [205]. Пропонується ввести до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» серед інших такі зміни та доповнення:

у статті 9 частину першу доповнити абзацами 1 – 2 такого змісту:

«zareєструвати собаку та пройти процедуру електронної ідентифікації (чіпування) у місцевому органі виконавчої влади чи в уповноважених на це установах, підприємстві, організації;

пройти процедуру обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, якої може бути завдано третім особам (для власників деяких порід собак). Порядок та перелік порід собак, власники яких зобов'язані пройти

процедуру обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, якої може бути завдано третім особам, визначається Кабінетом Міністрів України;».

Тут варто зазначити, що однією з особливостей правового регулювання відшкодування шкоди, завданої тваринами, є законодавче закріплення обов'язкового страхування цього виду цивільно-правової відповідальності. Однак, враховуючи, що найбільш поширеними носіями завдання шкоди є собаки, нормативно закріплене обов'язкове страхування від шкоди, завданої лише цими тваринами. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 9 липня 2002 р. «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, якої може бути завдано третім особам» [206] закріплюються умови, порядок страхування та проведення страхових виплат внаслідок настання страхового випадку. Обов'язкове страхування відповідальності власників собак за шкоду, якої може бути завдано третім особам, здійснюється з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої життю, здоров'ю та/або майну третіх осіб. Згідно із цією постановою наявність страхового полісу є обов'язковим документом для реєстрації собак, а, відповідно, й необхідною умовою для утримання громадянами цих тварин на законних підставах.

Зазначеним проектом Закону «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання поводження з собаками потенційно небезпечних порід», пропонується також ввести до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» статтю 9-1 «Особливості утримання собак, породи яких визнано потенційно небезпечними, та собак, визнаних небезпечними» та викласти її у такій редакції:

Власник потенційно небезпечної породи собаки або собаки, визнаної небезпечною, зобов'язаний:

зареєструвати собаку та пройти процедуру електронної ідентифікації (чіпування) у місцевому органі виконавчої влади чи в уповноважених на це установах, підприємстві, організації;

підтвердити адаптованість собаки в умовах населеного пункту, шляхом тестування за визначеною програмою;

пройти процедуру обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, якої може бути завдано третім особам, згідно з вимогами чинного законодавства;

виводити собаку за межі квартири, території подвір'я, організацій, підприємств тощо на короткому повідку (не більше 1,2 м) з наявними ідентифікуючими позначками на нашійнику та в наморднику.

Поводження із собаками потенційно небезпечних порід та собак, визнаних небезпечними, здійснюється із вжиттям додаткових запобіжних заходів (укріплений поводок і нашійник, утримання у приміщеннях, що унеможливають вільного виходу тварини, тощо), що забезпечують безпеку інших тварин і громадян.

Забороняється здійснювати супровід собак потенційно небезпечних порід та які визнані небезпечними громадянам:

що не мають свідоцтва про проходження спеціального навчання;

що не мають медичного висновку про відсутність протипоказань, пов'язаних із психічним захворюванням, алкоголізмом, наркоманією або токсикоманією;

що є неповнолітніми або визнаними судом у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними.

Вищезазначеним проектом пропонується також статтю 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» доповнити частиною 4 такого змісту:

Собаки потенційно небезпечних порід не можуть знаходитися у власності або на іншому речовому праві в осіб:

що не мають медичного висновку про відсутність протипоказань, пов'язаних із психічним захворюванням, алкоголізмом наркоманією або токсикоманією;

визнаних судом в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними.

Статтю 13 доповнити частинами 5 – 6 такого змісту:

Угоди, предметом яких є собаки потенційно небезпечних порід, здійснюються у простій письмовій формі.

Заборонено відчуження (продаж, дарування, міна тощо) собак потенційно небезпечних порід громадянам:

молодше 18 років;

що не має свідоцтва (посвідчення, довідки) про проходження в кінологічних центрах (клубах) спеціального навчання, що забезпечує безпечне для інших тварин і громадян поводження із цими тваринами;

що не має медичного висновку про відсутність протипоказань, пов'язаних із психічним захворюванням, алкоголізмом, наркоманією або токсикоманією для здійснення поводження із собаками потенційно небезпечних порід;

визнаним судом в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними.

З усіма вищенаведеними пропозиціями слід погодитися. Для врегулювання проблеми утримання собак потенційно небезпечних порід необхідно внести вищезазначені зміни до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а також збільшити санкцію ст. 154 КУпАП «Порушення правил утримання собак і котів». Вважається також за доцільне передати Міністерству екології та природних ресурсів України повноваження розробки єдиних загальнодержавних правил утримання тварин, із визначенням та деталізацією особливостей утримання потенційно небезпечних собак. Усі вищенаведені заходи та пропозиції спрямовано на зниження ймовірності завдання шкоди, та сприятимуть захистові прав та інтересів потерпілих від завдання шкоди та захистові прав та інтересів потерпілих від зазначених тварин.

До дозвільних повноважень у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна віднести:

1) видачу дозволів на проведення наукових експериментів над тваринами.

Незважаючи на те, що Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» чинний уже 10 років, Порядку видачі дозволів на проведення наукових експериментів над тваринами так і не існує. Наказом Міністерства освіти та науки України від 5 червня 2013 р. № 686 «Про Порядок видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами» [207] на Державне агенство з питань електронного урядування України було покладено забезпечення розроблення та подання в установленому порядку на розгляд Міністерства проекту постанови Кабінету Міністрів України щодо затвердження Порядку видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами.

Цілком зрозуміло, якби прикро не було, що протягом усього часу дії Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» експериментальні дослідження на тваринах проводилися без отримання дозволу. Більше того, КМУ поданий Проект Закону про внесення змін до деяких законів України, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру № 2887 від 18.05.2015 р. [208]. Цей законопроект спрощує дозвільну систему, серед іншого у ньому пропонується скасувати необхідність отримання дозволу на роботу з експериментальними тваринами в науково-дослідних цілях.

2) надання дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу.

У межах своїх повноважень Мінприроди надає певні адміністративні послуги у сфері поводження з тваринами. Серед них – надання дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу. Зазначена адміністративна послуга регулюється Наказом Мінекобезпеки України від 26 травня 1999 р. № 115 «Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення» [209];

3) надання дозволів на проведення заходів із залученням тварин.

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», а також до «Положення про Державну ветеринарну та

фітосанітарну службу України» (пп. 33, 34 ст.4) Держветфітослужба видає дозволи на проведення заходів із залученням тварин.

Видача такого дозволу здійснюється відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [210] та відповідно до Порядку видачі дозволу на проведення заходів із залученням тварин [211]. Порядок визначає процедуру видачі, переоформлення, видачі дубліката чи анулювання дозволу на проведення заходів із залученням тварин. Дозвіл надається для проведення виставок, змагань тварин, ярмарок, аукціонів, вистав із тваринами, що мандрують, на пересувні зоопарки тощо.

Рішення про видачу або відмову у видачі зазначеного дозволу приймає головний державному інспектор ветеринарної медицини відповідного територіального органу на основі акта проведеної перевірки, в якому зазначається стан здійснення ветеринарно-санітарних заходів, а в разі, коли заходи не здійснювалися, – детальний опис виявлених порушень з посиланням на відповідну вимогу законодавства. Перевірка здійснюється державними інспекторами ветеринарної медицини, яких для проведення зазначеної перевірки призначає головний державний інспектор ветеринарної медицини протягом двох робочих днів з моменту одержання документів від заявника.

Підсумовуючи вищенаведене, можна сказати, що у сфері захисту тварин від жорстокого поводження органи, що здійснюють управління цією сферою, наділені широким колом повноважень, завдяки чому мав би досягатися високий ступінь організації діяльності. Однак, аналіз положень законодавства та практики здійснення усіх вищенаведених повноважень, указує на існування суттєвих недоліків, які потребують подальшого усунення.

2.3. Засади взаємодії органів державної влади та громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження

Розділ V Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» присвячений громадському контролю у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Громадський контроль у сфері державного управління – досить нове надбання суспільства. Нормативного закріплення він набув лише на початку ХХ ст. Громадський контроль, на відміну від контролю державних спеціалізованих органів, найчастіше проводиться в опосередкованій формі, коли контролююча структура через певні компетентні державні органи впливає на стан справ у тій або іншій сфері (об'єкті), який контролювала.

Відповідно до ст. 33 Закону громадський контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється громадськими інспекторами з охорони довкілля.

Діяльність громадських інспекторів регламентується Положенням про громадських інспекторів з охорони довкілля [212]. Громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід природоохоронної роботи та пройшли співбесіду в органах Держекоінспекції. Особи, які бажають стати громадськими інспекторами подають до відповідного органу Держекоінспекції письмову заяву та подання організації, яка їх рекомендує, або письмове клопотання державного інспектора з охорони навколишнього природного середовища.

Громадські інспектори призначаються Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища, який здійснює керівництво Держекоінспекцією та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди відповідно з керівниками структурних підрозділів органу Держекоінспекції та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства. Громадські інспектори з охорони навколишнього природного середовища отримують посвідчення терміном на один рік із щорічним продовженням за наслідками своєї роботи, посвідчення містить інформацію про територію, у межах якої інспектор здійснює повноваження. За свою роботу інспектори не отримують заробітну платню.

Громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами Держекоінспекції, іншими державними органами, які здійснюють контроль за

охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями. Кожен інспектор закріплюється за відповідним підрозділом органу Держекоінспекції або за державним інспектором з охорони навколишнього природного середовища, сфера діяльності яких збігається з напрямком природоохоронної діяльності громадського інспектора.

Під час здійснення своєї діяльності громадські інспектори з охорони довкілля мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення.

Відповідно до ст. 255 КУпАП «Особи, які мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення» громадський інспектор з охорони довкілля може складати протокол про адміністративне правопорушення у сфері захисту тварин від жорстокого поводження за:

ст. 85 КУпАП «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу»;

ст. 88-1 КУпАП «Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах»;

ст. 89 КУпАП «Жорстоке поводження з тваринами» (стосовно диких тварин).

Ці протоколи розглядаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів – Державною екологічною інспекцією.

Громадські інспектори з охорони довкілля у сфері захисту тварин від жорстокого поводження:

а) беруть участь у проведенні спільно з працівниками державних установ ветеринарної медицини рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про захист тварин від жорстокого поводження;

б) надають допомогу органам державного контролю у сфері захисту тварин від жорстокого поводження в діяльності щодо запобігання правопорушенням у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Стаття 34 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» регламентує здійснення контролю громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Необхідно сказати, що в Україні уже існують прецеденти утворення міськими радами інституту громадських інспекторів у сфері поводження з тваринами. Так, наприклад, Чернівецькою міською радою затверджено рішення про Положення про громадських інспекторів у сфері поводження з тваринами у місті Чернівцях [213].

Відповідно до Положення громадські інспектори у сфері поводження з тваринами створюються при Інспекції з благоустрою при виконавчому комітеті Чернівецької міської ради, з метою координації роботи громадськості, широкого залучення її до розробки та виконання заходів стерилізації й супроводу безпритульних тварин (стерилізовані тварини, які повертаються до попереднього ареалу перебування, обов'язково повинні легко візуально ідентифіковуватися та знаходитися під опікою фізичної або юридичної особи) і вирішення проблем з утриманням домашніх та інших тварин, що містить у собі заходи стосовно здійснення контролю за кількістю тварин шляхом ведення їх обліку і всебічного моніторингу, регулювання кількості безпритульних тварин шляхом їх відлову, стерилізації та утримання у притулках або міні-притулках тощо.

Громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18-ти років, мають досвід у сфері захисту тварин та пройшли співбесіду в Інспекції з благоустрою при виконавчому комітеті міської ради.

Громадські інспектори призначаються керівником Інспекції та отримують посвідчення громадського інспектора у сфері поводження з тваринами у м. Чернівцях. Вони виконують роботу у порядку громадського доручення, без увільнення від основної роботи і без додаткової оплати праці. У разі виявлення порушень Правил утримання домашніх тварин у м. Чернівці та іншого

законодавства у сфері поводження з тваринами інспектори зобов'язані повідомляти про це правоохоронні органи та інші органи для відповідного реагування.

Інспектори уповноважені також брати участь у проведенні спільно з працівниками Інспекції та правоохоронних органів рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства у сфері поводження з тваринами, дотриманням Правил утримання домашніх тварин у м. Чернівці, а також самостійно проводити перевірки та відповідно до ст. 89 та 154 КУпАП брати участь (а не складати самостійно, на відміну від інспекторів з охорони довкілля) у складанні протоколів, уповноваженими на те особами про порушення законодавства у сфері поводження з тваринами, Правил утримання домашніх тварин у м. Чернівці, для притягнення винних до відповідальності.

Громадські інспектори у сфері поводження з тваринами у м. Чернівці також уповноважені:

надавати допомогу працівникам Інспекції у сфері захисту тварин, сприяти у виявленні фактів порушення Правил утримання домашніх тварин, фактів жорстокого поводження з тваринами та запобігати вчиненню таких фактів;

брати участь у підготовці Інспекцією та правоохоронними органами матеріалів до суду про відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства у сфері поводження з тваринами, Правил утримання домашніх тварин у місті;

роз'яснювати громадянам вимоги законодавства про захист тварин від жорстокого поводження з тваринами, Правила утримання домашніх тварин, їхні права та обов'язки;

одержувати в установленому порядку інформацію про стан утримання власниками та опікунами домашніх і безпритульних тварин, джерела негативного впливу на них та заходи, що вживаються для поліпшення стерилізації й супроводу безпритульних тварин [213].

У теоретичному плані виокремлення категорії адміністративно-правового статусу громадських організацій вбачається виправданим передусім тому, що в узгодженості з діючим законодавством України громадські організації стали невід'ємною частиною суб'єктів адміністративного права.

Вони є не тільки підконтрольними та піднаглядовими суб'єктами управління, але й самі представляють та захищають свої законні інтереси та інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах, беруть участь у політичній діяльності, проводять масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо). На думку Є.Є. Додіної, громадські організації повинні розглядатись як особливі суб'єкти управлінських відносин, функціонуючих у рамках системи адміністративно-правових норм [214].

Суб'єкти адміністративного права стають суб'єктами адміністративно-правових відносин тоді, коли вони мають практичну можливість реалізувати свою адміністративну правоздатність у рамках конкретних адміністративних правовідносин. Громадські організації належать до колективних суб'єктів.

В.М. Гаращук у своєму дисертаційному дослідженні визначає адміністративно-правовий статус громадської організації як правове положення громадської організації у відносинах із суб'єктами виконавчої влади, врегульоване нормами конституційного та адміністративного права. Адміністративно-правовий статус громадських організацій розглядається як частина загального правового статусу громадських організацій.

У своєму дисертаційному дослідженні автор говорить про те, що громадський контроль потребує свого подальшого розвитку. На думку В.М. Гаращука, доречно було би підготувати законопроект «Про громадський контроль в Україні», де на законодавчому рівні слід закріпити напрямки контрольної діяльності громадських контролюючих утворень, принципи та правила здійснення такого контролю, його юридичного оформлення, взаємодії громадськості з правоохоронними органами та спеціалізованими контролюючими структурами, механізм відповідальності державних структур та їх посадових осіб за невиконання або неякісне чи несвоєчасне виконання законних вимог

громадськості тощо. Можливий і інший напрямок: розробити узагальнюючий законопроект «Про контроль в Україні», де ці питання виокремити у самостійний розділ [215, с. 8]. Ця пропозиція видається цілком слушною, адже практика показує, що саме громадяни демонструють найбільш свідоме та відповідальне ставлення до ситуації із жорстоким поводженням з тваринами, та є своєрідним каталізатором діяльності уповноважених органів у цій сфері.

В.М. Гаврашук виокремлює також звернення громадян як різновид громадського контролю. Звернення громадян за захистом своїх прав у сфері державного управління є особливим способом забезпечення законності та дисципліни в державному управлінні, який суттєво відрізняється від державного контролю та нагляду. Різниця полягає у тому, що ініціаторами перевірок у цьому разі є не державні утворення і навіть не громадські об'єднання, а окремі фізичні особи, а також у тому, що, не маючи адміністративно-владних повноважень, громадяни ніяких перевірок або інших контрольних дій не здійснюють.

Звертаючись до компетентних органів з пропозиціями, заявами та скаргами, вони лише сигналізують про виявлені ними порушення законності та дисципліни, надаючи змогу повноважним державним органам розібратися у суті справи. Зрозуміло, що громадяни нікому не дають обов'язкових до виконання вказівок, нікого не притягують до відповідальності. Їх контрольні повноваження обмежуються виявленням правопорушень та інформуванням про них компетентних структур. Назвати такі дії контролем можна лише умовно. В.М. Гаврашук пропонує визнати їх «скороченим контролем», «квзіконтролем» [215, с. 19].

Контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження може здійснюватися громадськими організаціями, статутною метою яких є захист тварин від жорстокого поводження.

Засади діяльності громадських організацій визначаються Законом України «Про громадські об'єднання» [216]. Відповідно до зазначеного Закону громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадське об'єднання – це добровільне об'єднання

фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Громадські організації у сфері захисту тварин від жорстокого поводження:

беруть участь у проведенні державними органами управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями планів і заходів, пов'язаних із захистом тварин від жорстокого поводження;

ставлять перед відповідними органами державної влади питання про конфіскацію тварин та відповідальність осіб, які їх утримують, відповідно до чинного законодавства, у разі виявлення фактів жорстокого поводження з тваринами; подають до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про захист тварин від жорстокого поводження, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій.

Громадські організації, статутною метою яких є захист тварин від жорстокого поводження, мають право одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації ними своїх статутних цілей і завдань. Діяльність громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

Так, наприклад у м. Одеса діють такі зоозахисні організації [217, с. 11]:

«Союз захисту тварин м. Одеси»

Голова С.А. Хімченко

Заступник І.М. Момот

Тел. 8(0482) 63-06-41;

«Одеське товариство захисту тварин»

Голова Т.А. Волошина

Тел. 8-097-296-21-32;

«Рада опікунів безпритульних тварин м. Одеси»

Голова Н.І. Мельниченко та ін.

Громадські організації захисту тварин м. Одеси брали участь у Програмі охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одеса на 2007 – 2015 рр. Так, на базі управління екологічної безпеки Одеської міської ради діяла Координаційна рада, до складу якої входили громадські організації із захисту тварин. Однак, у новій Програмі охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одеса на 2016 – 2021 рр. про такий орган уже не згадується [218]. Вочевидь, Департамент екології та розвитку рекреаційних зон не зацікавлений в ефективній співпраці із зоозахисними організаціями м. Одеса. Більше того, такі громадські організації навіть не брали участі в обговоренні нової Програми, хоча у документі вказані, як співрозробники та учасники.

Відповідно до Програми, зоозахисні організації будуть надавати допомогу при відлові безпритульних тварин та поверненні їх до попереднього ареалу існування, а також організовувати та проводити навчально-просвітницьку роботу та здійснювати інформаційний супровід Програми.

Практика свідчить, що саме громадяни, так звані «опікуни» безпритульних тварин на добровільних засадах супроводжують весь процес регулювання чисельності безпритульних тварин у містах, а саме: викликають службу відлову, надають їм допомогу в ідентифікації нестерилізованих тварин, контролюють процес відправлення тварин до стерилізаційного центру та етапи перебування тварин на карантині і подальше повернення їх у середовище перебування. Тому уявити контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження без участі свідомих громадян, які входять до громадських організацій в зазначеній сфері, видається абсолютно неможливим, адже в силу багатьох чинників ставлення держави в особі її органів до зазначеної проблеми можна сміливо назвати халатним. Завдяки представникам зоозахисних організацій проблеми жорстокого поводження з тваринами, у т.ч. безпритульними, оприлюднюються та регулярно висвітлюються у ЗМІ.

Проблема безпритульних тварин на вулицях міст на теперішній час є надзвичайно гострою. Численні зграї собак становлять небезпеку для жителів

міст, особливо в періоди розмноження. І знову ж таки, цю проблему легко вирішити шляхом стерилізації, яка має численні переваги порівняно з іншими методами:

1) після проведення стерилізації у тварин змінюється гормональний фон. Тварина, що виключена з репродуктивної сфери життєдіяльності не перебуває у таких фізіологічних та психологічних станах як фертильна особина. Це напряду пов'язано з проявами агресії у зграях, адже особина, що не конкурує за партнера, не охороняє виводок, є менш активною у соціальних взаємодіях;

2) біологічний механізм саморегуляції тварин вимагає його вивчення та урахування під час проведення заходів, спрямованих на зменшення кількості безпритульних тварин. Популяція тварин у населених пунктах регулюється не тільки людиною, але й біологічними механізмами. Просторовий розподіл зграй залежить від доступу до харчового ресурсу, для охорони своєї території тварини використовують певні поведінкові патерни. У першу чергу, це ольфакторні сигнали – мічення території, звукові сигнали-попередження, імітація атак тощо;

3) регулювання чисельності безпритульних тварин спрямовано на попередження потенціальних санітарно-епідеміологічних ризиків та конфлікту людина-хижак, що в умовах урбоекосистеми лежить у культурній площині;

4) стерилізація має довгостроковий ефект і в комплексі з адміністративними заходами має привести до очищення вулиць міст від безпритульних тварин.

Програма охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин має передбачати:

а) метод вивчення популяції безпритульних тварин та визначення її чисельності;

б) вимогу про стерилізацію домашніх тварин, які не мають племінної цінності;

в) процедуру реєстрації та маркування безпритульних тварин;

г) масову стерилізацію безпритульних тварин, як єдиний метод регулювання чисельності;

8) створення системи муніципальних притулків для здійснення безповоротного відлову.

Програма передбачає заходи щодо зменшення кількості безпритульних тварин у містах, які базуються на ідеї біостерилізації тварин. Зменшення кількості безпритульних тварин у містах може бути забезпечене лише шляхом постійного комплексного контролю за потоком домашніх тварин та систематичною роботою з регулювання кількості безпритульних тварин. Для цього необхідно регулярно моніторити ситуацію з безпритульними тваринами на вулицях міста, проводити стерилізацію та вакцинацію таких тварин, а для досягнення ідеального результату – створити мережу муніципальних притулків у країні для безповоротного відлову тварин.

Висновки до розділу 2

1) З метою управління та реалізації функцій виконавчо-розпорядчої діяльності у сфері захисту тварин від жорстокого поводження в державі діє розгалужена і різноманітна система органів виконавчої влади, які утворюються залежно від предмета, сфери діяльності та території, на яку поширюються їх повноваження.

Система суб'єктів адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження складається з Верховної Ради України, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадян та громадських об'єднань. У Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» державна політика у сфері захисту тварин від жорстокого поводження розглядається як план, курс дій або напрям дій, прийнятий і дотримуваний владою та проводиться в таких основних напрямках:

контроль за дотриманням законодавства про захист тварин від жорстокого поводження;

встановлення єдиних норм у сфері захисту тварин від жорстокого поводження;

пропаганда гуманного поводження з тваринами, розробка та впровадження освітніх програм з охорони та захисту тварин від жорстокого поводження;

установлення відповідальності за порушення законодавства про захист тварин від жорстокого поводження (ст. 27 Закону).

2) За характером, змістом та способом здійснення повноваження органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження можна класифікувати так:

- 1) повноваження щодо прийняття імперативних рішень;
- 2) повноваження контрольно-оцінювального характеру;
- 3) наглядові повноваження;
- 4) повноваження, які стосуються взаємодії з іншими суб'єктами;
- 5) повноваження, пов'язані з розробкою та затвердженням правил, вимог та стандартів;
- б) дозвільні повноваження.

До повноважень по прийняттю імперативних рішень у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна віднести видання постанов та розпоряджень. До повноважень контрольно-оцінювального характеру у сфері охорони тварин від жорстокого поводження належать: контроль за утриманням та розведенням диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах; контроль за наявністю у юридичних чи фізичних осіб документів, що підтверджують законність набуття диких тварин, у тому числі занесених до Червоної книги України; контроль за наявністю дозвільних документів на утримання та розведення диких тварин.

До наглядових повноважень у сфері захисту тварин від жорстокого поводження відносяться здійснення нагляду Національною поліцією за дотриманням Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». До повноважень, які стосуються взаємодії з ін. суб'єктами у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна віднести: координацію органів виконавчої влади у сфері захисту тварин від жорстокого поводження; сприяння роботі громадських організацій з контролю у сфері захисту тварин від

жорстокого поводження. До повноважень, пов'язаних з розробкою, установленням та затвердженням правил, вимог та стандартів у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна віднести: розробку та затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, до утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та під час їх транспортування; розробку та затвердження правил використання тварин у видовищних заходах; затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, до утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та при їхньому транспортуванні; затвердження плану заходів щодо забезпечення гуманного поводження з безпритульними тваринами; затвердження переліку наукових установ, які мають право проводити дослідження на тваринах; установлення порядку проведення наукових дослідів, експериментів на тваринах; затвердження альтернативних методів та об'єктів для отримання наукових даних; встановлення порядку проведення заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку.

До дозвільних повноважень у сфері охорони тварин від жорстокого поводження можна віднести: видачу дозволів на проведення наукових експериментів над тваринами; надання дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу; надання дозволів на проведення заходів із залученням тварин.

3) Громадські організації, статутною метою яких є захист тварин від жорстокого поводження, мають право одержувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації ними своїх статутних цілей і завдань. Діяльність громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження здійснюється відповідно до законодавства України на основі їх статутів.

Практика показує, що саме громадяни, так звані «опікуни» безпритульних тварин на добровільних засадах супроводжують весь процес регулювання чисельності безпритульних тварин у містах. А саме, викликають службу відлову,

надають їм допомогу в ідентифікації нестерилізованих тварин, контролюють процес відправлення тварин до стерилізаційного центру та етапи перебування тварин на карантині і подальше повернення їх в середовище перебування. Тому уявити контроль у сфері захисту тварин від жорстокого поводження без участі свідомих громадян, які входять до громадських організацій у зазначеній сфері видається абсолютно неможливим, адже в силу багатьох чинників, відношення держави в особі її органів до зазначеної проблеми, можна сміливо назвати халатним. Завдяки представникам зоозахисних організацій проблеми жорстокого поводження з тваринами, в т.ч. безпритульними, оприлюднюються та регулярно висвітлюються у ЗМІ.

РОЗДІЛ 3

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

Практично усі суспільні відносини підлягають правовому регулюванню. Звичайно, певні сфери життєдіяльності людини не регулюються та й не мають регулюватися правовими нормами, до них належать відносини, основою яких є емоційні переживання. Відносини, які ж регулюються правовими нормами, розраховано на позитивну правову поведінку суб'єктів зазначених правовідносин. Однак, не всі суб'єкти права співвідносять свою поведінку з нормами законодавства, у результаті чого їх діяння суперечать вимогам нормативно-правових актів і підлягають відповідальності.

У контексті дисертаційного дослідження вбачається за необхідне проаналізувати відповідальність за порушення нормативно-правових приписів у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, а конкретно – за жорстоке поводження з тваринами. Стаття 35 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» говорить, що за порушення вимог, передбачених даним нормативно-правовим актом, винні особи несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність.

У цілому інститут адміністративної відповідальності щодо правопорушень в зазначеній сфері є досить актуальним у правовій науці, що обумовлено проблемами неконтрольованого зростання чисельності безпритульних тварин, зокрема у міських та приміських зонах, відповідно численних випадків жорстокого поводження з ними та регулярних випадків порушення правил тримання тварин. Увага до зазначених правопорушень має підвищуватися з урахуванням значного їх поширення та низьким або практично відсутнім рівнем реагування органів державної влади у даній сфері. Недостатність заходів, спрямованих на боротьбу з адміністративними правопорушеннями, також сприяє їх збільшенню.

У правовому аспекті у боротьбі з адміністративними правопорушеннями слід здійснювати насамперед профілактичні заходи, які відіграють найважливішу роль у попередженні правопорушень, а саме: встановлення правил поведження з тваринами, що виключають жорстокість у всіх сферах діяльності; регулювання чисельності диких тварин і тварин, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах повністю або частково створюваних діяльністю людини; створення системи притулків для тварин; ліцензування господарської діяльності, пов'язаної з використанням та утриманням домашніх тварин; установлення єдиних норм у сфері захисту тварин від жорстокого поведження; пропаганда гуманного поведження з тваринами, розробка та впровадження освітніх програм з охорони та захисту тварин від жорстокого поведження.

Відтак, поряд з адміністративними стягненнями, які застосовуються за вчинення правопорушення до загальних суб'єктів останнього у сфері охорони тварин від жорстокого поведження, і передбачені ст. 24 КУпАП (попередження; штраф; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (у т.ч. тварини), а також грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення), мають незалежне і самостійне місце заходи впливу, що застосовуються виключно до неповнолітніх правопорушників, зазначені заходи здійснюються у формі та порядку, передбаченими законом, і визначені адміністративно-процесуальними нормами [219, с. 21].

Заходи адміністративного впливу – це примусові заходи, застосовувані уповноваженими державними органами та їх посадовими особами до фізичних, юридичних осіб та організацій з метою попередження і припинення встановлених законом або іншим нормативно-правовим актом правил і норм у різних сферах, у тому числі у галузі охорони прав і свобод людини і громадянина, захисту всіх форм власності, забезпечення громадського порядку, державної фінансової (податкової) дисципліни, охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки тощо [220, с. 159].

Однією з найгостріших проблем у сфері захисту тварин від жорстокого поводження є питання адміністративної та кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, визначення критеріїв їх розмежування.

Адміністративна відповідальність є важливим інструментом державного управління. М.М. Студенікіна під адміністративною відповідальністю розуміє застосування частини заходів адміністративного примусу [221, с. 88]. На думку С. Потапової, до цього визначення необхідно додати ще й застосування заходів впливу до неповнолітніх і адміністративно-дисциплінарних заходів до окремих категорій працівників [222, с. 40]. О.І. Галаган вважає, що адміністративна відповідальність – це застосування у певному порядку уповноваженими на це органами і службовими особами адміністративних стягнень, передбачених санкцією адміністративно-правової норми, до винних у вчиненні адміністративних проступків, які містять державний і громадський осуд, засудження їх особи і протиправного діяння, що має прояв у негативних для них наслідках має на меті їх покарання, виправлення і перевиховання тощо [223, с. 41].

В.Б. Авер'янов стверджує, що адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність юридичних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [224, с. 430].

Наряду із загальними ознаками юридичної відповідальності, для адміністративної відповідальності характерним є ряд ознак, притаманних лише їй:

а) підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є вчинення адміністративного проступку. Відповідно до ст. 9 КУпАП, адміністративний проступок – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права та свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [146];

б) до винних у вчиненні адміністративних проступків застосовуються адміністративні стягнення, передбачені ст. 24 КУпАП;

в) між правопорушником та органом, який накладає адміністративне стягнення відсутні службові відносини або відносини залежності;

г) притягнення до адміністративної відповідальності у більшості випадків відбувається у позасудовому порядку. Законодавство передбачає особливий спрощений порядок притягнення.

У контексті дисертаційного дослідження визначення функцій адміністративної відповідальності має дуже важливе значення, адже саме функції юридичної відповідальності є одним із головних теоретичних критеріїв розмежування її видів. Цей критерій стане в нагоді при розмежуванні адміністративної та кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами.

Функції юридичної відповідальності можна визначити як цілеспрямований вплив юридичної відповідальності за допомогою встановлених у чинному законодавстві засобів на суспільні відносини, поведінку людей, мораль, правосвідомість, культуру для досягнення певного результату [225, с. 161].

Серед різноманітних підходів до класифікації функцій юридичної відповідальності на особливу увагу заслуговує класифікація М.П. Тихомирової, яка поділяє функції юридичної відповідальності на дві групи. До першої групи функцій належить карна, регулятивна, превентивна та відновлювальна функції, а до другої – виховна. При цьому автор наголошує, що виховна функція є загальносоціальною функцією юридичної відповідальності, а охорона правопорядку, запобігання правопорушенням, відновлення порушених суспільних відносин – виступають як класифікуючий критерій юридичної відповідальності. [226, с. 9].

Коли мова йде про заходи адміністративної відповідальності, то основною метою застосування таких заходів є виховання правопорушника в дусі поваги і дотримання вимог чинного законодавства. Інші функції юридичної відповідальності мають додатковий характер. Однак, якщо вести мову про

кримінальну відповідальність, то на перший план виходить карна (штрафна) функція. Кожному виду юридичної відповідальності притаманний цілий ряд функцій, однак критерієм розмежування видів юридичної відповідальності є ступінь їх прояву у кожному окремому виді. Так, наприклад, у цивільно-правовій відповідальності важливу роль відіграє відновлювальна (компенсаційна) функція і це не означає, що карна функція не притаманна такому виду відповідальності, просто ступінь її прояву є нижчим.

А.Б. Агапов виокремлює такі функції адміністративної відповідальності: превентивну, альтернативну, обмежувальну і правозахисну [227, с. 12]. О.І. Миколенко виокремлює такі функції: виховну, регулятивну, карну, превентивну, альтернативну, відновлювальну (компенсаційну) [228, с. 27].

У своїй статті В.О. Продаєвич детально розглядає специфіку прояву функцій адміністративної відповідальності [225, с. 160]. На перше місце вчена вносить функцію виховання особи, яка вчинила адміністративний проступок, яка має на меті привити, впливаючи на волю та свідомість особи, повагу до загальнообов'язкових правил, що встановлені державою. Слідом іде превентивна функція, якої спрямовано на запобігання адміністративним проступкам у майбутньому як з боку правопорушника, так і інших громадян. Регулятивна функція полягає у встановленні заборон чинити певні дії, тобто держава, встановлюючи заборони, вказує на необхідну програму дій, яка оцінюється прийнятною. Карна функція має на меті покарати правопорушника за вчинення адміністративного проступку та вжити до нього відповідних заходів адміністративної відповідальності. І, нарешті, компенсаційна функція має на меті відновити незаконно порушені права та майнові блага особи.

Як уже було зазначено, ст. 35 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» передбачає кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність за порушення вимог у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. Випадки жорстокого та негуманного ставлення до тварин останніми роками все частішають, що свідчить про руйнування загальноприйнятих принципів моральності у сфері поводження з тваринами.

Жорстоке поводження з тваринами є ознакою падіння громадської моральності суспільства, визначає схильність людей до проявів агресії та цинізму. Надзвичайно прикорм та неприпустимим є процес активізації через соціальні мережі діяльності груп так званих «догхантерів», що пропагують жорстоке поводження з тваринами, шляхом викладення в інтернет відео-матеріалів з демонстрацією безжалісних вбивств та катувань собак.

Головною проблемою поширення жорстокого поводження з тваринами є некараність правоохоронними структурами цих дій, із причин байдужості та не усвідомлення загрози, яка постає перед громадською моральністю, а також проблема розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності в зазначеній сфері. Соціологічне опитування, здійснене Н.С. Бондаренко, показало, що 34% респондентів зазначили, що посилення кримінальної та адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами дозволить вплинути на ефективність дії адміністративно-правових санкцій та кримінальних покарань [229, с. 74].

Жорстоке поводження з тваринами суперечить сформованим у суспільстві фундаментальним принципам гуманного ставлення до тварин та чинному законодавству. Розглядаючи проблему відповідальності за жорстоке поводження з тваринами, необхідно, перш за все, надати визначення цим поняттям. Відповідно до Закону, тварини – це біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові; дикі тварини – тварини, природним середовищем існування яких є дика природа, у тому числі ті, що перебувають у неволі чи напіввільних умовах; домашні тварини – собаки, коти та інші тварини, що протягом тривалого історичного періоду традиційно утримуються і розводяться людиною, а також тварини видів чи порід, штучно виведених людиною для задоволення естетичних потреб і потреб у спілкуванні, що, як правило, не мають життєздатних диких популяцій, які складаються з особин з аналогічними морфологічними ознаками, та існують тривалий час у їх природному ареалі; сільськогосподарські тварини – тварини, що утримуються та

розводяться людиною для отримання продуктів і сировини тваринного походження; безпритульні тварини – домашні тварини, що залишилися без догляду людини або утворили напіввільні угруповання, здатні розмножуватися поза контролем людини [74].

Закон дає таке визначення жорстокого поводження з тваринами: знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Стаття 7 зазначеного Закону встановлює загальні правила утримання тварин, що виключають жорстокість. Так, відповідно до положень цієї статті Закону, умови утримання тварин мають відповідати їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям. Умови утримання тварин мають задовольняти їх природні потреби в їжі, воді, сні, рухах, контактах із собі подібними, у природній активності та інші потреби. Кількість утримуваних тварин обмежується можливістю забезпечення їм належних умов, а місце утримання має забезпечувати належний простір, температурно-вологісний режим, природне освітлення, вентиляцію та можливість контакту з природним середовищем.

Кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачено ст. 299 КК України «Жорстоке поводження з тваринами», яка зазначає, що знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він посягає на суспільні відносини, що забезпечують загальноприйняті принципи моральності у сфері поводження з тваринами. Предметом злочину є будь-які хребетні тварини, птахи та інші живі істоти, які мають кістковий хребет, головний та спинний

мозок, кровоносну та нервову системи, незалежно від їхньої належності і того, де вони мешкають та з якою метою використовуються. Закон однаково охороняє тварин, які утримуються в домашніх умовах, в зоопарках, на фермах, звірофермах, тих, які використовуються в сільському господарстві, на іподромах, в цирках, і тих, які перебувають у природному середовищі [230, с. 889].

Об'єктивну сторону злочину утворює одне із зазначених діянь:

а) знущання над твариною; б) нацьковування тварин одна на одну.

Знущання має місце у разі вчинення діяння, що завдає тварині істотного болю, має характер мучення. Кримінально-правовою ознакою знущання є застосування жорстоких методів його вчинення, наприклад, шляхом катування, отруєння, що супроводжується болісними муками, заподіяння травм, переломів кінцівок, термічного чи хімічного впливу тощо; шляхом бездіяльності, знущання над твариною може бути вчинене через позбавлення істоти води, корму, повітря.

Для кваліфікації злочину не має значення, вчиняються такі дії щодо своїх власних тварин, тварин інших господарів, безпритульних, диких або тих, які знаходяться у природному середовищі. Норми цієї статті не застосовуються під час проведення наукових дослідів над тваринами, при відстрілі тварин на полюванні або іншому видобутку диких тварин, при забої тварин для ужитку, оскільки зазначені дії підлягають спеціальному законодавчому регулюванню.

Нацьковування тварин одна на одну – це дії, спрямовані на спонукання нападу тварин одна на одну для провокації бою або провокування ворожого стану для нападу на інших диких чи домашніх тварин, які не здатні чинити опір. Злочин визнається закінченим з моменту вчинення будь-якого із зазначених діянь.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, що полягає в жорстокому знущанні над твариною, і бажає його вчинення. Хуліганський мотив при знущанні над тваринами є альтернативною, але кваліфікуючою ознакою, а при вчиненні злочину шляхом нацьковування тварин одна на одну хуліганські або корисливі мотиви визначені в законі як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони

[230, С. 891]. Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, що досягла 16-річного віку.

Аналізуючи санкцію ст. 299 КК України, можна помітити, що найбільш суворим покаранням, передбаченим цією нормою, є «тримання особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства» (ст. 61 КК України «Обмеження волі») строком до двох років. Отже особа що вчинила, злочин проти громадської безпеки, суспільно небезпечне діяння, яке, як свідчить практика, часто пов'язане з прямою небезпекою для життя людей, отримує вкрай невідповідне покарання. До того ж жорстоке поводження с тваринами віднесено законодавцем до злочинів невеликої тяжкості.

Для порівняння можна взяти санкції інших статей КК України, наприклад ст. 295 КК України, яка передбачає штраф до п'ятдесяти неоподаткованих доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років за заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку. Отже, діяння пов'язані із завданням каліцтв, завданням страждань, знущанням над живою істотою, навіть у присутності малолітніх осіб караються менш суворо, аніж злочини, що не несуть таку суспільну небезпеку. Аналізуючи положення вищезазначених статей, важко зрозуміти логіку законодавця, враховуючи той факт, що протягом останніх років неодноразово вносилися проекти Закону України Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України (щодо внесення змін до ст. 89 КУпАП, ст. 299 КУ України).

Варто усвідомити той факт, що жорстоке поводження з тваринами неминуче веде до жорстокого поводження з людьми, більше того, такі злочинці обирають категорії жертв, які не здатні чинити їм опору – дітей та молодих жінок. Відомий художник ХІХ ст. Віл'ям Хоггарт енергійно протестував проти жорстокого поводження з тваринами, стверджуючи, що воно веде до жорстокого поводження з людьми. В 1750 р. він опублікував серію гравюр «Чотири ступені жорстокості», про які він сам писав: «Чотири ступені жорстокості» було створено в надії деякою мірою запобігти тому жорстокому поводженню з бідними тваринами, яке робить

вулиці Лондона відразливими для людського розуму, тільки їх опис спричиняє біль». На першій гравюрі художник зобразив дітей, які знущаються над тваринами невеликих розмірів. На другій зображені підлітки та дорослі люди, які жорстоко завдають побої тваринам великих розмірів – коням, скотині. Третій ступінь жорстокості – злочин одного з героїв попередніх картин, який калічить та вбиває молоду жінку. Останній ступінь показує розтин тіла злочинця в анатомічному театрі, що вважалося за тих часів найганебнішим покаранням [231, с. 41].

Дослідження у сфері психології і кримінології вказують на те, що люди, які здійснюють акти жорстокого поводження стосовно тварин, не зупиняються на досягнутому, та спрямовують свою агресію на людей. Відповідно до точки зору М.В. Виноградова, доктора медичних наук, професора психіатрії, психолога-криміналіста, переважна більшість маніяків, перш ніж вбивати людей, знущалися над тваринами. Спираючись на свої дослідження, відомий вчений наполягає на тому, що таке минуле мають 95% серійних вбивць.

Експерти стверджують в один голос, що такі схильності напряду пов'язані із більш серйозними злочинами, розбіжності існують лише у відсотковому співвідношенні. Так, за даними інституту Сербського, більше 85% маніяків починали шкуродерами [232]. Ці дані наочно підтверджують наявні факти біографії найжорстокіших маніяків, історія рясніє серійними вбивцями, чий жорстокі схильності спочатку було спрямовано на тварин: Чікатіло, Анатолій Сливко, Василь Кулик, Михайло Малишев (людоджер). Усі вони неодноразово були звинувачені у жорстокому поводженні з тваринами. Альберт Де Сальво («Душитель Бостона»), який убив 13 жінок, в юності ловив собак і кішок, саджав їх в коробку, а потім пускав в неї стріли [233]. Серійний вбивця Джефрі Дамер, що убив 17 чоловік, пронизував голови жабам, кішкам і собакам [234]. Деніс Рейдер, який тероризував людей у Канзасі, зізнався, що в дитинстві він повісив собаку і кішку [236]. У ході судового розгляду у справі Лі Бойда Малво, що застрелив з рушниці 10 чоловік, професор психології свідчив, що підліток

«розстрілював з рогатки і, ймовірно, убив безліч кішок, коли йому було близько 14 років» [237].

Насильство серед молоді, яке набуло значного поширення у школах останніми роками, у більшості випадків розпочиналося з жорстокого поводження з тваринами. Школярі-вбивці, такі як Кіп Кінкель із Спрінгфілда (штат Орегон), і Люк Вудхем із Пела (Міссісіпі) мучили тварин, перш ніж відкрити безладну стрільбу по людях [238]. Учні-вбивці Ерік Харріс і Ділан Кліболд, що влаштували масовий розстріл у школі «Колумбайн», внаслідок чого загинули 12 школярів та 20 виявилися пораненими, перш ніж накласти на себе руки, зізналися однокласникам у тому, що нівечили тварин [239].

Із цього приводу доктор Харольд С. Коплевіц, директор Центру вивчення дітей Нью-йоркського університету, зазначає, для усіх випадків розстрілів недавніх років існують певні загальні риси: «Ви маєте справу з дітиною, в якій наявності ознаки агресії стосовно його однолітків, інтерес до вогню, жорстокість до тварин, соціальна ізольованість та багато інших тривожних симптомів, але школа ігнорує їх» [240]. Сумно, що багато хто із цих проявів дитячої жорстокості залишається без уваги, доки ця жорстокість не перейде на людей. У попередньому розділі мова йшла про впровадження загальноосвітніх програм Міністерством освіти і науки України, що мають на меті виховати гуманне та етичне ставлення до природи, як видно з огляду на вкрай неприємний зарубіжний досвід, такі методи є цілком виправданими.

На думку психіатра М.В. Виноградова, вбивцям чотириногих ставлять один із трьох діагнозів: органічні ураження головного мозку, тяжка форма психопатії або шизофренія. Спеціаліст вважає, що таких людей потрібно лікувати у примусовому порядку. І навіть після виходу зі спеціалізованої лікарні вони все життя повинні бути під наглядом у психіатра. «Але для цього необхідно внести відповідні зміни до законодавства, – нарікає Виноградов. – Воно у нас занадто м'яке не тільки у сфері жорстокого поводження з тваринами, але і у сфері психіатрії» [240]. Те ж саме можна сказати і про вітчизняне кримінальне законодавство у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Тієї ж думки психолог Роберт К. Реслер, який займався розробкою «образу» типових серійних вбивць для Федерального бюро розслідувань [241].

Обстеження пацієнтів психіатричних клінік, які неодноразово мучили домашніх тварин, виявило, що усі вони мали високий рівень агресії і стосовно людей [242]. За повідомленням газети «Новий Південний Уельс» дослідження поліції в Австралії показують, що 100 % злочинців, які вчинили вбивство на сексуальному ґрунті у своєму минулому, мали факти жорстокого поводження з тваринами [243].

Низка вчених поділяє таку ж саму думку, серед них Стівен Р. Келлерт з Єльського університету та Алан Р. Фелтхаус із Техаського університету, автори дослідження «Жорстокість щодо тварин у дитячому віці серед злочинців та не злочинців» [244]. У цій роботі розглядається зв'язок між жорсткістю, що проявляється в дитячому віці щодо тварин, і агресивною поведінкою у дорослих злочинців і не злочинців.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене та опираючись на авторитетні думки провідних спеціалістів у галузі права, у медичній галузі можна з упевненістю стверджувати, що санкція ст. 299 КК України є занадто м'якою, внаслідок значного недооцінювання ступеня суспільної небезпеки цієї категорії злочинів.

Стаття 89 КУпАП «Жорстоке поводження з тваринами» передбачає адміністративну відповідальність та зазначає, що жорстоке поводження з тваринами, їх мордування або вчинення інших дій, що призвели до їх мучення, каліцтва чи загибелі, тягнуть за собою накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Об'єктом зазначеного правопорушення, передбаченого КУпАП, є суспільні відносини у сфері охорони тваринного світу. Предметом адміністративного проступку є тварини, як ті, що знаходяться на волі, так і ті, що перебувають у чийсь власності.

Об'єктивна сторона має прояв у таких діях, як жорстоке поводження, мордування тварин, вчинення інших дій із застосуванням жорстоких методів або з

хуліганських мотивів. На відміну від тотожної статті у КК України, з'являється новий термін: «мордування». Під мордуванням тварин можна розуміти діяння, яке має мати завдання фізичного болю та страждань.

До адміністративної відповідальності за цією статтею особи притягаються у разі, коли результатом вчинених дій були наслідки у вигляді скалічення або смерті тварини, або коли тварини зазнавали мук внаслідок такого поводження із ними [245]. Суб'єктом проступку є осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом.

На перший погляд, можна наочно споглядати дублювання однакової норми у різних законодавчих актах. Так як законодавством передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за одне й те саме правопорушення, виявляється складним розмежування жорстокого поводження з тваринами, що кваліфікується як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, з адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 89 КУпАП.

Однак, певна невідповідність між положеннями двох кодексів все-таки помічається. КК України розглядає жорстоке поводження з тваринами, яке навіть не призвело до каліцтва чи загибелі тварини, із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, як злочину тобто суспільно небезпечне діяння. А формулювання відповідної статті у КУпАП відносить більш тяжке по суті діяння – жорстоке поводження з тваринами, яке спричинило їх каліцтво чи загибель, лише до адміністративних правопорушень, протиправної винної поведінки і, як наслідок, передбачає за нього ще менш суворе покарання. І якщо з «хуліганськими мотивами» усе більш-менш зрозуміло, то визначення «жорстоких методів» у законодавстві не наводиться і по-різному тлумачиться науково-практичними коментарями.

Розглядаючи адміністративну та кримінальну відповідальність, слід сказати, що вони певною мірою схожі між собою, для адміністративних та кримінальних правопорушень, як підстав адміністративної та кримінальної відповідальності, характерними є такі спільні ознаки, як суспільна небезпека, протиправність,

караність та винність. Водночас, адміністративна відповідальність відрізняється від кримінальної за своїми нормативними і фактичними підставами. Розбіжність у нормативних підставах є головною. Нормативні підстави адміністративної відповідальності закріплено у нормах адміністративного права: КУпАП, інших законах України та підзаконних актах – указах, постановах, наказах, рішеннях, а кримінальної відповідальності – у статтях КК України.

Що ж до фактичних підстав, то підставою адміністративної відповідальності є конкретний склад адміністративного проступку – протиправної, винної (умисної або необережної) дії чи бездіяльності, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 КУпАП). Фактичною підставою кримінальної відповідальності є злочин – передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Не визнається злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не завдала і не могла завдати істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ст. 11 КК України).

Ступінь суспільної небезпеки є головним критерієм розмежування злочину та адміністративного правопорушення. На відміну від злочинів, адміністративні проступки характеризуються меншим ступенем суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для суспільства, тобто адміністративний проступок характеризується суспільною шкідливістю. Отже, можна стверджувати, що КУпАП містить склади проступків, які не є суспільно небезпечними, а в КК України передбачено норми щодо злочинів, однією з основних ознак яких є суспільна небезпечність діяння.

На думку І.П. Голосніченка, розмежування адміністративних проступків і кримінальних правопорушень (злочинів) лише за ознакою суспільної небезпеки та засобами регулювання (адміністративне та кримінальне право) є недостатнім. Вимоги щодо однорідності суспільних відносин, що визначають предмет

регулювання адміністративного права в його правовому інституті адміністративної відповідальності, не витримані [246, с. 81].

У своїй статті І.П. Голосніченко наводить приклади норм особливої частини КУпАП, які до сфери управління не мають ніякого відношення: ст. 173 «Дрібне хуліганство», ст. 51 «Дрібне викрадення чужого майна», ст. 45 «Ухилення від обстеження і профілактичного лікування осіб, хворих на венеричну хворобу», ст. 42-1 «Виробництво, заготівля, реалізація сільськогосподарської продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації», ст. 42-2 «Заготівля, переробка або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції» [246, с. 81]. На думку автора, ці проступки не є адміністративними, оскільки відносини, що охороняються названими вище нормами, не мають ніякого відношення до державного управління або місцевого самоврядування. Але це і не злочини, оскільки вони не несуть у собі великої суспільної небезпеки. Постає питання, з яким же видом правопорушень у цьому разі ми маємо справу. Правопорушення з невисоким рівнем суспільної шкоди можна розглядати однією з ознак адміністративного проступку [246, с. 81].

Необхідно також відмітити відмінність об'єкта посягань кримінального правопорушення та адміністративного проступку. Варто зазначити, що однією з важливих особливостей адміністративної відповідальності є її тісний зв'язок з організаційно-управлінськими відносинами у суспільстві, які у цілому можна розглядати безпосереднім об'єктом посягання адміністративного проступку. Тому функція органу управління (посадової особи) щодо застосування заходів адміністративної відповідальності становить складовий елемент його управлінської діяльності [247, с. 122].

Характеризуючи об'єктивну сторону адміністративних та кримінальних правопорушень, слід сказати, що як у першому, так і в другому випадках ознаки об'єктивної сторони адміністративного проступку та кримінального правопорушення співпадають, але розрізняються за характером та за ступенем суспільної небезпеки, що знайшло своє відображення у конкретних складах, визначених у чинному адміністративному та кримінальному законодавстві.

Як уже було зазначено, нормами особливої частини КУпАП охоплені проступки, які до сфери управління не належать. Одним із таких є адміністративне правопорушення, передбачене ст. 89 «Жорстоке поводження з тваринами».

Цей проступок за юридичною природою не є адміністративним, оскільки відносини, що охороняються названою вище нормою, не стосуються державного управління або місцевого самоврядування [248]. Крім того, якщо говорити про ступінь суспільної небезпеки, то виникає питання: чому законодавець диференціює ступінь суспільної небезпеки та шкоди в однакових за своєю природою правопорушеннях і яким чином їх можна розмежовувати на практиці? Чому норма, яка описує жорстоке поводження з тваринами, що визнане злочином і передбачене КК України та тягне за собою кримінальну відповідальність, значною мірою повторюється в КУпАП, більше того, передбачає тяжкі наслідки у вигляді каліцтва чи загибелі, визнається адміністративним проступком та тягне за собою адміністративну відповідальність?

Виходячи з особливостей об'єктивної сторони, адміністративними проступками слід визнати тільки порушення правил, стандартів, нормативів, встановлених органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також порушення вимог законів, контроль за виконанням яких покладено на органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Так, наприклад, І.А. Головка запропонувала назву ст. 89 КУпАП сформулювати як «Порушення встановлених правил поводження з тваринами». Такий текстуальний виклад норми, на думку вченої адекватно відобразить її зміст та віднесення до адміністративних правопорушень у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини [4, с. 13]. Однак, як уявляється, зазначене формулювання є доволі абстрактним, тим паче порушення правил утримання домашніх та диких тварин у неволі або напіввільних умовах передбачено КУпАП, тому необхідності адміністративній деліктолізації зазначеної норми не вбачається.

Стаття 9 КУпАП зазначає, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності, тобто підкреслюється схожість ознак окремих адміністративних та кримінальних правопорушень. Такий стан справ доволі часто утруднює розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, негативно позначається на практиці їх застосування. Це зумовлює необхідність серйозного реформування, у першу чергу, інституту адміністративної відповідальності.

У чинних редакціях ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП відсутні істотні ознаки для їх розмежування, що зумовлює різну судову практику при кваліфікації дій, що полягають у жорстокому поводженні з тваринами, а отже порушує принцип справедливості. Ці норми створюють ситуацію, за якої особа за одне і те саме діяння може нести два різних види відповідальності. Отже, постає питання про необхідність внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

На теперішній час, у парламенті зареєстровано проект закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та порушення правил їх утримання)» [249]. За словами авторів законопроекту (Ірини Фаріон, Руслана Кошулинського та ін), документ покликаний удосконалити правові механізми регулювання захисту тварин від жорстокого поводження та дотримання правил їхнього утримання. За станом на теперішній час законопроект відкликано та знято з розгляду.

Законопроект пропонує чітко розмежувати: кримінальній відповідальності підлягає жорстоке поводження з тваринами, їхнє катування та умертвіння, а адміністративній – порушення правил утримання та поводження з тваринами. Водночас жорстокими методами визначаються «заподіяння побоїв, позбавлення їжі або води, вплив термічних факторів або хімічних речовин» [249].

Необхідність приведення положень Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення у відповідність до

положеннями Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який регулює відносини людини із тваринним світом відповідно до сучасних поглядів та європейських стандартів безумовно, є також важливим аргументом на користь внесення змін.

Метою проекту є удосконалення правових механізмів регулювання захисту тварин від жорстокого походження та дотримання правил утримання тварин. Пропонується вилучити із ст. 299 КК України кваліфікуючу ознаку предмета злочину «що належать до хребетних», оскільки в законодавстві відсутній поділ тварин на хребетних та безхребетних, натомість використовується загальний термін «тварини», який охоплює біологічні об'єкти, що належать до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові.

Пропонується також доповнити об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 299 КК України, діянням у формі жорстокого умертвіння тварин – без застосування знеболюючих засобів, що запобігають відчуттю тваринами болю і страху. Через відсутність визначення «жорстоких методів» та «жорстокого умертвіння» в законодавстві, та з метою уникнення неоднакового застосування цієї норми на практиці пропонується доповнити статтю 299 КК України приміткою, в якій розкрити поняття «жорстокі методи» та «жорстоке умертвіння».

Статтю 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення пропонується викласти у новій редакції:

«Стаття 89. Порушення встановлених правил утримання та поводження з тваринами, що виключають жорстокість

Порушення встановлених правил утримання та поводження з тваринами, що виключають жорстокість –

тягнуть за собою накладення штрафу від дев'яти до двадцяти одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.» [249]

Таким чином, пропонується встановити адміністративну відповідальність за порушення вимог Закону України «Про захист тварин від жорстокого

поводження», яким визначено правила утримання тварин та правила поведження з тваринами, що виключають жорстокість.

Як зазначено у пояснювальній записці до проекту закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за жорстоке поведження з тваринами та порушення правил їх утримання)», наслідком прийняття проекту має стати удосконалення правового механізму захисту тварин.

Однак, із новим викладенням норми ст. 89 КУпАП не можна погодитися, адже порушення правил тримання собак і котів у місцях, де це заборонено відповідними правилами, чи понад установлену кількість, чи незареєстрованих собак, або приведення у громадські місця, або вигулу собак без повідків і намордників (крім собак, у реєстраційних свідоцтвах на яких зроблено спеціальну відмітку) чи в невідведених для цього місцях передбачено ст. 154 КУпАП. Санкція зазначеної статті тягне за собою попередження або накладення штрафу на громадян від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб – від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, що спричинили завдання шкоди здоров'ю людей або їх майну, а так само повторне протягом року вчинення порушення із числа передбачених частиною першою цієї статті – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від трьох до п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварин і на посадових осіб – від чотирьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Окрім того, порушення правил утримання диких тварин у неволі або напіввільних умовах також передбачено ст. 88-1 КУпАП «Порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах», а ст. 88-2 «Порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними» передбачає відповідальність

серед іншого і за порушення правил утримання та поводження з тваринами, які належать до зоологічних колекцій.

Дії, які порушують правила поводження з тваринами, що виключають жорстокість, передбачені розділом 3 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» мають бути віднесені до «жорстокого поводження з тваринами» і кваліфікуватися, як злочин, передбачений нормою ст. 299 КК України. До того ж, ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» зазначає, що право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їх оплатного вилучення або конфіскації, проте ст. 299 КК України не передбачає жодного із вищенаведених стягнень.

Перш за все, з огляду на вищенаведене та для створення єдиного більш досконалого понятійного апарату пропонується чітко визначити поняття жорстокого поводження з тваринами. Отже, жорстоке поводження з тваринами – спосіб чи характер дій, обходження, ставлення до тварин, що виражає злобу, лютість і безжалісність та має прояв шляхом: нанесення побоїв, знущання, мордування, отруєння, залякування тварин; нацьковування тварин одна на одну, у тому числі на притравних станціях; примушування до виконання неприродних для них дій, які супроводжуються стражданнями; навмисне каліцтво та поранення тварин; залишення тварин без необхідного догляду, доступу до харчування, повітря та води або в безпорадному стані; розведення тварин з виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання; розведення тварин зі спадково закріпленою агресивністю; проведення генетичних змін на тваринах, що спричиняють їм страждання; добування мисливських та інших диких тварин з порушенням вимог законодавства та навмисного розорювання місць їх мешкання; проведення експериментальних досліджень над тваринами з порушенням вимог законодавства; використання хворих, поранених, покалічених тварин у різноманітних заходах; перенавантаження тяглових та в'ючних тварин вантажами, що перевищують встановлену норму; проведення над твариною медичних маніпуляцій без запобігання непотрібного болю; відмова власника від

тварин, які мають стійку емоційну прив'язаність до господаря; транспортування тварин способами, що порушують встановлені норми та правила; використання технічних засобів, які примушують тварин до перебування у протиприродних позиціях, що викликають страждання, пошкодження тіла тварини або її загибель; використання тварин у релігійних ритуалах; застосування до тварин фармакологічних та механічних засобів допінгу; скормлювання тваринам наркотичних, психотропних та алкогольних речовин; інші дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження.

Необхідно також визначитися із суб'єктами, що вчиняють подібний злочин. Практика свідчить про те, що цей вид кримінального правопорушення вчиняється частіше групою осіб, аніж скоєння однією особою.

У зв'язку з масовими отруєннями безпритульних тварин у містах комунальними службами, внаслідок приховання злочинів, що пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів (адже щорічно із бюджету виділяються кошти в рамках Програми охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин на проведення заходів такого регулювання), пропонується доповнити ст. 299 КК України частиною третьою, яка передбачала б відповідальність особи, що користується службовим становищем для скоєння злочину. Суб'єктом злочину у цьому разі може бути не лише особа, що безпосередньо вчиняє злочин, але й та, яка віддає розпорядження. Таким прикладом є розпорядження про знищення безпритульних тварин негуманним способом під час підготовки до Євро 2012 [250].

Цілком очевидним стає невідповідність покарання, передбаченого санкцією ст. 299 КК України за цей злочин, виникає питання про посилення покарання за жорстоке поводження з тваринами. Важливим аргументом на користь посилення покарання є той факт, що злочин здійснюється проти беззахисної істоти, яка фактично не може чинити опору, захистити себе, не має голосу, щоб розповісти про свої страждання.

Таким чином, з упевненістю можна стверджувати, що діюча норма ст. 299 КК України потребує удосконалення, шляхом доповнення її у рамках визначення

суб'єктного складу, збільшення верхніх меж санкції, а також розширення її за рахунок іншого виду покарання, такого як позбавлення волі, деталізації поняття «жорстоке поводження з тваринами» з розширенням кола незаконних дій, що можуть утворити склад злочину, а також передбачення конфіскації тварини.

Щодо ст. 89 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність, то необхідно порушити питання про її доцільність, а для цього необхідно прослідкувати процес деліктолізації адміністративної відповідальності. Адміністративна деліктолізація – це процес формування і нормативного закріплення складу адміністративного правопорушення, а також визначення адекватної даному правопорушенню санкції [251, с. 333]. У своїй статті «Методологія адміністративної деліктолізації» Д.М. Лук'янець наводить етапи деліктолізації діянь, у тому числі й адміністративної [251, с. 334]:

- 1) обґрунтування необхідності деліктолізації діяння;
- 2) формулювання об'єктивної сторони правопорушення;
- 3) визначення мети застосування санкції за вчинене правопорушення;
- 4) визначення виду і розміру санкції, які здатні забезпечити адекватність санкції меті її застосування;
- 5) визначення порядку застосування санкції.

Обґрунтування необхідності деліктолізації діяння, на думку Д.М. Лук'янца, має полягати у визначенні підстав, які пояснюють необхідність встановлення юридичної відповідальності за вчинення такого діяння. У разі жорстокого поводження з тваринами з урахуванням усього вищенаведеного юридична відповідальність має бути встановлена, але не адміністративна.

Визначення мети застосування санкції за вчинене правопорушення становить собою конкретизацію результату, який очікується від застосування санкцій. Таким результатом може бути виховання особи, утримання її від вчинення аналогічних правопорушень у майбутньому (превенція) або примушення особи власне до перетерплювання несприятливих наслідків застосування санкцій як таких (кара) [251, с. 335].

Найскладнішим етапом деліктологізації є визначення виду і розміру санкції, яка відображала б її адекватність відповідно до мети застосування. Цей процес потребує чіткого уявлення про механізм впливу санкцій того чи іншого виду на волю і свідомість особи, що є суб'єктом конкретного правопорушення, з урахуванням системи цінностей, яка склалася у сучасному суспільстві. Санкція, передбачена ст. 89 КУпАП, свідчить про доволі низьку систему цінностей в українському суспільстві, питання адекватності порушення і санкції у цьому разі постає дуже гостро, адже ступінь суспільної шкідливості у даному конкретному адміністративному правопорушенні абсолютно не відповідає санкції.

Більше того, з проаналізованого вище матеріалу стає зрозуміло, що жорстоке поводження з тваринами є суспільно небезпечним, а не суспільно шкідливим діянням. І хоча проблема співвідношення суспільної небезпечності (як ознаки злочину) та суспільної шкідливості (як ознаки адміністративного правопорушення), залишається досі невирішеною, як і визначення чітких і зрозумілих критеріїв їх розмежування, з урахуванням усього вищенаведеного, з упевненістю можна стверджувати, що ступінь суспільної небезпеки, яку несуть діяння зазначеної категорії, є надзвичайно високим.

Зі змісту ст. 23 КУпАП України випливає, що метою застосування адміністративних стягнень є виховання правопорушника, а також загальна і спеціальна превенція [146].

Спираючись на вищенаведені факти, вбачається недоцільним встановлення адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Ситуація, яка склалася на теперішній час лише ускладнює процес застосування цієї норми. Віднесення даного діяння до кола адміністративних правопорушень є помилковим з огляду на те, що воно має високий ступінь суспільної небезпеки. Сама норма, яка передбачає зазначену відповідальність, має недоліки у частині адекватності виду та розміру санкції вчиненому правопорушенню, відповідності мети застосування санкції до правопорушення, а також доцільності віднесення такого діяння до категорії адміністративних правопорушень. З огляду на вищенаведене, пропоную виключити ст. 89 із КУпАП.

У сучасній Україні постає необхідність приведення певних положень законодавства у відповідність до діючого Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», який регулює відносини людини із тваринним світом відповідно до сучасних поглядів та європейських стандартів. Необхідність внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення зумовлена складністю жорстокого поводження з тваринами, що кваліфікується як злочин, передбачений ст. 299 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП. У чинних редакціях ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП відсутні істотні ознаки для її розмежування, що зумовлює труднощі у практиці їх застосування.

Аналіз вищевказаних норм, в яких передбачено відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також практики їх застосування засвідчив існування суттєвих недоліків у їх законодавчій регламентації. Поняття жорстокого поводження з тваринами знаходиться під «подвійною юрисдикцією» – кримінальною та адміністративною, причому, яка відповідальність, має наставати не передбачено жодним нормативним актом. Ця правова колізія ускладнюється також значною неспіврозмірністю покарань. Розмежування цих правопорушень належним чином не відображено у диспозиціях ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП. Тому доцільним вбачається внесення змін до законодавства та виключення ст. 89 з КУпАП.

Висновки до розділу 3

1. Законодавством передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за одне й те саме правопорушення, тому виявляється складним розмежування жорстокого поводження з тваринами, що кваліфікується як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 299 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП. Розглядаючи адміністративну та кримінальну відповідальність, слід сказати, що вони певною мірою схожі між собою, для адміністративних та кримінальних правопорушень, як підстав адміністративної та кримінальної відповідальності, характерними є такі

спільні ознаки, як суспільна небезпека, протиправність, караність та винність. Водночас, адміністративна відповідальність відрізняється від кримінальної за своїми нормативними і фактичними підставами.

Постає необхідність внесення змін до КК України та КУпАП, що зумовлено складністю розмежування жорстокого поводження з тваринами, яке кваліфікується як злочин, передбачений ст. 299 КК України, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП. У чинних редакціях ст. 299 КК України та ст. 89 КУпАП відсутні істотні ознаки для її розмежування, що зумовлює труднощі у практиці їх застосування.

Аналіз вищевказаних норм, в яких передбачено відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також практики їх застосування засвідчив існування суттєвих недоліків у їх законодавчій регламентації. Поняття жорстокого поводження з тваринами знаходиться під «подвійною юрисдикцією» – кримінальною та адміністративною, причому, яка відповідальність має наставати не передбачено жодним нормативним актом. Ця правова колізія ускладнюється також значною неспіврозмірністю покарань.

Діюча норма ст. 299 КК України потребує удосконалення, шляхом доповнення її у рамках визначення суб'єктного складу, збільшення верхніх меж санкції, а також розширення її за рахунок іншого виду покарання, такого як позбавлення волі, деталізації поняття «жорстоке поводження з тваринами» з розширенням кола незаконних дій, що можуть утворити склад злочину. Віднесення жорстокого поводження з тваринами до адміністративного правопорушення вбачається помилковим, а отже норма, яка передбачає адміністративну відповідальність за даний злочин має бути виключеною.

Пропоную чітко визначити поняття жорстокого поводження з тваринами як спосіб чи характер дій, обходження, ставлення до тварин, що виражає злобу, лютість і безжалісність та має прояв шляхом: нанесення побоїв, знущання, мордування, отруєння, залякування тварин; нацьковування тварин одна на одну, у тому числі на притравних станціях; примушування до виконання неприродних для них дій, які супроводжуються стражданнями; навмисне каліцтво та поранення

тварин; залишення тварин без необхідного догляду, доступу до харчування, повітря та води або в безпорадному стані; розведення тварин з виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання; розведення тварин зі спадково закріпленою агресивністю; проведення генетичних змін на тваринах, що спричиняють їм страждання; добування мисливських та інших диких тварин з порушенням вимог законодавства та навмисного розорювання місць їх мешкання; проведення експериментальних досліджень над тваринами з порушенням вимог законодавства; використання хворих, поранених, покалічених тварин у різноманітних заходах; перенавантаження тяглових та в'ючних тварин вантажами, що перевищують встановлену норму; проведення над твариною медичних маніпуляцій без запобігання непотрібного болю; відмова власника від тварин, які мають стійку емоційну прив'язаність до господаря; транспортування тварин способами, що порушують встановлені норми та правила; використання технічних засобів, які примушують тварин до перебування у протиприродних позиціях, що викликають страждання, пошкодження тіла або загибель тварини; використання тварин у релігійних ритуалах; застосування до тварин фармакологічних та механічних засобів допінгу; скормлювання тваринам наркотичних, психотропних та алкогольних речовин; інші дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження.

ВИСНОВКИ

На теперішній час міжнародною спільнотою створено доволі пристойну правову матерію в частині охорони тварин та спостерігається тенденція щодо подальшого удосконалення та розроблення концепції прав тварин у міжнародному законодавстві. Переважна більшість міжнародних нормативно-правових актів у сфері охорони тварин є ратифікованими Україною або такими, до яких Україна приєдналася. Якщо ж говорити про національне законодавство в зазначеній сфері, то Україна зробила важливий крок у напрямку достойного законодавчого регулювання захисту тварин та ефективної боротьби з жорстоким поводженням з ними. Стандарти та норми поводження з тваринами нині в Україні знаходяться на належному рівні, більше того спостерігається тенденція до розширення, удосконалення та уніфікації законодавства у сфері захисту тварин. І навіть за наявності доволі пристойної правової бази для здійснення захисту тварин в українській державі, норми прописані на папері практично не реалізуються. Суттєвою проблемою залишається бездіяльність державних органів щодо виконання зазначених нормативних приписів та абсолютна байдужість переважної більшості населення до численних випадків жорстокого поводження з тваринами та порушення правил їх утримання. Така ситуація свідчить про небажання відповідних органів державної влади України приєднуватися до руху щодо унеможливлення жорстокого поводження з тваринами, наслідком чого є й недосконалість правового регулювання та правозастосовної діяльності щодо захисту тварин на внутрішньодержавному рівні.

1. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» є спеціальним законом у вказаній сфері, якого було прийнято 21 лютого 2006 р. Це надзвичайно важливий крок у законотворчості України, який показує усвідомлення соціальної значимості проблеми жорстокого поводження з тваринами. Прийняття цього закону свідчить про суттєві зрушення у менталітеті українців. Закон створює комплексну правову основу для діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, а

також громадських організацій у сфері захисту тварин від жорстокого поводження.

Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає своєю метою «захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та укріплення моральності й гуманності суспільства». Сферу дії Закону визначено у ст. 3: «Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у зв'язку з утриманням тварин та поводженням із ними фізичних та юридичних осіб». Вбачається, що зазначена мета та сфера дії Закону дещо виходить за рамки поняття «захисту від жорстокого поводження», але й не претендує на поняття «охорона тварин». Аналізуючи Закон, можна побачити, що він регулює особливості права власності та інших речових прав на тварин (ст. 12), визначає умови угод, предметом яких є тварини (ст. 13), передбачає створення притулків для тварин (ст. 15), регламентує правила поводження з домашніми тваринами (ст. 22), з тваринами, що не утримуються людиною, але перебувають в умовах, повністю або частково створюваних діяльністю людини (ст. 23) та ін. Саме тому можна стверджувати, що назва Закону не зовсім відповідає його змісту, оскільки Законом охоплюються відносини, які виходять за рамки «захисту тварин від жорстокого поводження». На мою думку, така ситуація склалася внаслідок певних особливостей історичного розвитку, особливостей ментальності українського народу, проблем, які виникали у процесі обговорення цього Закону, що спричинили прийняття його в недоопрацьованому вигляді тощо.

Відповідно до законодавства «жорстоке поводження з тваринами» – знущання над тваринами, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів. Визначаючи в Законі України «Про захист тварин від жорстокого поводження» принципи захисту тварин від жорстокого поводження, які значною мірою виходять за рамки зазначеної дефініції (наприклад, забезпечення умов життя тварин, які відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям або утримання і поводження з

домашніми тваринами без мети завдання шкоди як оточуючим, так і самій тварині) і, ймовірно, є принципами забезпечення добробуту тварин на національному рівні (оскільки розширюють принципи добробуту тварин, які передбачені конвенціями) видається, що законодавець виокремлює широкий підхід до цього поняття. Положення Закону значно розширюють рамки терміна «жорстоке поводження з тваринами», хоча й не наводять його визначення у широкому сенсі. Видається, така невідповідність призводить до викривлення змісту поняття, підміни термінів, що призводить до порушень законів логіки. До того ж, поняття «захист тварин від жорстокого поводження» не розкрито у жодному нормативно-правовому акті.

Вітчизняна правова доктрина розглядає поводження з тваринами як «захист їх від жорстокого поводження». У цьому полягає антропоцентричний підхід, тобто орієнтування законодавства на захист суспільної моралі, почуттів людини, яким завдається шкода у випадках жорстокого поводження з тваринами. Підтвердження цьому є один із принципів, на яких ґрунтується захист тварин від жорстокого поводження, передбачений Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження»: «жорстоке поводження з тваринами є несумісним з вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині». Поняття захисту тварин від жорстокого поводження в основному вживається саме в пострадянських державах. Це пояснюється тим, що спочатку законодавство про поводження з тваринами мало не регламентуючий або рекомендаційний характер, на відміну від європейського законодавства, що стосується благополуччя тварин, а забороняючий.

З огляду на здійснене дослідження можна зробити висновок, що поняття «правова охорона» та «правовий захист» тварин необхідно ототожнювати у зв'язку з невизначеністю статусу тварин у сучасному світі. І хоча варто погодитися, що ці поняття мають різне смислове навантаження, розділяти їх на сучасному етапі становлення статусу тварин недоцільно. Адже питання наявності у тварин природних прав, наявності правосуб'єктності чи правооб'єктності у них є доволі спірні і залишатимуться невирішеними впродовж довгого часу. Таким

чином, охорону тварин можна визначити, як комплекс правових та інших засобів, спрямованих на недопущення порушення норм поведження з тваринами з метою забезпечення їх безпечного і гармонійного існування. Однак, поняття «захист тварин від жорстокого поведження» необхідно виокремити, адже воно є складовою поняття «охорона тварин».

Є доцільним запропонувати таке визначення поняття «захист тварин від жорстокого поведження», як сукупність заходів правового, політичного, організаційного, економічного, фінансового та іншого характеру, що здійснюються компетентними державними органами, установами та організаціями з метою запобігання порушенням вимог утримання тварин та поведження з ними, що виключають жорстокість, та забезпечення умов для реалізації прав учасників цих правовідносин. Таке тлумачення відображає той ідейний напрямок захисту тварин від жорстокого поведження, який поширений переважно на території країн пострадянського простору та ґрунтується на антропоцентричному підході до охорони тварин.

2. Права людей на тварин змінювали свій характер історично: межі цього права звужувалися і продовжують звужуватися. Можна спостерігати тенденцію до мінімізації прав людини на тварин, що вважаються її власністю, а можливо й тенденції до зникнення цього права взагалі. Із точки зору етики, людина не може бути власником тварини, адже це жива істота, яка має свідомість, волю, почуття та бажання. Однак, відповідно до українського законодавства тварини є особливим об'єктом цивільних прав, за загальним правилом на яких поширюється правовий режим речі.

З огляду на це, уявляється, неетично законодавчо закріплювати за твариною правовий режим «речі». У процесі дослідження було виявлено деяку суперечність у цьому питанні, адже законом «Про захист тварин від жорстокого поведження» за тваринами визнаються природні права, виникає питання, яким чином «речі» можуть бути наділені природними правами. Цілком доречно було б надати тваринам статус істот.

В Україні не існує поняття «права тварин», відповідно до українського законодавства, тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на яких за загальним правилом поширюється правовий режим речі, однак українським законодавством на теперішній час охороняється право індивідуальних тварин на захист від страждань з вини людини (Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження»).

3. Із прийняттям цього Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» можна стверджувати про сформування в Україні правового інституту поводження з тваринами. Аналіз положень закону дозволяє дійти висновку про комплексний підхід до проблеми жорстокого поводження з тваринами, адже раніше ці відносини регулювалися окремими нормами адміністративного та кримінального права. На теперішній час, захист тварин від жорстокого поводження можна виокремити у самостійну сферу правового регулювання. Із прийняттям закону, ряд науковців почав вести мову про створення комплексного правового інституту, що належить до екологічного права.

4. Система суб'єктів адміністративно-правового регулювання захисту тварин від жорстокого поводження складається з Верховної Ради України, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадян та громадських об'єднань. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначає систему органів, що здійснюють державне управління в зазначеній галузі у ст. 28. Розділ, в якому міститься зазначена стаття, має назву «Державне регулювання відносин у сфері захисту тварин від жорстокого поводження».

У державному управлінні охорони тварин від жорстокого поводження функції управління розпорошені по різних органах, часто повноваження органів чи напрямки державної політики є недеталізованими, а описовими. Так, наприклад, пропаганда гуманного поводження з тваринами, яка є одним із напрямків здійснення державної політики у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, видається вкрай проблематичною, адже зазначене формулювання є

загальним та не містить конкретних форм та уточнень способів та порядку її організації ані в зазначеному законі, ані в інших нормативно-правових актах.

5. Запровадження спеціального інституту Урядового уповноваженого з прав тварин є новацією у державно-правових системах охорони тварин у світі. Цей інститут утворився за аналогією з інститутом Омбудсмена. На теперішній час, в ряді європейських країн створюються посади Комісарів із захисту тварин, регіональних адвокатів тварин та інших посад, які незалежно від назви мають тотожні функції, серед яких представництво інтересів тварин і зацікавлених представників громадськості. Беручи до уваги позитивний досвід запровадження інституту Уповноваженого з прав тварин у Європі, є доцільним окреслити майбутні перспективи створення аналогічного інституту в Україні. З огляду на специфіку проблематики доцільніше було б запровадити посаду виконавчого омбудсмена у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, найголовнішою функцією якого став би контроль у зазначеній сфері.

На Урядового уповноваженого з прав тварин в Україні доцільно було би покласти такі функції:

1. Захист прав тварин, передбачених національним та міжнародним законодавством, та представництво їх інтересів.

2. Контроль та нагляд за виконанням законодавства, що регулює поводження з тваринами.

3. Особистий розгляд та дослідження порушень законодавства у сфері поводження з тваринами, або з власної ініціативи або за отриманою скаргою від громадськості та інших державних органів, організацій відповідальних за захист тварин, а також контроль за діяльністю органів, що здійснюють зазначені функції на усіх рівнях.

4. Надання рекомендацій органам виконавчої влади усіх рівнів та Верховній Раді щодо прийняття стандартів, керівних принципів і правил, що стосуються поводження з тваринами.

5. Проведення пропагандистських кампаній і соціального діалогу з питань, що стосуються захисту тварин.

6. Координація різних організацій, фахівців, а також місцевих органів влади, що працюють з тваринами самостійно, без узгодження або співробітництва;

7. Співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами, організаціями, посадовими та службовими особами у сфері захисту тварин.

8. Збір усього законодавства, що стосується тварин у бази даних та у співпраці з юридичними службами надання допомоги та інформації як у приватному, так і державному секторах.

9. Заохочення та пропаганда благополуччя тварин і найвищих стандартів охорони здоров'я, обліку та поводження з тваринами.

10. Сприяння правовій інформованості населення у сфері поводження з тваринами.

6. При визначенні обсягу повноважень органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження слід враховувати положення ч. 2 ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачений чинним законодавством.

За характером, змістом та способом здійснення повноваження органів державного управління у сфері захисту тварин від жорстокого поводження можна класифікувати так:

- 1) повноваження щодо прийняття імперативних рішень.;
- 2) повноваження контрольно-оцінювального характеру;
- 3) наглядові повноваження;
- 4) повноваження, які стосуються взаємодії з іншими суб'єктами;
- 5) повноваження, пов'язані з розробкою та затвердженням правил, вимог та стандартів;
- б) дозвільні повноваження.

7. Правила утримання домашніх тварин встановлюються органами місцевого самоврядування. На практиці це означає, що далеко не в усіх населених пунктах взагалі існують правила утримання тварин. Існуючі ж правила зазвичай

не передбачають усього комплексу заходів, пов'язаних з утриманням, реєстрацією, порядком виходу тварин, проходження тестування за встановленими програмами тощо. Затвердження місцевими органами влади правил утримання тварин взагалі представляється недоцільним, адже призводить до того, що на різних територіях країни діють різні правила. Незрозуміло як має діяти власник, який приїздить із твариною до іншого міста з іншими правилами утримання; чи можуть його одразу на в'їзді до нового населеного пункту притягнути до відповідальності за порушення правил, які можуть суттєво відрізнятися від тих, які діють у місті реєстрації тварини.

Однією з найвагомійших прогалин у сфері регулювання утримання домашніх тварин є недосконалість правил утримання собак потенційно небезпечних порід, у тому числі тих, яких визнано потенційно небезпечними. Специфічні (шкідливі) якості собак окремих порід обумовлені їх природними особливостями – високим ступенем агресивності, фізичною силою, витривалістю, низьким больовим порогом тощо. Шкідливість вищезазначених домашніх тварин збільшується при спеціальній підготовці, в результаті якої зростає ступінь їх агресивності по відношенню до людини, а поведінка коригується таким чином, щоб найбільш ефективно (з точки зору власника) використовувати їх природні (генетичні) особливості.

Останнім часом вражає кількість повідомлень про випадки нападів тварин, які стають причиною тілесних ушкоджень у людей, а іноді й смерті. Така ситуація виникла через низку факторів. Так, ст. 154 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за порушення порядку утримання собак та котів. Розмір штрафу, передбаченого зазначеною статтею, не відповідає характерові завданої шкоди.

Ще однією законодавчою прогалиною в регулюванні утримання потенційно небезпечних собак є відсутність обов'язкової реєстрації собак, що дає можливість власникові відмовитися від тварини, у тому числі потенційно небезпечної, у разі вчинення нею акту агресії проти людини або іншої тварини, та таким чином уникнути відповідальності.

З огляду на вищенаведене, пропонується передбачити в законодавстві:

1) обов'язкове проходження спеціального навчання майбутніми господарями собак потенційно небезпечних порід;

2) обов'язкове одержання медичного висновку майбутніми господарями собак, у тому числі потенційно небезпечних порід, про відсутність протипоказань, пов'язаних із психічним захворюванням, алкоголізмом, наркоманією або токсикоманією;

3) заборону виходу та супроводу собак потенційно небезпечних порід неповнолітніми або визнаними судом у встановленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними;

4) обов'язкове вжиття додаткових запобіжних заходів щодо утримання собак потенційно небезпечних порід (укріплений поводок і нашийник, утримання у приміщеннях, що унеможливають вільний вихід тварини тощо), які забезпечують безпеку інших тварин і громадян;

5) обмеження права власності або іншого речового права щодо собак, в тому числі потенційно небезпечних порід в осіб, що мають протипоказання, пов'язані з психічним захворюванням, алкоголізмом, наркоманією або токсикоманією або визнаних судом в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними;

6) обов'язкову реєстрацію собак у місцевому органі виконавчої влади чи в уповноважених на це установах, підприємстві, організації;

7) обов'язкову процедуру електронної ідентифікації (чіпування) собак у місцевому органі виконавчої влади чи в уповноважених на це установах, підприємстві, організації;

8) підтвердження адаптованості собак потенційно небезпечних порід в умовах населеного пункту, шляхом тестування за визначеною програмою.

Доцільно також передати Міністерству екології та природних ресурсів повноваження з розробки єдиних загальнодержавних правил утримання тварин, із визначенням та деталізацією особливостей утримання потенційно небезпечних собак.

8. Незважаючи на те, що Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» чинний уже протягом 10 років Порядку видачі дозволів на проведення наукових експериментів над тваринами так і не існує. Наказом Міністерства освіти та науки України від 5 червня 2013 р. № 686 «Про Порядок видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами» на Державне агенство з питань електронного урядування України було покладено забезпечення розроблення та подання в установленому порядку на розгляд Міністерства проекту постанови Кабінету Міністрів України щодо затвердження Порядку видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами. Однак, на теперішній час передбаченого Законом Порядку не існує.

Цілком зрозуміло, що протягом усього часу дії Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» експериментальні дослідження на тваринах проводилися без отримання дозволу. Більше того, до Кабінету Міністрів України подано Проект Закону про внесення змін до деяких законів України, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру № 2887 від 18.05.2015 р. Цей законопроект спрощує дозвільну систему, серед іншого у ньому пропонується скасувати необхідність отримання дозволу на роботу з експериментальними тваринами у науково-дослідних цілях.

Такий крок суперечить законодавству про захист тварин від жорстокого поводження та гуманним підвалинам існування будь-якого цивілізованого суспільства. З огляду на це видається неприпустим спрощення дозвільної системи в зазначеній сфері та необхідним термінове розроблення Порядку видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами.

9. Аналіз норм кримінального та адміністративного законодавства, в яких передбачено відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, а також практику їх застосування свідчить про існування суттєвих недоліків у їх законодавчій регламентації. Поняття жорстокого поводження з тваринами знаходиться під «подвійною юрисдикцією» – кримінальною та адміністративною, причому, яка саме відповідальність має наставати, не передбачено жодним нормативним актом. Ця правова колізія ускладнюється також значною

неспіврозмірністю покарань. Кримінальний кодекс України розглядає жорстоке поводження з тваринами, яке навіть не призвело до каліцтва чи загибелі тварини, як злочин, тобто суспільно небезпечне діяння. А формулювання відповідної статті у Кодексі України про адміністративні правопорушення відносить більш тяжке по суті діяння – жорстоке поводження з тваринами, яке спричинило їх каліцтво чи загибель, лише до адміністративних правопорушень, протиправної винної поведінки і, як наслідок, передбачає за нього ще менш суворе покарання.

У чинних редакціях ст. 299 Кримінального кодексу України та ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення відсутні істотні ознаки для їх розмежування, що зумовлює різну судову практику при кваліфікації дій, що полягають у жорстокому поводженні з тваринами, а отже порушується принцип справедливості. Ці норми створюють ситуацію, за якої особа за одне й те саме діяння може нести два різних види відповідальності. Отже постає питання про необхідність внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Для створення єдиного, більш досконалого понятійного апарату пропонується удосконалити поняття жорстокого поводження з тваринами. Отже, жорстоке поводження з тваринами – спосіб чи характер дій, обходження, ставлення до тварин, що виражає злобу, лютість і безжалісність та проявляється шляхом: нанесення побоїв, знущання, мордування, отруєння, залякування тварин; нацьковування тварин одна на одну, у тому числі на притравних станціях; примушування до виконання неприродних для них дій, які супроводжуються стражданнями; навмисне каліцтво та поранення тварин; залишення тварин без необхідного догляду, доступу до харчування, повітря та води або в безпорадному стані; розведення тварин з виявленими генетичними змінами, що спричиняють їм страждання; розведення тварин зі спадково закріпленою агресивністю; проведення генетичних змін на тваринах, що спричиняють їм страждання; добування мисливських та інших диких тварин із порушенням вимог законодавства та навмисного розорювання місць їх мешкання; проведення експериментальних досліджень над тваринами з порушенням вимог

законодавства; використання хворих, поранених, покалічених тварин у різноманітних заходах; перенавантаження тяглових та в'ючних тварин вантажами, що перевищують встановлену норму; проведення над твариною медичних маніпуляцій без запобігання непотрібного болю; відмова власника від тварин, які мають стійку емоційну прив'язаність до господаря; транспортування тварин у способи, що порушують встановлені норми та правила; використання технічних засобів, які примушують тварин до перебування у протиприродних позиціях, що викликають страждання, пошкодження тіла або загибель тварини; використання тварин у релігійних ритуалах; застосування до тварин фармакологічних та механічних засобів допінгу; скормлювання тваринам наркотичних, психотропних та алкогольних речовин; інші дії чи бездіяльність, що суперечать принципам захисту тварин від жорстокого поводження.

Виявлено невідповідність покарання, передбаченого санкцією ст. 299 Кримінального кодексу України за даний злочин, у зв'язку з чим виникає питання про посилення покарання за жорстоке поводження з тваринами. Важливим аргументом на користь посилення покарання є той факт, що злочин здійснюється проти беззахисної істоти, яка фактично не може чинити опору, захистити себе, не має голосу, щоб розповісти про свої страждання.

Таким чином, з упевненістю можна стверджувати, що діюча норма ст. 299 Кримінального кодексу України потребує удосконалення, шляхом доповнення її у рамках визначення суб'єктного складу, збільшення верхніх меж санкції, а також розширення її за рахунок іншого виду покарання, такого як позбавлення волі, деталізації поняття «жорстоке поводження з тваринами» з розширенням кола незаконних дій, що можуть утворити склад злочину.

Недоцільним видається також встановлення адміністративної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. Ситуація, яка склалася на теперішній час лише ускладнює процес застосування цієї норми. Віднесення зазначеного діяння до кола адміністративних правопорушень є помилковим, з огляду на те, що воно має високий ступінь суспільної небезпеки. Сама норма, яка передбачає зазначену відповідальність, має недоліки у частині адекватності виду

та розміру санкції вчиненому правопорушенню, відповідності мети застосування санкції до правопорушення, а також доцільності віднесення такого діяння до категорії адміністративних правопорушень. З огляду на вищенаведене, пропонується виключити ст. 89 з Кодексу України про адміністративні правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гиляров А. Человек и животные: этика отношений. / А. Гиляров // Гуманитарная экология : сб. материалов / сост.: Л.В. Лапшина, М.В. Оленичев. – Петрозаводск : Скандинавия, 2004. – 207 с.
2. Курс советского уголовного права: в 6 т. Т. 6. / под. ред. А.А. Пионтковского, П.С. Ромашкина. – М.: Издательство «Наука», 1971. – 468 с.
3. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар. / авт. кол.: А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук [та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-е вид., перероб. та доповн. – К. : Юрид. думка, 2010. – 1288 с.
4. Головка І. А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : дис. ... кандидата юрид. Наук : 12.00.08 / Головка І.А.; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2010. – 200 с.
5. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монографія / Д.О. Калмиков. А.О. Данилевський. – Луганськ : РВВ ЛДВУС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 616 с.
6. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародних перевезень від 13 грудня 1968 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.5643.0>
7. Всесвітня Декларація прав тварин від 23 вересня 1977 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shelteranimals.kiev.ua/index.php/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D0%B4/vsemirnaya-deklaraciya-prav-zhivotnyh.html>
8. Європейська конвенція щодо захисту хребетних тварин, що використовуються для дослідних та інших наукових цілей від 18 березня 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_137

9. Європейська конвенція про захист домашніх тварин від 13 лютого 1987 року: [Електронний ресурс] / Європейська конвенція про захист домашніх тварин. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_a15

10. Буткевич О.В. Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України / О.В. Буткевич // Український часопис міжнародного права. – 2013. – С. 5–12

11. Копилян В.А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами / В.А. Копилян // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 245 – 252.

12. Захаров Д.Е. Животные как объекты гражданских прав : дисс. кандидата. юрид. Наук : 12.00.03 / Захаров Д.Е.; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2010. – 207 с.

13. Морозова В.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... кандидата юрид. Наук : 12.00.07 / Морозова В.О. – Ірпінь, 2003. – 202 с.

14. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Ландіна А.В. – К., 2005. – 227 с.

15. Кучанська Л.С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кучанська Л.С. – О., 2007. – 212 с.

16. Репецький С.П. Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Репецький С.П. – К., 2010. – 227 с.

17. Кузнецов В.В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посіб. / В.В. Кузнецов. – К. : Вид. ПАЛИВОДА, 2007. – 160 с.

18. Мирошніченко В.С. Жестокое обращение с животными: дисс...кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Мирошніченко В.С.; Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации. – М., 2013. – 218 с.

19. Антологія інтерєкоправа : учеб. пособ., темат. каталог, ссылки на скачивание полных текстов, источниковедческие обзоры, интервью и статьи / под.

ред. Е.А. Высторобца; [предисл. В.И. Данилова-Данильяна, к читателям А.Д. Буриана, пролог Р.М. Валеева]. – 2-е изд. – М. – Уфа : МИРмпОС, Центр интерэкоправа ЕврАзНИИПП, 2014. – 678 с.

20. Задорожній О.В. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник / О.В. Задорожній, М.О. Медведєва. – К. : Промені, 2010. – 510 с.

21. Коробко І. Міжнародно-правові стандарти захисту домашніх тварин від жорсткого поводження / І. Коробко // Український часопис міжнародного права. – 2013. – № 1. – С. 70 – 74.

22. Короткий Т.Р. Правовое регулирование обращения с животными и защиты их от жестокого обращения : библиография / Т.Р. Короткий, Н.И. Зубченко. – О. : Фенікс, 2013. – 36 с.

23. Лобов И. И. Уголовная ответственность за жестокое обращение с животными : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / И.И. Лобов; Юрид. ин-т МВД России. – М., 2000. – 167 с.

24. Саратова О.В. Предупреждение преступлений, связанных с жестоким обращением с животными : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / О.В. Саратова; Воронеж. экон.-правовой ин-т. – М., 2012. – 209 с.

25. Безобразов П.В. О правах животных / П.В. Безобразов. – М.: Печатня А.И. Снегиревой, 1903. – 221 с.

26. Проблема захисту прав безпритульних тварин в Україні [Електронний ресурс] / А. Барановська. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2012/problema-zahystu-prav-bezprytulnyh-tvaryyn-v-ukrajini-2/>

27. Законы Ману / Перевод С.Д. Эльмановича проверенный и исправленный Г.Ф. Ильиным. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/asiatica/indica/samhita/manu/rus.html>

28. Ryder R. Animal Revolution: Changing Attitudes Towards Speciesism / R. Ryder. – Berg, 2000. – P. 49.

29. Francione G. Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement / G. Francione. // Temple University Press. – 1996. – С. 7.

30. Kathleen K. *Animals and Ideology: The Politics of Animal Protection in Europe. Representing Animals* / K. Kathleen. // Indiana University Press. – 2002. – С. 16.
31. Мещеряков А. Дело «собачого сегуна» живет и процветает [Электронный ресурс]: Грани. Ру. – 2013. – Режим доступа: grani.ru/Society/m.2283.html
32. Phelps N. *The Longest Struggle: Animal Advocacy from Pythagoras to PETA* / N. Phelps. – Lantern Books, 2007. – P. 100.
33. Зубченко Н.И. Обеспечение благополучия животных и их защита от жестокого обращения: от этических норм к международно-правовому регулированию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: DOI: 10.7256/2226-6305.2014.3.12522
34. Хартия Земли [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/EC_TEXT_RUSSIAN_TRANSLATION.pdf
35. The World Organisation for Animal Health (OIE) [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.oie.int/>
36. Совет Европы, ЕС и Всемирная Ветеринарная организация приняли совместную декларацию о благополучии животных в Европе. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1067611&Site=COE>
37. Короткий Т.Р. Правовое регулирование охраны домашних животных в Украине // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / Т.Р. Короткий, С.А. Химченко – О.: Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 16. – С. 231 – 236.
38. Московский отдел Российского общества покровительства животных. Отчет о деятельности за 1907г. – М. :1908. – С. 10 – 11.
39. Права, за якими судиться малоросійський народ. – М. : СпБ., 1875. – 1027 с.
40. Харківський облдержархів. – Ф. Р-845, оп. 3, д.3482, лл.52 – 54.
41. Борейко В.Е. Настольная книга зоозащитника / В.Е. Борейко, Г.Н. Левина. – К. : Логос, 2011. – 100 с.

42. Белов В. А. Образ науки в ее ценностном измерении (философский анализ) / В. А. Белов. – Новосибирск : Наука, 1995. – 266 с.
43. Колодій А. Методологічне забезпечення науки «Державне управління» / А. Колодій // Матеріали симпозиуму за міжнародною участю «Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні: від теорії до практики». – К. : НАДУ, 2007. – С. 9 – 16.
44. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности : Методолог. проблемы соврем. науки / Э. Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 392 с.
45. Добров Г. М. Наука о науке: Введение в общее науковедение / Г. М. Добров. – К. : Наук. думка, 1970. – 320 с.
46. Быков В. В. Методы науки / В.В. Быков. – М. : Наука, 1974. – 215 с.
47. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / Валерій Бакуменко, Володимир Князев, Юрій Сурмін // Вісн. УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 11 – 27.
48. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко. Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
49. Ипполитова Н.В. Взаимосвязь понятий «методология» и «методологический подход» / Н.В. Ипполитова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия Образование. Педагогические науки. – № 13 (146). – 2009. – 80 с.
50. Тюлин И.Г. Некоторые вопросы методологии научного прогнозирования внешней политики / И.Г. Тюлин, М.А. Хрусталева, А.С. Кожемяков. – М. : МГИМО, 1982. – 130 с.
51. Коваленко А. О. Політичний аналіз і прогнозування / А. О. Коваленко. – К. : Наук. світ, 2002. – 201 с.
52. Методологические основы научного познания : учеб. пособ. для студ. вузов / под ред. проф. П.В. Попова. – М. : Высш. шк., 1972. – 272 с.

53. Левин В. Г. Детерминизм и системность. Методологический анализ специфики системной детерминации / В.Г. Левин. – Изд-во Саратов. ун-та. Куйбышев. фил., 1990. – 134 с.
54. Ивакин А.А. Диалектика как ценность и самоценность / А.А. Ивакин // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 40. – С. 19.
55. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
56. Ожогов С.И. Словарь русского языка / под ред.. Н.Ю. Шведовой. – 2-е изд. / С.И. Ожегов – М. : Рус. яз., 1998. – 750 с.
57. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 Т. / В.И. Даль – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 1. – 699 с.
58. Новий тлумачний словник української мови. Т. 2. – К. : Аканіт. – 1998. – 910 с.
59. Тихонова Б.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / Б.Ю. Тихонов. – М., 1972. – 24 с.
60. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву / О.Э. Лейст. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 241 с.
61. Цибульова П.М. Інтелектуальна власність / П.М. Цибульова. – Київ : УкрІНТЕЛ, 2006. – 276 с.
62. Малейн Н.С. Охрана прав личности советским законодательством / Н.С. Малейн. – М. : Наука, 1985. – 168 с.
63. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник / В.Д. Базилевич. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
64. Тараненко С.М. Захист прав і свобод громадян у провадженні в справах про адміністративні правопорушення та їх забезпечення в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / С.М. Тараненко; НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2000. – 20 с.

65. Завадская А.Н. Реализация прав граждан в условиях развитого социализма / А.Н. Завадская. – М. : Юрид. лит., 1983. – 292 с.
66. Тихонова Б.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита : автореф. дис. канд. юрид. наук / Б.Ю. Тихонова – М., 1972. – 264 с.
67. Лапка О.Я. Соціально-правовий захист працівників міліції України (адміністративно-правовий аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О.Я. Лапка; Київський інститут внутрішніх справ МВС України. – К., 2003. – 239 с.
68. Сиротяк М.Р. Адміністративно-правова охорона та адміністративно-правовий захист: порівняльний аналіз / М.Р. Сиротяк // Південноукраїнський правничий часопис. – 1997 – 2006. – № 1.– С. 166 – 176.
69. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник / О.Ф. Скакун. – Х. : Еспада, 2006. – 776 с.
70. Співвідношення понять «адміністративно-правова охорона» та «адміністративно-правовий захист» [Електронний ресурс] / Стукаленко О.В. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Pravo/2_83407.doc.htm
71. Ардашкин В.Д. О принуждении по советскому праву / В.Д. Ардашкин // Советское государство и право. – 1970. – № 7. – С. 33–39.
72. Зубченко Н.И. К вопросу о соотношении понятий «благополучие животных» и «защита животных от жестокого обращения» в международном праве / Н.И. Зубченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / НУ ОЮА; Південноукр. центр гендерних досліджень; / голов. ред. доктор юрид. наук, професор, академік НАПрН України, академік АПН України С.В. Ківалов. – О., 2014. – Вип. 52. – С. 135–145.
73. Проект Федерального закона № 97802163-2 «О защите животных от жестокого обращения» (окончательная ред., принятая ГД ФС РФ 01.12.1999) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc; base=PRJ; n=2428>

74. . Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон від 21.02.2006 р. № 3447-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
75. Зубченко Н.І. «Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження» : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юрид. наук: 12.00.11 / Зубченко Н.І.; НУ ОЮА. – О., 2016. – 239 с.
76. Тюгашев Е.А. Права животных как объект философско-правовой рефлексии / Е.А. Тюгашев // Вестник НГУ. Серия: Право. – 2007. – № 1. – С. 30–38.
77. Афанасьев В.Г. Общество: системность, познание и управление / В.Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 432 с.
78. Мамардашвили М.К. Процессы анализа и синтеза / М.К. Мамардашвили // Вопросы философии. – 1958. – № 2. – С. 51 – 55.
79. Вильсон Вудро. Наука государственного управления / Вудро Вильсон // Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шафритца, А.Хайда. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 800 с.
80. «Про ветеринарну медицину» : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-XII // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.
81. Наумов Н.П. Зоология позвоночных. – Ч.1. – Низшие хордовые, бесчелюстные, рыбы, земноводные: учебник для биологических специальностей университетов / Н.П. Наумов, Н.Н. Карташов. – М. : Высш. шк., 1979. – 333 с.
82. Проект Международного пакта по окружающей среде и развитию [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://translate.google.ru/translate?hl=ru&langpair=en%7Cru&u=http://www/i-c-e-l.org/english/EPLP31EN_rev2.pdf
83. Валеев Р.М. Международное экологическое право : учебник. / Р.М. Валеев. – М. : Статут, 2012. – 639 с.
84. Парламент Франції офіційно визнав, що тварини – це наділення почуттями істоти, а не «меблі». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до

ресурсу: <https://uk.theoutlook.com.ua/news/2556/Frants%D1%96ya-viznala-tvarin-zhivimi-%D1%96stotami.html>

85. Цивільний кодекс України : затверджений Законом України від 16.01.2003 р. № 435-IV (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 44. – Ст. 356.

86. Права тварин [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://slovopedia.org.ua/40/53407/261269.html>>Що таке ПРАВА ТВАРИН

87. Никольская А.В. Зоопсихология и межвидовая психология : учебник / А.В. Никольская. – М. : Эксмо, 2011. – 352 с.

88. Екологія життя. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco-live.com.ua/eco-term?title=%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F&op=>

89. Singer P. Animal liberation [Електронний ресурс] / Peter Singer – Режим доступу до ресурсу: www.nybooks.com/articles/article-preview?article_id=9900

90. Regan, Tom. Defending Animal Rights / Tom Regan. – University of Illinois Press, 2001. – 179 p.

91. Magel R. Animals, Politics, and Morality / Robert Magel., 2004. – 246 p.

92. Хесле В. Философия и экология / В. Хесле. – М., 1994. – 192 с.

93. Вернадский В.И. Живое вещество и ноосфера / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1994. – 672 с.

94. Швейцер А. Культура и Этика / А. Швейцер. – М., 1973. – 340 с.

95. Linzey A. Christianity and the rights of animals / A. Linzey., 1987. – 45 p.

96. Lyons M.L. Different perspectives on animal rights [Електронний ресурс] / Melissa L. Lyons // Department of IDS Madonna University. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://clearinghouse.missouriwestern.edu/manuscripts/805.php>

97. Roleff T. L. The rights of animals / T. L. Roleff, J. A. Hurley. – San Diego: Greenhaven Press, Inc., PO Box 289009, 1999. – 303 p.
98. Ролстон Х. Долг в отношении исчезающих диких видов / Х. Ролстон // Гуманитарный экологический журнал. – 2005. – № 2. – С. 50–59.
99. Гринь А.В. Естественные права биологических видов / А.В. Гринь // Гуманитарный экологический журнал. – 2011. – № 4 (43) – 99 с.
100. Стоун К. Должны ли деревья иметь права?/ К. Стоун // Гуманитарный экологический журнал. – 2001. – № 1. – С. 56–60.
101. Васидлов Ю. Украинские народные корни концепции прав природы / Ю. Васидлов // Гуманитарный экологический журнал. – 2006. – № 2. – С. 85–86.
102. Борейко В.Е. О мировом приоритете России в развитии концепции прав природы / В.Е. Борейко // Гуманитарный экологический журнал. – 2006. – № 2. – С. 108–110.
103. Декларация прав природы. – К. : КЭКЦ, 2003. – 15 с.
104. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику / В.Е. Борейко. – К. : КЭКЦ. – 4-е изд. – 2008. – 208 с.
105. Борейко В.Е. Этика и практика охраны биоразнообразия / В.Е. Борейко – Киев: Киевский экологокультурный центр, Международный СоциальноЭкологический Союз, 2008, ил. – Вып. 56. – 360 с.
106. Агафонов В. Права природы: рождение концепции / В. Агафонов. // Гуманитарный экологический журнал. – 2008. – № 11. – С. 3–13.
107. Кембриджська декларація про свідомість [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/kembridzhska-deklaratsiya-pro-svidomist>
108. Обезьян уравнили в правах с человеком [Електронний ресурс] : стаття в електронній газеті / А. Снежкина – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazeta.ru/social/2008/06/26/kz_2767154.shtml
109. Gautam N. Switzerland's green power revolution: ethicists ponder plant's rights [Електронний ресурс] / Naik Gautam // The wall street journal – Режим доступу до ресурсу: <http://www.wsj.com/articles/SB122359549477921201>.

110. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089

111. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_129

112. Про приєднання України до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Зу від 14 травня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990662.html

113. Про заходи щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у зв'язку з її приєднанням до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Постанова КМУ № 1832 від 13 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uazakon.com/document/spart36/inx36624.html>

114. Про затвердження Порядку видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України та Міністерства аграрної політики України від 16 квітня 2002 року № 147/110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0496-02>

115. Про затвердження Порядку видачі дозволів на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори, сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення: Постанова КМУ № № 953-2007-п від 25 червня 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/type-25.07.2007.htm

116. Про затвердження форм дозволу на імпорт та експорт зразків видів дикої фауни і флори сертифікатів на пересувні виставки, реекспорт та інтродукцію з моря зазначених зразків, які є об'єктами регулювання Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, та зразка заяви для їх отримання : Постанова Міністерства екології та природних ресурсів України 29 лютого 2012 року № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18024

117. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_136

118. Про приєднання України до Конвенції про збереження мігруючих видів: ЗУ від 19 березня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T990535.html

119. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base68/ukr68108.html>

120. Про приєднання України до Конвенції 1979 року про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі : З від 29 жовтня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.uazakon.com/documents/date_7i/pg_iunywe.htm

121. Європейська конвенція про захист домашніх тварин / передм. О.В. Буткевич, Т.Р. Короткий. – Одеса: Фенікс, 2013. – 24 с.

122. Гранчева О. Обществeнная зоозащитная организация города Грац, Австрия [Електронний ресурс] / О. Гранчева // Доброе сердце. Благотворительный фонд помощи животным. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fondds.ru/about/newspaper/iyul-2011-g/arche-noah-obshestvennaya-zoozashitnaya-organizaci/>

123. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються на фермах від 10 березня 1976 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до

ресурсу:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=RUS&NT=087>

124. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_030

125. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття : Зу від 29 листопада 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/257/94-%D0%B2%D1%80>

126. Модельний закон про тваринний світ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_a35

127. Модельний закон щодо поводження з тваринами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_i36

128. Про затвердження переліку нормативно-правових актів з питань захисту тварин від жорстокого поводження : Розпорядження КМУ від 28 липня 2010 р. № 1585-р // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 160.

129. Про затвердження Правил транспортування тварин : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 р. № 1402 // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 29.

130. Про затвердження Положення про притулок для тварин : Наказ Держкомветмедицини від 15 жовтня 2010 р. № 439 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – Ст.131.

131. Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10 липня 2013 р. № 427 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1898-12>

132. Про затвердження Порядку проведення заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку : Наказ Міністерства природи України від 28 вересня 2010 р. № 425 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 104.

133. Про затвердження Положення про Комітет з питань етики (біоетики) : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 19 листопада 2012 р. № 1287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://document.ua/pro-dejaki-pitannja-dijalnosti-komitetu-z-pitan-etiki-bioeti-doc124168.html>

134. Про затвердження Порядку проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах та переліку таких установ : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 1 березня 2012 р. № 249 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 24. – Ст. 82.

135. Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах : Наказ Міністерства природи України : від 30 вересня 2010 р. № 429 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 2. – Ст. 145.

136. Про затвердження Правил використання тварин у видовищних заходах : Наказ Міністерства аграрної політики України від 13 жовтня 2010 р. № 643 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 100. – Ст. 102.

137. Про затвердження ветеринарно-санітарних вимог до утримання тварин у притулках, утримання та розведення сільськогосподарських, диких тварин та під час їх транспортування : Наказ Держкомветмедицини від 15 жовтня 2010 р. № 438 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 85. – Ст. 128.

138. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України. – О. : Спілка захисту тварин м. Одеси, 2006. – 32 с.

139. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

140. Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

141. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 № 1478-ІІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>

142. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів : Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3677-17>

143. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 27. – Ст. 218.

144. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06 квітня 2000 р. № 1645-III // Відомості Верховної Ради УРСР. – 2000. – №29. – Ст. 228.

145. Про Червону книгу України : Закон України від 07.02.2002 № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст.201.

146. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – 1984. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

147. Кримінальний кодекс України : затверджений Законом України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (із змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

148. Мельник Р.С. Адміністративні процедури в діяльності органів внутрішніх справ / Р.С. Мельник // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2004. – №3. – С. 97–101.

149. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

150. Кілієвич О. Мікроекономіка для аналізу державної політики: підручник / О. Кілієвич, О. Мертенс О. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005.– С. 299–302.

151. Про затвердження Порядку видачі ветеринарних документів [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 857. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/857-2013-%D0%BF>

152. Борейко В. Є. Програма курсу «Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин» / В. Є. Борейко, Б. М. Васильківський // [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/1296>

153. Про центральні органи виконавчої влади [Електронний ресурс]: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

154. Административное право Украины : учебник / под ред. С.В. Кивалова. – Х. : Одиссей, 2004. – 880 с.

155. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 23-25. – С. 202.

156. Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 15.01.2009 р. № 890-VI.

157. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 19. – С. 134.

158. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України восьмого скликання: Постанова ВРУ від 04.12.2014 № 22-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/22-19>

159. Битяк Ю.П. Адміністративне право : підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гарашук. – Х. : Право, 2013. – 656 с.

160. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014р. № 794-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/794-18>

161. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів

України від 21.01.2015 р. № 32 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32-2015-%D0%BF>

162. Про робочу групу з імплементації положень Європейської конвенції про захист домашніх тварин» [Електронний ресурс]: Наказ Мінприроди України від 2 грудня 2012 року № 461 – Режим доступу: http://www.menr.gov.ua/docs/normakty/nakaz_15_461.pdf

163. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 25 листопада 2015 р. № 1119 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740107>

164. Положення про Міністерство освіти та науки [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630 – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF?nreg=630-2014-%EF&find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED&x=0&y=0#w11>

165. Про деякі питання діяльності Комітету з питань етики (біоетики) [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства освіти та науки від 19 листопада 2012 року N 1287 – Режим доступу до ресурсу: <http://document.ua/pro-dejaki-pitannja-dijalnosti-komitetu-z-pitan-etiki-bioeti-doc124168.html>

166. Про затвердження Положення про Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 13.04.2011 № 464/2011 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/464/2011?nreg=464%2F2011&find=1&text=%F2%E2%E0%F0%E8%ED&x=0&y=0#w11>

167. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 2 вересня 2015 р. № 667 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248464285>

168. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 13 квітня 2011 року

№ 454/2011 – Режим доступу до ресурсу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/454/2011>

169. Положення про Департамент охорони природних ресурсів Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]: Наказ Мінприроди України – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.menr.gov.ua/reports/325-department-okhorony-pryrodnykh-resursiv-ta-ekomerezhi>

170. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

171. Бахрах Д.Н. Административное право России: учебник для вузов / Д.Н. Бахрах. – М., 2000. – 640 с.

172. Административное право : ученик / под. ред. Ю.М. Козлова, Л.П. Попова. – М., 1999. – 728 с.

173. Про Національну поліцію [Електронний ресурс]: Закон від 02.07.2015р. № 580-VIII – Режим доступа до ресурсу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

174. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

175. Марцеляк О.В. Институт омбудсмана: теория і практика: монографія / О.В. Марцеляк. – Х., 2004. – 450 с.

176. Януковича просять ввести посаду уповноваженого з прав тварин: Мой Город, интернет-издание от 31 августа [Електронний ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://mycity.mk.ua/?p=26089>

177. Турська В.О. Зміст та характеристика поняття «права тварин» / В.О. Турська // Європейський політико-правовий дискурс. – 2015. – № 2(1). – С. 188 – 192

178. В России появится Уполномоченный по правам бездомных животных: Библиотека по собаководству, 19.01.2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://kinlib.ru/news/item/f00/s00/n0000075/index.shtml>
179. Malta gets its first Commissioner for Animal Welfare [Электронный ресурс] // Maltatoday. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: http://www.maltatoday.com.mt/news/national/45943/malta_gets_its_first_commissioner_for_animal_welfare#.VX2kaEYWRdj
180. New call for animal welfare commissioner [Электронный ресурс] // CyprusMail. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://cyprus-mail.com/2014/06/26/new-call-for-animal-welfare-commissioner/>
181. Switzerland: no animal ombudsman [Электронный ресурс] // QHA – Режим доступа до ресурсу: <http://qha.com.ua/switzerland-no-animal-ombudsman-66524en.html>.
182. Как защитить будущие поколения?: Однако, 27.07.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.odnako.org/magazine/material/kak-zashchitit-budushchie-pokoleniya/>
183. Towards joined-up animal welfare policy [Электронный ресурс] // Centre for Animals and Social Justice. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.casj.org.uk/wordpress/wpcontent/uploads/2013/09/allpartnpostr.pdf>.
184. Голосніченко І.П. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні [Электронный ресурс] / І. П. Голосніченко // Вісн. Нац. техн. ун-ту України «Київ. політехн. ін-т». – 2011. – Режим доступа до ресурсу: http://afgp.kpi.ua/sites/default/files/11%20-%201_9_%20-%2025.pdf
185. Лазарев Б.М. Компетенция органов управления / Б.М. Лазарев. – М. : Юрид. лит., 1971. – 280 с.
186. Ткач Г. Поняття владного повноваження / Г. Ткач. // Вісник Львівського університету. – 2009. – №49. – С. 101–105.
187. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості / Є. Кулакова // Підприємство, господарство і право. – 2006. – № 3. – С. 10–15.

188. Тихомиров Ю.А. Публичное право / Ю.А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – 482 с.
189. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
190. Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення заходів із залученням тварин [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 р. № 1175. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1175-2010-%D0%BF>
191. Власник пересувного зоопарку відповідь за утримання тварин в неналежних умовах [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.menr.gov.ua/press-center/news/141-news19/2472-vlasnyk-peresuvnoho-zooparku-vidpovist-za-utrymannia-tvaryn-u-nenalezhnykh-umovakh>
192. Порядок проведення науковими установами дослідів, експериментів на тваринах [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 01.03.2012 № 249 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0416-12>
193. Ветеринарно-санітарні вимоги до утримання тварин у притулках [Електронний ресурс]: Наказ Державного комітету ветеринарної медицини від 15.10.2010р. № 438 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1015-10>
194. Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення гуманного поводження з безпритульними тваринами [Електронний ресурс]: Наказ Мінприроди України від 14 березня 2012р. № 156 – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/246-9/acts/normatyvni-akty-minpryrody-arhiv/1500-nakaz-vid-14-03-2013-156-pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-shchodo-zabezpechennia-humannoho-povodzhennia-z-bezprytulnymy-tvarynamy>
195. Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів / Офіційний вісник України. – Офіц. вид. – 2010 р. – № 4. – стор. 61. – (Нормативний документ Міністерства охорони здоров'я України: Наказ від 14.12.2009 р. № 944).

196. Про внесення доповнень до переліків і форм документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників. Наказ Вищої атестаційної комісії від 31.03.2005 р. № 130 (z0422-05): Закони України: інформаційно-правовий портал [Електронний ресурс] / Режим доступу до документу: http://uazakon.com/documents/date_6t/pg_gcwxsf.htm

197. Порядок проведення заходів, необхідних для скорочення чисельності тварин, які становлять небезпеку [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 28.09.2010 № 425 – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1247-10>

198. Про затвердження Програми охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одесі на 2007-2015 роки [Електронний ресурс]: Рішення Одеської міської ради №1388-V від 04.07.2007р – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/8844/>

199. Положення про департамент екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради [Електронний ресурс]: Додаток 4 до рішення Одеської міської ради від 16.04.2013р №3287-VI – Режим доступу: <http://omr.gov.ua/departments/49718>

200. Програма поводження з безпритульними тваринами в Одеській області на 2012-2015 роки [Електронний ресурс]: Додаток до рішення обласної ради від 28 серпня 2012 р. № 583 – Режим доступу: http://oblgkh.odessa.gov.ua/files/gupri_portal/docs/programs/programa_povodzhennya_z_bezpritul_nimi_tvarinami_v_odes_k_j_oblast_na_2012-2015_roki.pdf

201. Про благоустрій населених пунктів [Електронний ресурс]: Закон від 06.09.2005р. № 2807-IV – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>

202. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення правил утримання домашніх тварин у населених пунктах [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 02.06.2009р. № 264 – Режим доступу:

<http://www.city.kharkov.ua/uk/document/view/id/2624/>.<http://luchghizni.org/index.php/vaghnaia-informacia/zakonodatelstvo/94-pravilasoderzania>

203. Шкода й компенсація : Закон і бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/9454-vischiiy_specsud_nazvav_dzherela_pidvischenoi_nebezpeki_vid_s.html

204. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення правил утримання тварин»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GF6Z400B.html

205. Проект Закону про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання поводження з собаками потенційно небезпечних порід [Електронний ресурс]. – 11.07.2012р. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=44056

206. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування відповідальності власників собак за шкоду, яка може бути заподіяна третім особам : Постанова від 9 липня 2002 р./ Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28. – Ст. 1321.

207. Про Порядок видачі дозволу на проведення експериментів над тваринами [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 5 червня 2013 року № 686 – Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS20973.html

208. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України, які регулюють відносини, пов'язані з одержанням документів дозвільного характеру [Електронний ресурс]. – №2887 від 18.05.1991 р. – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55189

209. Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення [Електронний ресурс]: Наказ Мінекобезпеки України від 26 травня 1999 року №115 – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0608-99>

210. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності [Електронний ресурс]: Зу від 06.09.2005р. № 2806-IV – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2806-15>

211. Порядок видачі дозволу на проведення заходів із залученням тварин [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 22.12.2010 р. № 1175 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1175-2010-%D0%BF>

212. Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27.02.2002р. № 88 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02>

213. Рішення 70 сесії міської ради VI скликання від 29.10.2015, 03.11.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chernivtsy.eu/portal/rishennya-70-sesiyi-miskoyi-rady-vi-sklykannya-vid-29-10-2015-03-11-2015>

214. Додіна Є.Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право» / Є.Є. Додіна – О., 2002. – 23 с.

215. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / В.М. Гаращук – Х., 2003. – 35 с.

216. Про громадські об'єднання [Електронний ресурс]: Закон від 22.03.2012 р. № 4572-VI – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

217. Зоозахисні організації України / І.Скорнякова, Т.Р. Короткий. – О. : Фенікс, 2009. – 16 с.

218. Про затвердження Програми охорони тваринного світу та регулювання чисельності безпритульних тварин у м. Одесі на 2016–2021 роки

[Електронний ресурс]: Рішення Одеської міської ради № 268-VII від 03.02.2016р.
– Режим доступу: <http://omr.gov.ua/ru/acts/council/80147/>

219. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С.Т. Гончарук. – К. : 1995. – 219 с.

220. Юридична енциклопедія / відп. ред. Б.М. Топорнін. – М. : 2001. – 682 с.

221. Советское административное право / под ред. В.И. Поповой, М.С. Студеникиной. – М., 1998. – 286 с.

222. Потапова С.М. Поняття адміністративної відповідальності та її ознаки / Потапова С.М. // Адміністративне право. – № 9. – С. 40–43.

223. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР. – Воронеж, 1970. – 252 с.

224. Адміністративне право України: Академічний курс: у 2 т. – К., 2004. – Т.1. – 584 с.

225. Продаєвич В.О. Функції адміністративної відповідальності // В.О. Продаєвич. Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – С.155–161.

226. Трофимова М.П. Функции юридической ответственности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук. – Саратов, 2000. – 22 с.

227. Агапов А.Б. Административная ответственность / А.Б. Агапов. – М. : Статут, 2000. – 251 с.

228. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине : учеб. пособие. – Х. : Одиссей, 2004. – 272 с.

229. Бондаренко Н.С. Порівняльно-правова характеристика адміністративних стягнень за жорстоке поводження з тваринами (за законодавством України та окремих країн СНД) / Н.С. Бондаренко // Юридическая наука. – 2012. – № 3. – С.74–80.

230. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.

231. Гуманитарная экология : сб. материалов / сост.: Л.В. Лапшина, М.В. Оленичев. – Петрозаводск : Скандинавия, 2004. – 207 с.
232. Человек собаке... [Электронный ресурс] // Uralvoice.com. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://uralvoice.com/chelovek-sobake.html#.Vt9BXvmLRdg>
233. Andrea Vance. 10-Year-Old Luke Kicked a Lamb to Death Like a Football / Andrea Vance // News of the World (U.K.). – 2005. – № 23. – 176 p.
234. Animal Abuse and Human Abuse: Partners in Crime [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.peta.org/issues/companion-animal-issues/companion-animals-factsheets/animal-abuse-human-abuse-partners-crime/>
235. Potter T. BTK Describes His Own Crimes / Tim Potter // The Wichita Eagle. – 2005. – № 16. – 132 p.
236. Bradley P. Right and Wrong 'An Illusion'/Psychologist Who Met With Malvo Said Teen's Disorder Limited His Moral Judgment / P. Bradley, K. Krishnamurthy. // Richmond Times Dispatch. – 2003. – № 9. – 156 p.
237. Sharp D. Abuse Will Often Cross Species Lines / Deborah Sharp. // USA Today. – 2000. – № 28. – 145 p.
238. Mitchell Z. Loners Drew Little Notice / Zuckoff Mitchell. // Boston Globe. – 1999. – №22. – 192 p.
239. Bronner E. Terror in Littleton: The Signs; Experts Urge Swift Action to Fight Depression, Isolation, and Aggression / Ethan Bronner // The New York Times. – 1999. – № 22. – 89 p.
240. «На Урале поймали «звериного Чикатило». Эксперты ждут появления новых маньяков» [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://www.newsru.com/crime/25dec2007/maniak_zhivoder.html
241. Goleman D. Experts See Parallels Between Dahmer, Previous Serial Killers / Daniel Goleman. // New York Times News Service. – 1991. – № 11. – 111 p.
242. Felthous L.R. Aggression Against Cats, Dogs, and People / Ian R. Felthous // Child Psychology and Human Development. – 1980. – № 10. – С. 169–177.

243. Larson R. Animal Cruelty; Common in Many Killers / Ruth Larson. – Sunbury: Macedon Ranges Leader, 2005. –105 p.

244. Стивен Р. Келлерт. Жестокость по отношению к животным в детском возрасте среди преступников и не преступников [Электронный ресурс] / Стивен Р.Келлерт, Алан Р.Фелтхаус – Режим доступа до ресурсу: http://www.vita.org.ru/library/education/kellert_cruelty.htm#_ftnref1

245. Р.А. Калюжный Науково-практичний коментар: КУПАП. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://uristinfo.net/adminpravo/131-rakaljuzhnij-naukovo-praktichnij-komentar-kupap/3410-glava-7-administrativni-pravoporushennja-v-galuzi-ohoroni-prirodi-vikoristannja-prirodnih-resursiv-ohoroni-pamjatok-istoriyi-ta-kulturi-st791-921.html?start=10>

246. Голосніченко І.П. до проблеми запровадження в Україні кримінального проступку та відмежування його від адміністративного правопорушення / І.П. Голосніченко. // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – № 1. – С. 80–83.

247. Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності: поняття та специфіка // Міжнародне право і національне законодавство: Зб. наук. праць. Вип. 3. – К.: КиМУ, 2003. – С. 121–126.

248. Розмежування адміністративних і кримінальних проступків [Електронний ресурс] / В.Б. Авер'янов / – Режим доступа: <http://uristinfo.net/adminpravo/2-2010-12-16-12-41-31/33-rozdil13.html>

249. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за жорстоке поводження з тваринами та порушення правил їх утримання) [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46254

250. «В українських містах до Євро 2012 живцем спалюють тварин» [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayinskih-mistah-do-yevro-2012-zhivcem-spalyuyut-tvarin.html>

251. Лук'янець Д.М. Методологія адміністративної деліктолізації / Д. М. Лук'янець // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – С. 333–337.